

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT
ÜLDAJALOO ÕPPETOOL

Silver Paling

ROOMA RIIK JA GERMAANI HÕIMUD MEIE AJAARVAMISE ALGUSES

Magistritöö

Juhendaja dotsent Mait Kõiv

Tartu 2013

Sisukord

Sisukord.....	2
Kasutatud lühendid.....	7
Sissejuhatus	8
Historiograafia.....	9
1. Germaani hõimude pärand	16
2. Germaani rahvad ja roomlased vabariigi perioodil	22
2.1 Kimbrid, teutoonid ja ambroonid	22
2.2 Caesar ja germaanlased	29
3. Germaania vallutamine	39
4.1 Marcus Vipsanius Agrippa	39
4.2 Clades Lolliana	40
4.3 Kursimuutus.....	41
4.4 Nero Claudius Drususe sõjakäigud.....	41
4.5 Tiberius Claudius Nero sõjakäigud	45
4.6 Marbod.....	49
4. Otsustav pööre.....	54
5.1 Varuse lahing.....	54
5.2 Lahingujärgsed reaktsioonid.....	58
5. Germaaniast loobumine.....	61
6.1 Germanicuse ettevõtmised.....	61
6.2 Lahkumine	67
Kokkuvõte	69
Roman State and the Germanic tribes in the beginning of Common Era	71
Summary	71
Lisad	74

Lisa 1.1	74
Aduatukid	74
Ambroonid	74
Ampsivaarid	75
Anglid	75
Angrivarid	75
Avarpid	75
Avioonid	76
Baetaasid	76
Bajovaarid	76
Banoheamlased	76
Bastarnid	76
Bataavid	77
Batiinid	77
Brukterid	77
Burgundid	77
Buurid	77
Canninefated	78
Dandutid	78
Dulgubiinid	78
Eburoneesid	78
Eudoosid	78
Foosid	79
Frankid	79
Friisid	79
Gambriivid	79

Gaetid/giitid.....	80
Gepiidid.....	80
Goodid.....	80
Greutungid.....	81
Haarid.....	81
Hamaavid.....	81
Hasuaarid.....	82
Haruudid.....	82
Hasdingid.....	82
Haukid.....	82
Heliisid.....	82
Helvekoonid.....	83
Hermunduurid.....	83
Heruskid.....	83
Heruulid.....	84
Ingvioonid.....	84
Herminonid.....	84
Istaevonid.....	84
Jutungid.....	85
Kalukoonid.....	85
Katid.....	85
Katuaarid.....	85
Keroosid.....	86
Kimbrid.....	86
Kondruusid.....	86
Kotinid.....	86

Kugernid.....	86
Kvaadid	87
Lakringid	87
Langobardid	87
Lantiensid	88
Lemoovid	88
Luugid	88
Maanimid	88
Markomannid	88
Marsakid.....	89
Marsid.....	89
Marsignid	89
Mattiaaklased	90
Nahanarvaalid.....	90
Naristid.....	90
Nemetid	91
Nervid.....	91
Nuitoonid.....	91
Paemanid	92
Peukiinid.....	92
Reudingid	92
Ruugid	92
Saksid	93
Saalid.....	93
Segnid.....	93
Semnonid.....	94

Silingid	94
Sitoonid	94
Skirid	94
Sugambrid	95
Sunukid.....	95
Svariinid	95
Sveebid	96
Svioonid	96
Tenkterid	96
Tervingid	97
Teutoonid	97
Toksandrid.....	98
Treeverid	98
Tribokid.....	98
Tubandid.....	98
Tungrid	99
Turkilingid.....	99
Tüüringid.....	99
Ubilased.....	99
Uusipid	100
Vandaalid	100
Vangionid	101
Variinid.....	101
Kasutatud kirjandus	106
Lihtlitsents	111

Kasutatud lühendid

Amm. – Ammianus

Ann. – „Annales“, Tacituse teos

Aug. – Augustus

Caes. – Caesar (Gaius Julius)

Cass. – Cassius (Dio)

Comm. B Gall. – „Commentarii de Bello Gallico“, G.J. Caesari teos

Flor. – Florus (Lucius Annaeus)

Geogr. – Geographia (Ptolemaiose teos)

Germ. – „De Origine et situ Germanorum“ (Tacituse teos)

Get. – „De origine actibusque Getarum“ ehk „Getica (Jordanese teos)

Hieronym. – Hieronymos (Eusebius Sophronius)

Hist. – Historiae (Tacituse teos)

ILS – Inscriptiones Latinae Selectae

Iord. – Jordanes

Joseph. – Josephus, Titus Flavius

JRS – The Journal of Roman Studies

Liv. – Livius

NH – Naturalis Historia (Plinius Vanema teos)

Per. – Periochae (Liviuse teos)

Plin. – Plinius (Vanem)

Plut. – Plutarchos

Ptol. - Ptolemaios

Str. – Strabon

Suet. – Suetonius (Gaius Suetonius Tranquillus)

Tac. – Tacitus (Publius Cornelius)

Tib. – Tiberius

Vell. Pat. – Velleius Paterculus

Sissejuhatus

Rooma riik ja roomlased on maailma ajalookirjanduses üks enim tähelepanu pälvinud teema. Tundub, justkui ei eksisteeriks valdkonda, millest Rooma riigi puhul poleks kirjutatud. Siiski oleks ennatlik väita, et Rooma riigist ja selle elanikest pole enam midagi kirjutada. Olgugi, et lootus leida seniavastamata antiikallikaid on võrdlemisi kidur, on suure panuse andnud ja annavad ka edaspidi arheoloogilised leiud. Oma roll on siinjuures tehnoloogia arengul, mis võimaldab saavutada üha täpsemaid ja detailsemaid andmeid, võimaldades veelgi edukamalt rekonstrueerida Rooma maailma ja anda uusi teadmisi toimunud sündmuste kohta. Ka ajaloo uurimise metodoloogia muutumine ajas võimaldab tähelepanu pöörata uutele, senini ehk varjupoolel olnud tahkudele. See kõik on justkui kolmemõõtmeline mudel – piisab vaid veidi vaatenurka nihutada, et välja ilmuksid seni nägemata või tähele panemata nüansid.

Rooma ajalugu hõlmab üsna pikka perioodi – kui mitte arvestada müütilist kuningate perioodi, mille loomisel on abiks olnud rooma kirjanikud ja poeedid sajandeid hiljem – kestis vabariigi aeg ja keisririigi aeg kuni impeeriumi lääneosa kokkuvarisemiseni ligikaudu tuhat aastat. See periood on tihedalt täis erinevaid sündmusi ning isikuid, kuid ka hulgaliselt muud: kirjandust ja poeesiat, kunsti ja arhitektuuri, majanduse ja õiguse ajalugu, religiooni, sise- ja välispoliitikat, omavahelisi ja seisustevahelisi suhteid ja nõnda edasi. Võimalusi, mida ja keda uurida ning millise vaatenurga alt läheneda, on seega tohutult.

Üheks paeluvamaks teemaks nende hulgast siinkirjutaja jaoks on Rooma välispoliitika. Just viimastel aastakümnetel on tõusnud ka rahvusvahelises plaanis huvi nende rahvaste vastu, kes elasid impeeriumi piiridest väljaspool. See riik, mis toetus suuresti ekspansioonile, sai alguse vaid ühe linna laienemistaotlustest. Sajandeid hiljem oli temast saanud maailma võimsaim riik, kelle valdused ulatusid Briti saartest kuni Pärsia lahe ja Ülem-Egiptuseni ja Kaspia merest kuni Gibraltari väinani. Suuri riike oli ka enne olnud, kasvõi Aleksander Suure oma, kuid ükski neist ei püsinud sedavõrd kaua. Rooma välispoliitika oli keeruline ning tihti orientatsiooni muutev, sõltudes eelkõige võimuladvikust – konsulitest, keisritest, senatist, kes seda enim kujundasid. Suur hulk erinevaid nüansse, mis mängisid rolli Rooma välispoliitikas ja selle loomisel, viisid kord täieliku hukatuse suunas ja ähvardasid terve riigi eksistentsi, järgmisel hetkel aga tõestati end suure ja tugeva ning kompromissitu hiigljõuna ja maailmapoliitika loojana. Kui ameerika raudtee, üles-alla, ühest äärmusest teise kulgev teekond muutis välispoliitika jälgimise äärmiselt huvitavaks ja kaasakiskuvaks. Õitsenguid ja

tagasilööke täis aeg võimaldas Roomal saada maailma suurimaks riigiks kuid lõppes kogu riigi vallutamisega võõrvõimu poolt.

Selle virrvarri keskel oli periood, kui Rooma oli vallutanud juba suure osa Euroopast, sealhulgas ka tänapäevased Hispaania ja Prantsusmaa territooriumid ning valmistus seda tegema ka tänapäeva Saksamaa aladega. Peaaegu see õnnestuski, kuid siis järgnes tagasilöök, mis sundis Roomat muutma oma plaane ning loobuma Germaania vallutamisest. Ühtlasi jäid edaspidised võimalikud laienemised Põhja- ja Kirde-Euroopa suunal jäid tulemata. Kas see oli hea või halb, et Rooma mõju Reini jõest põhja ja ida suunas ei laienenud või mitte, jääb spekulatsioonide meelevalda. Kuid mis siis toimus, et suur ja tugev Rooma riik pidi oma kurssi muutma ja loobuma Germaania vallutamisest? Oli see vaid ühe väejuhi eksimus, mis seda kõike muutis või oli selle taga midagi enamat?

Lisaks nendele küsimustele vastuse otsimisega loodan anda piisava ülevaate germaani hõimudest ning nende asualadest, samuti kõikidest suurematest kokkupuudetest ja konfliktidest nende ja roomlaste vahel, põhirõhuga meie ajaarvamise algusperioodil toimunud sündmustele. Olulisel kohal on ka Germaania provintsi loomine ning sellega seonduv. Eestikeelses kirjanduses on selle kohta teada võrdlemisi vähe, tihtilugu vaid möödaminnes mainitud, asetades selle asemel põhirõhu Suure rahvasterändamise perioodile ja impeeriumi langusele. Selle töö autori jaoks on aga olukord vastupidine ning enim sümpatiseerib just Augustuse periood. See oli aeg, kui Rooma impeeriumil oli harukordne võimalus laieneda Läänemereni ning kaugemalegi, mida enam kunagi hiljem ei tulnud. Situatsioon, mis võinuks muuta maailma ajaloo kulgu igavesti. Seetõttu, soovist ühelt poolt tegeleda ühe oma lemmikperioodiga maailma ajaloost ning samas teisest küljest valgustada Eesti lugejaid sel teemal, valmib ka antud töö.

Historiograafia

Kirjalikud allikad, mis käsitletavast perioodist säilinud, on pea eranditult Rooma ja Vahemeremaade perspektiivist lähtuvad. Need olid mõeldud roomlastele endile ning iga tekst kirjutati mingi tagamõttega, mida võib vaid oletada. See võis olla aruanne senatile oma tegevusest, nagu näiteks Caesari „Märkmeid Gallia sõjast“ või valitsejat ohjeldamatult ülistav, nagu Velleius Paterculuse „Rooma ajalugu“. Roomaga kontaktis olnud teiste osapoolte allikad pole tänapäevani säilinud, puudus neil üleskirjutamise traditsioon üldse või on allikad sedavõrd napid, et mingeid suuremaid järeldusi nende põhjal ei saa teha, millega võiks veidigi valgust heita nende ajaloole, kommetele, motiividele ja nägemusele konkreetsetest

sündmustest. Samas on eriti just viimase sajakonna aasta jooksul tehtud avastused arheoloogias aidanud väga palju kaasa sündmuste rekonstrueerimisele ning ühtlasi kinnitanud või ka ümber lükanud kirjalikes allikates toodut, olles seega Rooma ajaloo uurimisel ülioluline komponent.

Kuigi meie ajaarvamise alguse periood oli üks viljakamaid etappe Rooma kirjanduses ja luules, on säilinud tekste suhteliselt napilt, kindlasti vähem kui võiks tahta. Antud uurimuses kasutatud allikatest tasuks kindlasti ära märkida järgnevad:

Gaius Julius Caesar'i „Commentarii de Bello Gallico“, mille puhul kasutasin selle 2008. aastal ilmunud ingliskeelset tõlget Carolyn Hammondi poolt.¹ See on esiteks üsna uus raamat ning sisaldab ka kasulikke selgitusi ja ääremärkusi. Kuigi ka eesti keeles saaks Caesari kirjatükki katkendlikult lugeda – näiteks 1923. aastal ilmunud „Ajaloolised ülestähendused Gallia sõja üle“² või „Rooma kirjanduse antoloogias“ avaldatud katkendid³, siis värske tõlge koos seletuste ja kommentaaridega on hetkel veel ilmunuta.

Teiseks väga oluliseks allikaks oli Publius Cornelius Tacituse „De Origine et situ Germanorum“, mis on ilmunud 2007. aastal eesti keeles Kristi Viidingu tõlgituna ja varustatud seletuste ja kommentaaridega.⁴ Kuigi Tacituse teost peetakse tähtsaks, on üha enam laienenud lähenemine, et Tacituse „Germaania“ annab rohkem informatsiooni perioodist, mil Tacitus elas, kui germaanlastest. Ühe lähenemiskoha alusel pidi see teos noomima roomlasi ja nende kergemeelset elu, tuues eeskujuks põhjapoolsed rahvad, kes olid vooruslikud ja moraalselt õigesti käituvad loodusrahvad.⁵ Eraldi tasub välja tuua selle eestikeelse tõlke kommentaaride osa, mida kasutasin oma töös tihti.

Käesoleva uurimuse jaoks olulistest Rooma autoritest on eesti keeles ilmunud Suetoniuse „De vita Caesarum“ ehk „Keisrite elulood“.⁶ Samuti värske tõlge ja vajalike lisadega. Paralleelselt oli kasutuses ka inglise keeles ilmunud „The twelve Caesars“.⁷

¹ Caesar, J. – The Gallic War: Seven Commentaries on the Gallic War with an Eighth Commentary by Aulus Hirtius. A New Translation by Carolyn Hammond. Oxford world's Classics. 2008, New York: Oxford University Press.

² Caesar, J. – Ajaloolised ülestähendused Gallia sõja üle. I raamat. Tõlk. Fr. Narusk, P. Seeberg.

³ Caesar, J. – Märkmeid Gallia sõjast. (katkendeid). Tõlk. Kaarina Rein. Ilmunud: Rooma kirjanduse antoloogia. Koos. K. Kolk, toim. E. Kõrge. 2009, Tallinn: Varrak, lk. 182-190.

⁴ Tacitus, P.C. – Germaanlaste päritolust ja paiknemisest. Tõlk. K. Viiding, toim. Kaspar Kolk. 2007, Tallinn: Vaba Maa.

⁵ Wells, Peter S. – The Ancient Germans. The Barbarians of Ancient Europe. Realities and interactions. Ed: Bonfante, Larissa. 2011, Cambridge University Press, lk. 215

⁶ Suetonius – Keisrite elulood. Tõlk. M.-K. Lotman, K. Tafenau, toim. M. Tānava. 2009, Tallinn: Tänapäev.

⁷ Suetonius – The Twelve Caesars. Transl. R. Graves, R. Hawthorn. 1994, London: Folio Society.

Eraldi võiks ära märkida ka Oxford University Pressi seeria antiikautorite tõlgetest. Selles seerias ilmunud raamatutest sain kasutada Plutarchose 2008. aastal inglise keeles ilmunud „Roman lives“⁸, Liviuse 2000. aastal ilmunud „The dawn of the Roman empire: Books thirty-one to forty“⁹ ja Tacituse „The annals“¹⁰.

Ülejäänud antiikautorite, nagu Plinius Vanema, Ammianus Marcellinuse, Marcus Velleius Paterculuse, Cassius Dio, Straboni, Floruse ja teistegi kohta oli suureks abiks Bill Thayeri ja University of Chicago koostöös hallatav lehekülg, kus on tõlgitud paljude antiikautorite tekstid inglise keelde.¹¹ Muidugi tuleb arvestada sellega, et roomlased kuvasid germaanlastest sellise pildi, nagu nende nägemuses üks barbarite rahvus pidi olema, nende enda vaatevinklist vaadatuna. Kirjalikud tekstid, olgu nad antiiksed või modernsed, on ikkagi kirjutatud mingil põhjusel ning materjalgi on valitud sedasi, et see ühtiks autori eesmärgiga.¹² Tacitus näiteks jõudis järeldusele, et Germaani-Romaani konflikt ulatub tagasi aastasse 113 eKr, kui toimus kimbrite invasioon.¹³ Germaaniat peab ta rooma suurimaks vaenlaseks juba hilise vabariigi perioodist. Germaania oli rooma välispoliitikas lahtine küsimus. Sõjalise sekkumisega üheskoos kasvas ka kirjalike tööde kaasalöömine. Tacitus oleks võinud refereerida ka Plinius Vanemat või Aufidius Bassust, mis on uuemad, aga kasutas vaid Caesari kirjatööd.¹⁴ Antiikallikate leidmisel oli heaks abimeheks David M. Schapsi „Handbook for Classical Research“¹⁵, mistõttu toon selle siinkohal ka eraldi välja.

Mainimata ei saa jätta ka sekundaarkirjandust. Germaani rahvaste, nende asualade ja elukorralduse kohta käiva kirjanduse arvukus on viimasel paaril aastakümnel jõuliselt kasvanud. See on seostatav ka arheoloogiliste leidudega, mille põhjal saab teha üha täpsemaid rekonstruktsioone. Võiks isegi öelda, et väljakaevamistelt tuleb sedavõrd palju

⁸ Plutarchos – Roman lives: a selection of eight Roman lives. Transl. R. Waterfield, intr. P.A. Stadter. 2008, Oxford: Oxford University Press.

⁹ Livius – The dawn of the Roman empire: Books thirty-one to forty. Transl. J.C. Yardley, intr. W. Heckel. 2000, Oxford: Oxford University Press.

¹⁰ Tacitus, P.C. – The annals: the reigns of Tiberius, Claudius, and Nero. Transl. J.C. Yardley, intr. A.A. Barrett. 2008, Oxford: Oxford University Press.

¹¹ [WWW] <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/> (15.04.2013).

¹² Liebeschuetz, Wolf – The Debate about the ethnogenesis of the german tribes. In: From Rome to Constantinople. Studies in Honour of Averil Cameron. Ed: Hagit Amirav, Bas ter Haar Romeny. 2007, Leuven: Peeters, lk. 341

¹³ Tac. Germ. 37

¹⁴ Krebs, Christopher B. Borealism: Caesar, Seneca, Tacitus and the Roman Discourse about the Germanic North. In: Cultural Identity: In the Ancient Mediterranean. Ed: Erich S. Gruen. 2011, Los Angeles: Getty Publications, lk. 202

¹⁵ Schaps, D.V. – Handbook for Classical Research. 2011, London: Routledge

informatsiooni, et raske on järke hoida. Üks kõige olulisemaid avastusi oli 1987. aastal Briti amatöörarheoloogi Tony Clunni poolt avastatud Varuse lahingu asukoht. Teiseks faktoriks võib pidada ka poliitilisi sündmusi Saksamaal 1980-ndate lõpus ja 1990-ndate alguses, kahe riigi taasühinemist. Kõigele lisaks tähistati aastal 2009 suurejooneliselt ka 2000 aasta möödumist Varuse lahingust, mille puhul toimusid mitmed ettevõtmised – alates näidislahingutest „germaanlaste ja roomlaste“, millega justkui tähistatakse vabaduse taastamist ja okupantide tõrjumist; kuni telekanali ARD/ARTE5 suuremahulise ja kalli dokumentaalsarja „Die Germanen” tootmiseni, millest leidub ka inglise keelne variant pealkirjaga „The Germanic tribes”. Muuhulgas valmis sellest teleprojektist ka raamat, mis 2010. aastal ilmus eesti keeles.¹⁶ See on ühtlasi ka ainus hiljuti eesti keeles ilmunud sekundaarkirjanduse teos, mis käsitleb germaanlasi meie ajaarvamise alguses. Varasemalt ilmunutest tasuks märkida veel vaid Friedrich Schlette kirjutatud ja Jüri Seliranna poolt eesti keelde tõlgitud „Germaanlased Thorsbergi ja Ravenna vahel”.¹⁷ Siin-seal esineb veelgi katkeid sellest perioodist või upuvad need muu jutu sisse, on liiga üldised või mõeldud teistsugusele publikumile, näiteks lastele. Suures plaanis eestikeelne kirjandus aga kahe eelpool nimetatuga piirdubki.

Küll aga on ohtralt kirjandust inglise, kuid eelkõige muidugi saksa keeles. Inglisekeelne kirjandus on orienteeritud enamjaolt keltidele ning nende tegevusele. Samas on viimasel ajal siiski kasvanud ka huvi germaani hõimude vastu. Kui inglise- ja saksakeelne kirjandus on ülekaalus, leidub veel omajagu teoseid prantsuse, itaalia, hollandi ja taani, vähemal määral veel hispaania, poola ja vene keeles, kuid vastavate keelte mõistmatuse tõttu neid rakendada ei saa.

Germaani rahvaste kohta käivatest võõrkeelsetest teostest tasuks kindlasti ära märkida Malcolm Toddi „The Northern Barbarians”¹⁸ ja Thomas S. Burnsi „Rome and the Barbarians”.¹⁹ Samuti ka Tony Clunni ehk mehe, kes avastas Varuse lahingu jäänused, teos selle paiga avastamisest: „The Quest for the Lost Roman Legions”.²⁰ Kirjanduslikus mõttes

¹⁶ Kersken, U., Spitra, H., Voelker, J. jt. – Germaanlased: uut, huvitavat ja üllatavat põhjapoolsetest suguharudest. Tõlk. A. Nielsen, toim. A. Kivikangur. 2010, Tallinn: Olion.

¹⁷ Schlette, F. – Germaanlased Thorsbergi ja Ravenna vahel: germaanlaste kultuurilugu kuni rahvasterändamise lõpuni. Tõlk. J. Selirand. 1980, Tallinn: Valgus.

¹⁸ Todd, M. – The Northern Barbarians, 100 BC – AD 300. 1987, Oxford, New York: Blackwell.

¹⁹ Burns, T.S. – Rome and the Barbarians, 100 B.C. – A.D. 400. 2009, Baltimore: John Hopkins University Press.

²⁰ Clunn, T. The Quest for the Lost Roman Legions: Discovering the Varus Battlefield. 2009, New York: Savas Beatie LLC.

võib üle vaadata ka ühe vanema kuid teemakohase teose William Oldfatheri ja Howard Canteri poolt.²¹ Saksakeelsetest tasuks kindlasti mainida Herwig Wolframi suurteost „Die Germanen”.²² Vanematest teostest võib veel välja tuua Hannsferdinand Döbleri samanimelise kaheosalise teose.²³ Tacituse „Germaaniat” lahkab põhjalikult Eduard Nordeni „Die germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania”.²⁴ Arheoloogia vallast võib soovitada inglise- ja saksakeelsete artiklite kogumikku „Römische Präzens und Herrschaft im Germanien der augusteischen Zeit...”.²⁵ Silma tasuks peal hoida ka Stuttgartis asuval Konrad Theiss Verlag kirjastusel, mis on välja andnud mitmeid raamatuid, milles kirjeldatakse Rooma aega mõnes Saksamaa piirkonnas. Esimene teos, Die Römer in Baden Württemberg²⁶, koosnes detailsete esseede seeriast, Rooma sõjaväest ja poliitilisest ajaloost sealses regioonis, arheoloogiast, religioonist ning silmapaistvatest väljakaevamistest, mis oli edukas ettevõtmine ning need uhkelt illustreeritud raamatud müüdi koheselt välja. Kirjastus sai sellest indu juurde ning järgnesid sarnased raamatud nagu Die Römer in Hessen²⁷, Die Römer in Nordrhein-Westfalen²⁸, Die Römer in Rheinland-Pfalz²⁹ ja Die Römer in Bayern.³⁰ Terve seeria andis hindamatu ja fundamentaalse info Rooma perioodi arheoloogia kohta Saksamaa läänepoolses osas.³¹

Saksamaal, Frankfurt-am-Mainis tegutseb roomlaste ja germaani hõimude läbikäimisele spetsialiseerunud asutus, Römisch-Germanische Kommission, kes lisaks muudele ülesannetele annab välja ka ajakirju, monograafiaid, aasta kokkuvõtteid ja muid publikatsioone. Rooma-Germaania suhted on Saksamaal võrdlemisi populaarne teema ning

²¹ Oldfather, W.A.; Canter, H.V. – The Defeat of Varus and the German frontier Policy of Augustus. 1915, Urbana: University of Illinois.

²² Wolfram, H. Die Germanen. 2007 (8. tr.), München: C.H. Beck Wissen.

²³ Döbler, H. – Die Germanen: Legende und Wirklichkeit. Band 1 von A-G; Band 2 von H-Z. 1977, München: Hayne

²⁴ Norden, E. – Die germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania. 1998 (5. tr), Stuttgart; Leipzig: Teubner.

²⁵ Lehmann, G.A.; Wiegels, R. (Hrsg.) – Römische Präzens und Herrschaft im Germanien der augusteischen Zeit: Der Fundplatz von Kalkriese im Kontext neuerer Forschungen und Ausgrabungsfunde: Beiträge zu der Tagung des Fachs Alte Geschichte der Universität Osnabrück und der Kommission „Imperium und Barbaricum” der Göttinger Akademie der Wissenschaften in Osnabrück vom 10. bis 12. Juni 2004. 2007, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

²⁶ Filtzinger, P., Planck D, Cämmerer B. (eds) – Die Römer in Baden-Württemberg. 1976. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

²⁷ Baatz, D., Herrmann, F.-R (eds). – Die Römer in Hessen. 1982, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

²⁸ Horn, H.G. (ed) – Die Römer in Nordrhein-Westfalen. 1987, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

²⁹ Cüppers, H. (ed) – Die Römer in Rheinland-Pfalz. 1990, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

³⁰ Cysz, W., Dietz, K., Fischer, T., Kellner H.-J. (eds.) – Die Römer in Bayern. 1995, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

³¹ Wilson, R.J.A. – What's New in Roman Baden-Württemberg. JRS vol. XCVI. 2006, London: Society for the Promotion of Roman Studies, lk. 198

erinevaid väljaandeid, mida trükkivad ülikoolid, instituudid, muuseumid ja muud asjassepühendatud, leidub veel küllaga. Paraku levivad need peamiselt saksakeelses kultuuriruumis, mistõttu on neile pahatihti keeruline ligi pääseda, kui pole tegemist just avalikult internetti laetud materjalidega. Sellelgi juhul seab keeleoskus omad piirangud, kuna iseenesestmõistetavalt on valdav osa publikatsioon saksakeelsed.

Veel tootsin välja mõned teosed, mis on käsitletava teemaga kaudsemalt haakuvad, kuid mida olen lisaks eelpool mainituile kasutanud. Esiteks teosed valitsejatest, nagu Barbara Levicki „Augustus”³² ja Adrian Goldsworthy „Caesar”.³³ Eestikeelsetest teostest sain taustteadmisi Nikolai Maškini nõukogudelikust kuid kõikehõlmavast raamatust „Vana-Rooma ajalugu”³⁴ ja tunduvalt uuemast, Mati Õuna käsitlusest „Rooma: üleriik sõdades”.³⁵ Ingliskeelsetest leidsin suurimat abi The Cambridge Ancient History 10. osast, nii vanemast³⁶ kui uuemast.³⁷ Samuti Christopher S. Mackay „Ancient Rome: a military and political history”³⁸ ja Mary Boatwrighti „The Romans: from village to empire”.³⁹ Taustteadmisi, küll veidi teise kuid samas huvitava nurga alt andsid Louise Revelli „Roman imperialism and local identities”⁴⁰ ja Adrian Nicholas Sherwin-White'i „The Roman Citizenship”.⁴¹

Peale raamatute oli mitte vähemtähtis roll ka erinevatel artiklitel ja artiklikogumikel ning ajakirjadel. Nendest tootsin välja kaks põhilisemat: The Journal of Roman Studies (*JRS*)⁴², Greece & Rome.⁴³ Nendest leiduvad sajad artiklid ning raamatute ülevaated klassikalise ajaloo kohta, mistõttu on selle ajastu uurijatel raske neist mööda minna. Siinkohal kasutan võimalust ning avaldan heameelt, et eksisteerivad elektroonilised andmebaasid nagu *JSTOR*, *Cambridge Journals Online*, *Ebrary*, *Oxford Journals*, *Project MUSE*, *Sage Journals Online* ja teisedki tuntumad ning vähemtuntumad, mis võimaldavad lugeda ja alla laadida suure hulga teoseid, mis muidu jääks tihtilugu kättesaamatuks.

³² Levick, B. Augustus: image and substance. 2010, Harlow: Pearson.

³³ Goldsworthy, A. – Caesar: life of a colossus. 2006, New Haven; London: Yale University Press.

³⁴ Maškin, N.A. – Vana-Rooma ajalugu. 1962, Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

³⁵ Õun, M. Rooma: üleriik sõdades. 2012, Tallinn: Ühinenud ajakirjad.

³⁶ Cook, S.A.; Adcock, F.E.; Charlesworth, M.P. (Eds) – The Cambridge Ancient History. Volume X, The Augustan empire 44 B.C.-A.D. 70. 1934, Cambridge: Cambridge University Press.

³⁷ Bowman, A.K.; et.al. – The Cambridge Ancient History. Volume X, The Augustan empire, 43 B.C.-A.D. 69. 2001, Cambridge: Cambridge University Press.

³⁸ Mackay, C. – Ancient Rome: a military and political history. 2007, Cambridge: Cambridge University Press.

³⁹ Boatwright, M.T.; Gargola, D.J.; Talbert, R.J.A. – The Romans: from village to empire. 2004, New York; Oxford: Oxford University Press.

⁴⁰ Revell, L. – Roman imperialism and local identities. 2011, Cambridge: Cambridge University Press.

⁴¹ Sherwin-White, A.N. – The Roman Citizenship. 1980, Oxford: Oxford University Press.

⁴² The Journal of Roman Studies. 1911-..., London: The Society for the Promotion of Roman Studies.

⁴³ Greece & Rome: New surveys in the classics. 1967-..., Oxford: Oxford University Press.

1. Germaani hõimude pärand

Ilmselt kujutavad paljud ette muistset sakslast kui muhedat, pikkade vuntsidega ja suurt kasvu õlut rüüpavat sõjameest. Kuigi see on naiivne ja ehk lapselikki ettekujutus, on esiisade idealiseerimisel sakslaste jaoks tähtis roll. Sündmuste taga, mis toimusid meie ajaarvamise alguses, nähakse esivanemaid kui vabadusvõitlejaid, kes astusid vastu Rooma riigile, et kaitsta oma peret ja säilitada ürgne vabadus ning kelle ühiste suurte pingutuste tulemusena õnnestus okupandid minema tõrjuda. Saksa riigi loomise ajal 19. sajandil olid sellised käsitlused heaks abivahendiks ühtsustunde loomisel. Sobivaks näiteks siinkohal on 1875 aastal valminud ja üks Saksamaa külastatavamaid mälestusmärke, üle 50 meetri kõrgune *Hermannsdenkmal*, mis rajati Teutoburgi metsa, heruskide pealiku Arminiuse (saksa keelde mugandatud kui Hermann) auks, kes tõrjus roomlased minema. Tema mõõgale on graveeritud sõnad: DEUTSCHE EINIGKEIT MEINE STAERKE MEINE STERKE DEUTSCHLANDS MACHT.⁴⁴ Samamoodi, oma esivanemate võimsusele, välimusele ja kommetele rõhudes andis seda kõike perfektselt ära kasutada Natsi-Saksamaa propagandas. Näiteks Nürnbergi seaduste raames hakkas alates 1936. aastast kehtima Saksa vere ja au kaitse seadus (*Gezetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre*) keelas sakslaste ja juutide vahelised abielud. Täpselt samamoodi oli Tacitus kirjeldanud germaanlasi, kel on keelatud abielu võõrastega.⁴⁵

Tegelikkus oli aga teistsugune. Ühtsest germaani rahvusest ei saa kuidagi rääkida, sest seda lihtsalt polnud. Erinevate germaani hõimude liikmed on küll tänapäeva sakslaste kauged esivanemad, kuid meie ajaarvamise alguses ja ka järgnevatel sajanditel elanud germaanlasi ei saa kuidagi üheks rahvuseks pidada. Tegelikuses eksisteeris vähemalt sadakond, tõenäoliselt rohkemgi, erinevat hõimu, kes vägivaldselt liideti ühisnimetaja *germaanlased* alla. See on fiktsioon, mille eest võlgname oma tänu eelkõige Gaius Julius Caesari ja Publius Cornelius Tacituse töödele, mille võtsid üle ka teised. Germaanlaste nimetust arvatakse esmakordselt kasutavat vanakreeka maadeuurija Poseidonis, aastal 80 eKr.⁴⁶ Tõenäoliselt temalt võttis Caesar selle mõiste üle ning tähistas sellega kõiki barbareid, kes elasid Reini jõest paremal.

⁴⁴ Tõlkes: Saksa ühtsus (on) minu tugevus – minu tugevus (on) Saksamaa vägevus

⁴⁵ Krebs, C.B. – A Most Dangerous Book. Tacitus's Germania from the Roman Empire to the Third Reich. 2011, New York: W.W. Norton, lk. 23

⁴⁶ Schlette, F. – Germaanlased Thorsbergi ja Ravenna vahel: germaanlaste kultuurilugu kuni rahvasterändamise lõpuni. Tõlk. J. Selirand. 1980, Tallinn: Valgus, lk. 12

See oli seega lihtsalt ühisnimetaja erinevatele rahvastele. Neil rahvastel oli küll sarnasusi keeles, uskumustes ja kultuuris, aga nad olid ikkagi erinevad rahvad: alamannid, bataavid, bajuvaarid, hatid, heruskid, saksid, sueebid, ubilased ja muud.⁴⁷ Ka omavahelised suhted olid neil hõimudel keerukad ning sageli tuli ette vägivaldseid konflikte, mis võisid viia mõne hõimu täieliku hävitamiseni ja kadumiseni maailma ajaloost. Hõimude suurus erines samuti tuntavalt. Oli hõime, kelle asualaks oli mõni pisikene saar – näiteks burgundid, kes tõenäoliselt elasid algselt just Bornholmi saarel. Samas esines hõime, ka hõimude liite, nagu näiteks luugid, kelle territoorium oli enamvähem kogu Oderi ja Visla jõgede vaheline ala. Peaaegu igal hõimul oli välja kujunenud ka oma identiteet, riided, kombed. Välimuski võis suuresti erineda. Pole põhjust arvata, et kõik need germaani hõimud oleks omavahel mingit sugulussidet tundnud. Selline side võis olla vaid mõne naaberhõimuga või nendega, kellega tihedamalt läbi käidi. Kuid seda, et näiteks Ojamaa saare ning Maasi ja Visla jõgede äärsed elanikud oleks pidanud end sugulasteks või kandnud ühist „germaani identiteeti“, on ülimalt raske uskuda.

Ka Tacitus defineerib germaani rahvaid samamood kui Caesar, kuigi läheb kirjeldustega rohkem süvitsi, eriti mis puudutab nende päritolu-põlvnemist ning samuti annab mõnedest hõimudest üsna üksikasjaliku ülevaate.⁴⁸ Germaanlasi portreterides sarnaneb ta Caesarile: germaanlased on tema jaoks jõulised, karmid, kes elasid keerulistes ja rasketes oludes, on lihtsad ja vooruslikud ja pole mõjutatud roomlastest ja roomalikkusest. Täpne „Germaania“ kirjutamise eesmärk on senini mõistatus, mille üle on palju juureldud. Puudub tal näiteks eessõna ja kokkuvõte, kus Tacitus oma kirjutamise motiividel võiks peatuda. Me ei tea ja seega võime vaid oletada, kas see teos on kellelegi pühendatud, kas ta on mõeldud hoiatusena või soovib autor lihtsalt harida ja valgustada roomlasi oma entograafilise monograafiaga.⁴⁹

Nii Caesari kui Tacituse kirjutistele on hulgaliselt kriitikat – näiteks Caesari kujutluspilt germaanlastest on rohkem seotud tema poliitiliste eesmärkidega, kui et anda edasi objektiivset teavet germaanlaste eluolust. Tõsi, on palju seesugust, mis ei pruugi üks ühele kokku minna

⁴⁷ Kersken, U., Spitra, H., Voelker, J., jt. Germaanlased: Uut, huvitavat ja üllatavat põhjapoolsetest suguharudest. Tlk: Arne Nielsen. 2010, Tallinn: Olion, lk. 8-9

⁴⁸ Wells, Peter S. – The Ancient Germans. The Barbarians of Ancient Europe. Realities and interactions. Ed: Bonfante, Larissa. 2011, Cambridge University Press, lk. 214

⁴⁹ Viiding, K. – Järelsõna: Teose kirjutamise eesmärk ja žanr. In: Tacitus. Germaanlaste päritolust ja paiknemisest. Toim: Kaspar Kolk, tõlk. Kristi Viiding. 2007, Tallinn: Kultuurileht, lk. 65-68

sellega, mis arheoloogide ja ajaloouurijate arust reaalselt toimus, kuid samas pole see teos ka totaalne väljamõeldis ning on ülimalt suure tähtsusega kirjanduslik teos terve maailma ajaloos. Paljud rahvad/hõimud ning piirkonnadki on esmakordset mainimist leidnud Caesaril poolt. Nii sakslased, prantslased, belglased kui mitmed teised on oma identiteeti otsinud (ja ka leidnud) Caesaril teosest. Mis puutub veel germaanlastesse, siis Caesar tõmbas piiri germaanlaste ja gallialaste vahele üsna jõuliselt, eraldades nad Reini jõega, justkui see oleks olnud juba varasemalt kujunenud „naturaalne“ piir. Seda võib mõista eelkõige selles kontekstis, et antiikmaailmas olid looduslikud piirid kõige olulisemad – peamiselt jõed, järved, mered, aga ka mäestikud kujundasid piiri. Loodus oli kõik paika pannud ning kas ka reaalne olukord looduslikele piiridele vastas, ei olnud enam oluline. Gallialasi ja germaanlasi eristab ta üksteisest siiski üsna kindlalt. Paljusid eelkõige välimusest, kommete ja religiooni järgi hinnates, mitte niivõrd kõneldava keele järgi jaotades.

Probleemseks kohaks on veel ka see, et termin „germaanlased“ ei vasta ühele kindlalt defineeritavale grupile (rahvale), kes 2000 aastat tagasi elasid. Mõiste *Germani* päritolu on siiani ebaselge ning puudub kokkulepe, kas see on ladina, keldi või proto-germaani päritolu. Tõenäoliselt kasutasid nime germaanlased nende kohta hoopis mittegermaanlastest naabrid. Seega võib Tacitusel õigus olla, väites, et see on uus ja äsja pandud nimi – tungreid, kes esimesena Reini ületasid ja gallialasi võitsid, nimetati kunagi germaanlasteks.⁵⁰ Ühe hõimu nimi kandus ajapikku üle kõigile samasse keelegruppi kuulunud rahvastele. Näiteks prantslased andsid kõigile sakslastele nime Allemand alamannide hõimu järgi.⁵¹ Ka eestikeelne sõna sakslane tuleneb sakside hõimunimest. Nii või teisiti, vaadeldava perioodi ajal need rahvad ise end germaanlastena ei defineerinud. See nimetus on rooma kirjanike ja sõjaväelaste väljamõeldud termin, tähistamaks kõiki Reinist ida pool elanud rahvaid. Neid ei huvitanud ka see, kuidas need rahvad iseennast defineerisid või seda teha tahtsid.⁵²

Üsna keeruline on mõista täpset suhet germaanlaste kui terviku rahva, selle suuremate rahvaste/hõimude ning alam- või poolhõimude vahel. Germaani rahvad olid kokkupuuteni Roomaga kirjaoskamatud ning seetõttu ei saanud meile jätta ka informatsiooni, millised olid nende rahvaste omavahelised suhted ja kuidas nad omavahel seotud olid. Seda võime oletada,

⁵⁰ Tac. Germ. 2

⁵¹ Schlette, F. – Germaanlased Thorsbergi ja Ravenna vahel: germaanlaste kultuurilugu kuni rahvasterändamise lõpuni. Tõlk. J. Selirand. 1980, Tallinn: Valgus, lk. 14

⁵² Wells, Peter S. – The Ancient Germans. The Barbarians of Ancient Europe. Realities and interactions. Ed: Bonfante, Larissa. 2011, Cambridge University Press, lk. 214

toetudes teiste, peamiselt roomlaste poolt kirjutatud allikatele. Kuid roomlased polnud just eriti huvitatud oma „barbaarsete“ naabrite institutsioonidest ja omavahelistest suhetest, mis jätab suure ruumi spekulatsioonidele germaanlaste (rahvusliku) koosseisu kohta.⁵³ Samas tasub ka ettevaatlik olla Caesari kommentaarides, kus ta kirjeldab germaanlaste eluolu ning sotsiaalset poolt. Caesar puutus kokku eelkõige Reini ääres elanud hõimudega ning nende kombeid, traditsioone ja ühiskonnakorraldust ei saa tingimata üle kanda kõigile germaani hõimudele. Lisaks oli tegemist väejuhi ja poliitikuga, mitte kirgliku etnograafiga.⁵⁴

Nii või teisiti pidid Caesar ja Tacitus olema seisukohal, et need, keda nad kutsuvad germaanlasteks, peab olema midagi ühist, näiteks sarnased elemendid kultuuris. Tacitus teadis, et nad räägivad sama või sarnast keelt. Aga kumbki ei andnud selgesõnalist järeldust, et erinevad germaani rahvad oleksid ühendatud mingisugusegagi poliitilise institutsiooniga. Üldine üksmeel küsimuses, kes need germaanlased on, siiski puudus.⁵⁵ Tacitus annab aga mõned vihjed germaani identiteedi ja selle päritolu kohta. Neid sissetungijaid, kel õnnestus Rein ületada ja vasakkaldal end maksma panna, kutsuti gallialaste poolt germaanlasteks – olenemata sellest, kas nad rääkisid germaani keeli või mitte. Seda nimetust kasutati esmakordselt sissetungijate puhul ning see jäi püsima. Hiljem võtsid roomlased selle gallialastelt üle. See ei laienenud automaatselt kohe kõigile germaani hõimudele. Ainult roomlaste territooriumil võis germaanlane kutsuda end kui *germanus* nagu tegid roomlasedki.⁵⁶ Roomlaste silmis olid germaanlased need, kes elasid Germanias või pärinesid sealt. Klassikaline territoriaalne Germania tähendaski rahvaid, kes elasid nelja veekogu – Reini, Visla, Doonau jõgede ning Põhjamere vahel. Kuigi roomlased olid huvitatud eelkõige Rooma piiri ääres elavatest hõimudest, kasvasid tasapisi teadmised ka kõigi teiste kohta, sealhulgas isegi Skandinaavia elanikest.⁵⁷ Roomlased olid need, kes võtsid gallialastelt üle nimetuse germaanlased ning laiendasid seda kõigile neile hõimudele, kes asusid Reinist idas ja Doonaust põhjas. Nii arheoloogiliselt kui filoloogiliselt hõlmas see muistne Germania

⁵³ Liebeschuetz, Wolf – The Debate about the ethnogenesis of the german tribes. In: From Rome to Constantinople. Studies in Honour of Averil Cameron. Ed: Hagit Amirav, Bas ter Haar Romeny. 2007, Leuven: Peeters, lk. 341

⁵⁴ Todd, M. – The Northern Barbarians, 100 BC – AD 300. 1987, Oxford, New York: Blackwell, lk. 11

⁵⁵ Liebeschuetz, Wolf – The Debate about the ethnogenesis of the german tribes. In: From Rome to Constantinople. Studies in Honour of Averil Cameron. Ed: Hagit Amirav, Bas ter Haar Romeny. 2007, Leuven: Peeters, lk. 353

⁵⁶ Wolfram, Herwig. The Roman Empire and its Germanic People. 1997, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, lk. 4

⁵⁷ Ibid., lk. 5

suurt osa Euroopast. Selle alla jäid suured jõed nagu Weser, Elbe, Oder ja Visla ning territoorium hõlmas tänapäeva Saksamaad, Põhja-Hollandit, Taanit, Rootsi ja Norra lõunaosa, suure osa Poolast, Tšehhist ja Slovakkias. Samas jäid Germaania põhja- ja idapiir koos seal elanud rahvastega antiikautorite jaoks üsna häguseks, kuid tänapäevaste teadlaste seisukoha järgi peetakse idapiiriks ikkagi Visla jõge.⁵⁸

Germaani rahvaste kohta käivatest teostest on ilmselt enim tsiteeritud Tacituse teos „De origine et situ Germanorum“⁵⁹, mis annab suurt ja väärtuslikku informatsiooni paljude germaani rahvaste ja nende asualade kohta 1. sajandil pKr. Stanfordi Ülikooli klassikalise ajaloo professor Christopher Krebs peab seda tänu hiiglaslikule mõjule saksa identiteedi loomisel ja sealhulgas ka natsi-propagandas, üheks maailma kõige ohtlikumaks raamatuks.⁶⁰ Teiseks tähtsaks teoseks on eelpool mainitud Caesari „Commentarii de bello Gallico“. Kuid need pole ainsad allikad. Tacituselt endalt on veel „Agricola“, „Historiae“ ja „Annales“, millest saab samuti informatsiooni erinevate rahvaste kohta, kuid nende tööde peaeesmärk pole anda sellist etnograafilist ülevaadet nagu „Germaania“. Olulised on veel ajaloolase Ammianus Marcellinuse tööd 4. sajandist, Plinius vanema „Naturalis Historia“ 1. sajandist, Lucius Cassius Dio „Historia Romana“ 2.-3. sajandist, Titus Livius „Ab urbe condita“ ja Straboni „Geographica“ aastatuhande vahetuselt, kuid mõningaid olulisi fakte või lühikirjeldusi leidub veel paljude teiste rooma autorite teostes. Mainimist väärivad veel kreeklase Ptolemaiuse „Geographia“ 2. sajandist ning Jordanese „De origine actibusque Getarum“ ehk „Getica“ 6. sajandi keskpaigast.

Erinevaid germaani rahvaid, keda üks või teine autor oma teos(t)es mainib, on kokku üle saja. Samas on küllaltki palju neid, keda on ajaloos maininud vaid üks autor ning mille kohta pole ka arheoloogilist tõendusmaterjali, mis tekitab küsimusi, kas see nimetatud hõim ka reaalselt eksisteeris, kas autor ajab ta segamini mõne teise hõimuga või on tegu väljamõeldisega. Rohkelt on sellised „hõime“ nimetatud nii Ptolemaiuse kui Jordanese töödes, eriti neis, mis hõlmavad Skandinaavia rahvaste kirjeldamist. See oli antiikautoritele geograafilises mõttes maailma äär, kõige kaugem punkt, mille kohta pärinesid andmed ehk mõnelt meremehelt või oli tegemist lihtsalt kuuldustega. Tihti segunesid müütilisus ja

⁵⁸ Todd, M. – The Northern Barbarians, 100 BC – AD 300. 1987, Oxford, New York: Blackwell, lk. 1

⁵⁹ Eesti keeles ilmunud: Publius Cornelius Tacitus. Germaanlaste päritolust ja paiknemisest. Toim: Kaspar Kolk, tõlk. Kristi Viiding. 2007, Tallinn: Kultuurileht

⁶⁰ Krebs, C.B. – A Most Dangerous Book. Tacitus's Germania from the Roman Empire to the Third Reich. 2011, New York: W.W. Norton.

reaalsus. Seetõttu olen ma nad germaani rahvaste nimekirjast (Vaata: Lisa 1.1) eraldanud ning lisanud lühikirjeldusega lisa lõppu. Ülejäänud germaani rahvad/hõimud on antud koos väikese lühikirjeldusega nende paiknemisest ja sõjalisest-poliitilisest tegevusest. Põhirõhk on perioodile Caesari sõdadest kuni 2. sajandini pKr, mõne puhul ka veidi hilisemal ajalool. See kõik peaks tõestama veelkord, kuivõrd sarnased või erinevad olid germaani hõimud ning miks neid on raske koondada ühisnimetaja „germaanlaste alla“.

2. Germaani rahvad ja roomlased vabariigi perioodil

Kuigi põhilised kokkupuuted roomlaste ja germaani rahvaste vahel leidsid aset keisririigi perioodil, said viimased Roomas tuntuks juba sadakond aastat varem. Kaubanduslikud suhted olid olemas juba kaua aega varem, millest annab tunnustust Läänemere äärest kogutud merevaigu jõudmine Vahemere piirkonda.⁶¹ Siiski läks veel kaua aega, enne kui germaani rahvad said roomlaste seas laialdasemalt tuntuks. Esimene teadaolev suur kokkupõrge oli roomlastel kimbrite, teutoonide ja ambroonidega II sajandi lõpul eKr, kui põhjast tulnud hõimud suutsid tekitada sedavõrd palju segadust ja hirmu, et neid mäletati veel aastasadu hiljemgi. Tookord päästis roomlased hullemast Marius. Järgnes pool sajandit vaikust, enne kui G. Julius Caesar Gallia sõdade ajal taaskord germaani hõimudega kokku puutus.

2.1 Kimbrid, teutoonid ja ambroonid

Esimesed teadaolevad germaani hõimud, kellega roomlastel tuli tegemist teha, olid kimbrid, teutoonid ja ambroonid. Jüüti poolsaarel elanud hõimude arvukus oli pidevalt kasvanud ning võitlus territooriumi üle muutus üha pingelisemaks. Just sisemised pinged, rahvaarvu kasv ja territooriumi nappus võisid sundida neid ette võtma ette retke mööda Euroopat, ilma selge visioonita sihtkoha suhtes. Umbes aastal 120 eKr hakkasid nad oma senistelt kodualadelt liikuma. Kreeka ja Rooma kirjanduses mainitakse rände ajendiks vee pealetungi⁶², kuid see seatakse kahtluse alla ja ilmselt polnud see ka ainuke põhjus. Väike osa hõimude liikmetest jäi ilmselt vanale asualale ega liitunud selle ekspeditsiooniga, küll aga oli rändele asunud inimeste hulk piisavalt suur, et seda võiks pidada terve hõimu ümberasumiseks. Kaasa võeti ka naised ja lapsed ning liiguti suurte vagunitega, mida sai elamiseks kasutada.

Algselt suunduti lõunasse, mööda looduslikke radu, näiteks Elbe jõge kasutades, liikudes mööda tänapäevastest linnadest Magdeburgist ja Dresdenist edasi Viini poole. Ehk polnud Böömimaa piirkond veel piisavalt sobilik asuala ning seal piirasid nende edasipääsu boiid. Järgnevalt ilmusid nad välja Doonaust lõunapool, tänapäeva Belgradi lähistel, kust nad taaskord minema löödi, sedakorda skordiskide (*Scordisci*) poolt. Lääne poole liikudes jõudsid nad Carinthiani, hilisemasse Rooma provintsi Noricumis. Sealkandis elasid tauriskid (*Taurisci*), kes olid pärast Scauruse operatsioone kehtestanud roomlastega sõpruse vaid kaks

⁶¹ Dobson, D.P. – Roman Influence in the North. *Greece & Rome*, vol. 5, nr. 14, veebr. 1936, lk. 73

⁶² Str. VIII, 293

aastat varem. See pani roomlasi muretsema nii enda kui tauriskide territooriumi ja heaolu pärast. Seetõttu otsustati kohapeale läkitada 113. aasta eKr konsul Gnaeus Papirius Carbio, koos suure armeega, takistamaks germaani hõimude invasiooni. Kas soovist järjekordset kaotust mitte vastu võtta või polnud ka sealne maa piisavalt ahvatlev, kuid konsuli ettepanekule taganeda ei hakatud vastu. Carbo oli ehk üllatunud oma vastaste järeleandlikkusest. Ilmselt ihkas ta sisimas suurt võitu, igavest aud ja triumfigi. Seetõttu ei soovinud ta vastaseid niisama lihtsalt minema lasta. Töötades välja kavala plaani, pidid teenäitajad juhatama germaani hõimud justkui üle piiri, kuid tegelikkuses ootas neid ees roomlaste varitsus. Germaani hõimud suutsid selle riukaliku plaani avastada. See viis otsemaid lahinguni, kus väejuhataja ebakompetentsus eredalt silma paistis. Roomlasi päästis täielikust hävingust vaid äikesetorm. Kuid sellegipoolest polnud selles Noreia lahingu nime all tuntuks saanud mõõduvõtu võitjas ja kaotajas kahtlust – roomlased said lüüa, peaaegu hävitavalt. Kolmele germaani hõimule oli see aga selgeks märgiks, et roomlased polegi nii võimsad nagu kardeti ning ilmselt oma rännakul teiste käest kuuldi. Carbo naasis häbistatuna Rooma, kus noor oraator Marcus Antonius esitas talle süüdistuse ning Carbo võttis endalt elu mürki juures. Selline oli siis kõige esimene teadaolev sõjaline konflikt germaani hõimude ja roomlaste vahel, mis lõpes viimaste jaoks nutuselt. Roomas levis hirm peatse invasiooni ees, sest tee Itaaliasse oli kimbritel, teutoonidel ja ambroosidel lahti ning võidu maitse suus.⁶³

Sellest hoolimata jätkasid kolm hõimu uue asupaiga otsimist ning pärast Noreiat võeti suund loodesse, otsides kolm aastat ideaalset elupaika Alpidest põhjapool, Doonau lätetel. Umbes aastal 111 või 110 eKr ületasid nad Reini jõe, ilmselt Schaffhauseni lähedal, ning liikusid Aari jõe orgu läbides edasi Galliasse. Nende teekonnaga liitus vahepeal tõenäoliselt ka muud rahvast, näiteks keldi päritolu tigurine (*Tigurini*) ja ka mõni germaani hõimukild. Galliasse jõudes satuti uuesti roomlaste vaatevälja. Marcus Junius Silanus, 109. aasta eKr Gallia konsul, oli Galliasse saadetud eesmärgiga gallide ja roomlaste suhteid parandada ning lõimuda kohalikke hõime roomlastega. Ootamatult sinna piirkonda saabunud kolm germaani hõimu esitasid Silanusele oma nõudmise maa järele, kuid lükati Rooma poolt kindlameelselt tagasi. Nagu oma eelkäijagi, ihkas ka Silanus edukat lahingut ja võitu, mis talle reputatsiooni juurde annaks. Kusagil Rhone jõe lähedal, ilmselt teiselpool Rooma piiri, toimus teine relvastatud kokkupõrge roomlaste ja germaani rahvaste vahel. Taaskord said roomlased lüüa.

⁶³ Mommsen, Th. – History of Rome. Book IV – The Revolution, lk. 67

Tagajärjeks polnud vaid ühe mehe põhjatu häbi. Roomlaste prestiiž langes sedavõrd madalale, et ka kohalikud keldid muutusid rahutuks ja hakkasid hauduma revanši roomlastele. Sissetungijad said kirja võidu ning nende enesekindlus kasvas veelgi. Liitlastena kaasas olnud tiguriinid jäid püsima piirkonda Rooma piiri ääres, ilmselt said nad ka täiendavat tuge teistelt helveedi hõimudelt. Kimbrid, teutoonid ja ambroonid pöördusid aga sisemaa poole.

Kuigi Apenniini poolsaarele invasiooni ei toimunud, elati Roomas hirmu all. Senat otsustas, et sellele olukorrale tuleb lõpp teha ning 107. aastal eKr otsustati tekkinud ohtude summutamiseks (või ka roomasõbraliku hõimu aitamiseks) välja saata armee konsul Lucius Cassius Longinuse juhtimisel, kaasas olid veel 112.a. eKr konsul Lucius Calpurnius Piso Caesonius ja Gaius Popillius Laenas. Tiguriinid aga varitsesid roomlasi ning ründasid ootamatult, tappes konsul Longinuse ja ekskonsul Lucius Piso koos oma saatjaskonnaga. Vähesed pääsesid eluga ja sedagi tänu G. Popillius Laenasele, kes nii-öelda ostis elud välja – jättes tiguriinidele suure enamuse kogu oma varustusest, lubati tal koos armee riistmetega lahkuda lahinguväljalt. Burdigala lahing Bordeaux lähedal⁶⁴ oli seega roomlastele kolmas kaotus järjest. Olgugi et vastaseks polnud otseselt kimbrid, teutoonid ja ambroonid, vaid nende liitlased tiguriinid pealik Divico juhtimisel. Muuhulgas astus Divico vanemas eas vastu veel Caesarilegi. Mõju sealsele ümbruskonnale oli suur. Nad mõjutasid ka Tolosa (Toulouse) lähedal elanud *volcae tectosagesi* hõimu – endiseid Rooma liitlasi, kes tõstsid mässu, mille tagajärjeks oli hiljem kättemaks Quintus Servilius Caepio poolt 106. aastal eKr ja Tolosa linna rüüstamine.⁶⁵

Kolmas kaotus roomlastele ei tähendanud veel nende kannatuste lõppu. Erinevalt oma eelkäijast oli 106. aasta eKr konsulil Q. Servilius Caepiol mingigi sõjalise juhtimise kogemus, sest Hispaanias sõdimise eest oli ta teeninud triumfi. Caepio tunduski esialgu end õigustavat, kui purustas eelpoolmainitud *volcae tectosagesi* hõimu. Tolosa haarati roomlaste poolt kiiresti ja ilma suurema vastupanuta, reetlikkuse eest karistati karmilt. Sealsed pühapaigad riisuti Caepio poolt varandusest tühjaks – kokku 15 000 talenti kulda ja hõbedat.⁶⁶ See oleks olnud üsna tervitatav Roomas, kuhu see aga ei jõudnud. Teel Massiliasse (Marseille) rünnati konvoid ja kogu varandus kadus teadmata suunas. Hiljem on avatud, et see oli planeeritud ja

⁶⁴ Liv. Epit. 65; Orosius V, 15, 23

⁶⁵ Howorth, H.H. – The Germans of Caesar. The English Historical Review 23, vol. 91. 1908, lk. 432

⁶⁶ Str. IV, 188

lavastatud Caepio enda poolt. Esialgu aga keegi Caepiot ei süüdistanud – ta oli olnud edukas ja jätkas kenasti oma karjääri, millest annab tunnustust ka 105.a. eKr prokonsuli ametikoht.⁶⁷

Järgneval aastal polnud Caepio enam üksi. *Novus homo*, Gnaeus Mallius Maximus, valiti 105. aastal eKr konsuliks. Võib-olla oli *novus homo* konsuliks nimetamine seotud Mariuse-eksperimenti kordamisega, kuid nüüdne katse oli vähemedukas. Teine konsul sel aastal, Publius Rutilius Rufus, oli kogenud ja edukas väejuht, võidelnud äsja edukalt Numiidias. Mingil põhjusel ei võtnud ta seda sõjakäiku enda kanda ning Galliasse läkitati tema kogenematu kolleeg. Seal ootas Malliust ees Caepio, kes oli madalamal positsioonil kui Mallius ning seega alluvussuhtes. Plaani järgi pidi Mallius olema ühendatud Rooma vägede eesotsas, kuid Caepio keeldus Malliuse alluvuses teenimisest. Põhjuseks võis olla, et tegemist oli *novus homoga*, kes oli sõjaliselt kogenematu. Et sellest veel vähe oleks, asutas Caepio teisel pool jõge laagri ja viis sinna oma väed. Caepio teadis, et ta peab Malliuse käskusid täitma, olgu need nii tühised kui tahes. Seega soovis ta oma ülemusest olla nii kaugel kui vähegi võimalik, et välistada igasugune juhuslik trehvimine. Nende kahe suhted olid sedavõrd keerulised, et ka senati poolt saadetud lepitaja ei suutnud neid kuidagi konsensusele viia. Igasugused koostööoperatsioonid olid seega võimatud.

Esimene kokkupuude toimus Malliuse poolt põhjapoolle ette saadetud ja Marcus Aurelius Scauruse juhitud eelvägede ja esimestena saabunud kimbrite vahel. Scaurus võttis vastu rünnaku esimese laine ja sai hävitavalt lüüa, võeti pantvangi ja viidi kimbrite kuninga Boiorixi ette. Scaurus soovitas Boiorixil tagasi pöörduda, enne kui rooma väed hävitavad ta koos oma rahvaga, mille peale ärritunud Boiorix lasi Scauruse hukata. Kuna roomlaste seas jätkus sisemine võitlus ning Caepio polnud endiselt nõus oma vägesid Malliuse juurde viima, andis see germaani hõimudele aega mõelda, end koguda ja ette valmistada ning Malliusega laskuti läbirääkimistesse.

Caepio, kes ilmselt arvas, et Malliusel võivad läbirääkimised õnnestuda ning seetõttu ka kogu au ja kuulsuse endale saada, otsustas olukorda muuta ning asus 6. oktoobril 105. eKr ise rünnakule kimbrite laagri vastu.⁶⁸ See läbimõtlemata tegu ei toonud loodetud kuulsust. Kimbrite kaitse pidas vastu ning valveta jäetud Caepio laager oli heaks saagiks vasturünnaku sooritanud kimbritele. Caepio ise pääses lahingust eluga, kuid vastastele oli taas antud eelis,

⁶⁷ Rankin, D. – *Celts and the Classical World*. 2003, London; New York: Routledge, lk. 99

⁶⁸ Mommsen, Th. – *History of Rome*. Book IV – The Revolution

eelkõige lisamotivatsioon kerge võidu näol. Kimbrid jätkasid rünnakut, nüüd juba Mallius Maximuse vägede vastu. Võimalik, et eelnevalt oma kolleegide kurba saatust pealt näinud leegionärid üritasid edasitungivate kimbrate eest põgeneda, kuid laagripaiga halva asukoha tõttu oli taganeda võimalik vaid jõkke, mis tähendas paljude täisvarustuses ja nigelas ujumisoskusega leegionäride jaoks märga hauda. Livius pakub, et oma lõpu leidis koguni 80 000 roomlast.⁶⁹ See Arausio (Orange) linna ja Rhone jõe vahel toimunud lahing oli senistest kaotustest suurim, kuigi mõlemad väejuhid pääsesid eluga. Kuid Rooma oli end taas, juba neljandat korda järjest, võidetavana näidanud. Seekord olid põhjuseks sisemised vastuolud, kuid ilmselt germaani hõime Rooma siseasjad ei huvitanud. Nende jaoks oli Rooma võidetav vastane ning Itaalia oli sissetungile avatud. Kõigele lisaks oli Rooma kaotanud juba väga suure arvu mehi.

Kui uudised Arausio lahingust Rooma jõudsid, reageeris konsul Rutilius Rufus energiliselt ja üritas teha võimalikult palju, enne kui ta oma ameti üle annab ja germaani hõimud end uuesti ilmutada võiks. Näiteks saadeti sadamatesse käsud, et ükski alla 35-aastane mees ei saaks maalt lahkuda ning võitluseas mehed annaks vande riigi piiridest mitte lahkuda.⁷⁰ Roomlaste õnneks otsustasid ka seekord germaani hõimud oma pilgud mujale suunata ning Roomast kaugeneda. Seda hingetõmbeaega oli hädasti tarvis, et oma ridu korrastada.

104. aasta eKr esimesel päeval tähistas Marius, kes oma äraoleku ajal oli konsuliks valitud, teistkordselt triumfi, mis märkis lõppu Jugurtha sõjale. Võitlemine Aafrikas oli mõjutanud oluliselt roomlaste ressursse, eriti avaldus see väejuhtide arvukuse kokkukuivamises. Nad olid muutunud nii haruldaseks, et tundus, nagu Rooma ei suudaks enam kahel rindel korraga võidelda. Kuid nüüd olid Jugurtha sõjad läbi ning Marius sai saajaprotsendiliselt keskenduda sõjaretkedele põhjas. Kuna germaani hõimud olid otsustanud Itaaliasse mitte tulla, andis see vajaliku aja, et teha ettevalmistusi. Kimbrid olid kokku põrganud avernidega ning otsisid endale elukohta Pürenee poolsaare põhjaosas. Teutoonid ja ambroonid seiklesid aga mööda Galliat. Umbes 103. aastal eKr toimus hõimude taasühinemine, et üheskoos Alpe ületada. Kuid roomlastega nad ikkagi veel kokku ei puutunud ning Marius valiti juba mitmendat aastat järjest konsuliks. Ka seekord oma

⁶⁹ Liv. Periochae, LXVII, 2

⁷⁰ Licinianus, 14f.

eemaloleku ajal Roomast, olles oma vägedega Gallias ning tehes ettevalmistusi lahinguks. Kuna vastaseid välja ei ilmunud ja et mitte oma sõdureid nürilt drillida ja seega motivatsiooni alla viia, otsustas ta kasutada seisvaid vägesid ehitusel. Ta projekteeris kanali, mis pidi aitama Rhone jõel mudast pääseda, sest see ummistas suuet. Fossa Mariana nimeline suur projekt oli uhke saavutus ning ühtlasi andis ka suurt kasu. Eriti kohalikele elanikele massilootidele, kes selle hiljem enda valdusesse said. Ühtlasi viis see ka Arelate (Arles) asula tekkimiseni. Selline tegutsemine oli eelkäijaks kõikidele järgnevatele avalikele töödele, mille seisvad Rooma väed järgnevatel sajanditel ehitasid, täites terve impeeriumi oma arhitektuuriliste monumentidega.⁷¹

103. aasta lõpus, kui vaenlasi veel silmapiiril polnud, otsustas Marius jätta oma vägesid juhatama Manius Aquillius ja naasis ise Roomasse, kus ta tribuun Saturniuse abiga neljandat korda konsuliks valiti. Roomas olles hakkasid aga kiirelt levima jutud, et kimbrid on liikvele läinud, mis viitas peatsele kokkupõrkeni. Marius jõudis kiirelt Galliasse, kuid tema karjääri kõige kriitilisem hetk lasi end veel oodata, sest vastased muutsid oma kurssi. Kimbrid, teutoonid ja ambroonid ühinesid kusagil Põhja-Gallias.⁷² Sealt alustasid nad erakordselt suuremahulist ja kiiret manöövrit. Nende plaaniks oli rünnata Itaaliat korraga kolmelt rindelt. Teutoonid koos ambroonidega pidid ründama Roomat läänepoolse ranniku äärest, kimbrid pidid jõudma Brenneri kaudu Lombardiasse ning liitlastele tiguriinidele jäi raskeim ülesanne – jõuda Pannooniasse ja üllatada Aadria mere ääres asunud Aquileiat. See plaan oli nende jaoks ehk liiga ambitsioonikas. Võib-olla olid ka võidud roomlaste vastu tulnud loodetust kergemalt ning teiseks faktoriks oli kogenud väejuht Rooma vägede eesotsas. Kuigi Mariusel oli ehk umbkaudu 32 000 meest, kompenseeris arvukuse kõrgetasemeline ja efektiivne juhtimine, distsiplineeritud ja oskuslikud leegionärid ning parem relvastus. Lisaks oleks germaani hõimud koos oma liitlastega üheskoos võideldes suutnud ehk võidu saavutada, kuid kolme eraldiseisva üksusena nad enam nii võitmatud polnud. Sisuliselt joosti roomlastele lihtsalt süle.⁷³

Rooma armee üks laagritest asus Rhone idakaldal, kuhu jõudsid kohale teutoonid ja ambroonid. Nad ärgitasid roomlasi lahingule, kuid Marius keeldus. Kuna roomlased lahingukutsele ei vastanud, otsustasid teutoonid ja ambroonid nad sinnapaika jätta ning edasi Itaaliasse tungida. Pärast seda, kui vastased olid liikvele läinud, lahkus Marius kiiresti laagrist

⁷¹ Plut. Marius, 15

⁷² Liv. Epit. 67

⁷³ Plut. Marius, 25

ning kõrvalteid mööda minnes jõudis ta Aquae Sextiasse. Marius suutis valida välja suurepärase lahingupaiga ning teha piisavaid ettevalmistusi. Kergejalaväge kasutades, kellest enamus olid liguurid, ahvatles Marius vastaseid lahingusse. Esimestena ründasid ambroonid, kes ilmselt olid ka vägedest kõige varem kohale jõudnud. Neile järgnesid kohe ka teised. Lahingu otsustaivamaks hetkeks sai varitsuses olnud 4000 leegionäri rünnak teutoonidele selja tagant, tekitades sellega suurt üllatust ja segadust. Rooma allikad väidavad, et langenuid oli 90 000 inimest, lisaks võeti umbkaudu 20 000 vangi. Vangivõetud naised sooritasid massienesetapu, mis sünnitas Roomas legende Germaani vaprustest.⁷⁴ See roomlaste võit ei lasknud kergemini hingata mitte ainult Itaalia, vaid lõpetas ka rahutu aja Gallias.

Gallias jäi veel vähe teha. Lugupidamine ja austus Rooma vastu oli taastatud ning Marius valiti viiendat korda konsuliks. Nüüd hakkas ta tegelema ka muude probleemidega, eriti siseriiklikega. Kui paljastusid germaani hõimude plaanid tungida üle alpide, usaldas Marius selle oma kolleegile, Quintus Lutatius Catulusele, 102. aasta eKr konsulile. Catulus oli aga rohkem kunstiinimene, teades sõjapidamisest üsna vähe. Kui avastati, et kimbrid liiguvad Brennerist lõuna suunal, otsustas Catulus nad purustada. Ootamata, kuniks kimbrid jõuavad lagedale alale, otsustas ta ise mägedesse minna ja nad juba seal puruks lüüa. Mägedes võttis ta sisse positsiooni, ilmselt Trento lähedal, ning otsustas vastaste tee blokeerida. See oli rumal otsus, sest kitsas orus polnud ruumi manöövrile, mis oli Rooma armee tugevamaid külgi. Leegionil polnud seal võimalik isegi korralikke positsioone sisse võtta. Avaral väljal saanuks roomlased näidata oma distsipliini, manöövreid ja muid lahinguoskusi, mis neile õpetatud. Seal orus aga ähvardas roomlasi lähivõitlus, võiks isegi öelda, et käsivõitlus ühe silla ümber – jõukatsumine, kus ei loe mitte niivõrd oskused ja relvastus vaid meeste arvukus. Selles lootusetuna tunduv asjaolus otsustas jätta Catulus üksi. Raske oletada, kas oma alluvate taibukusest või argpükslikkusest või mõlemast. Mehed keeldusid sellises olukorras võitlemast ning taandusid Po jõest lõunasse, jättes sissetungijatele tee vabaks.⁷⁵

Hiljemalt 102. aasta eKr talveks olid kimbrid tunginud juba Itaaliasse. Kui need uudised Rooma jõudsid, lükkas Galliast naanud Marius oma triumfi tulevikku ning valmistus sõjakäiguks Põhja-Itaaliasse. 101. aasta eKr sõjakäigul oli Mariuse ja Catuluse all kokku teenimas enam kui 50 000 meest, ning sellise väega ületati ka Po jõgi, et siis teisel pool kallast

⁷⁴ Hieronym. – CXXIII, 8

⁷⁵ Lewis, R.G. – Catulus and the Cimbri, 102 B.C. *Hermes*, 102. Bd, H.1 (1974), lk. 90-109

veidi aru pidada. Läks aga tükk aega, enne kui vastased kesksuvel üksteisega Vercellae lähedal kohtusid. Lahing toimus enam-vähem sama stsenaariumi järgi kui Aquae Sextiaes. Floruse järgi kaotasid kimbrid 65 000 meest surnutena, ülejäänud võeti vangi.⁷⁶ Teised autorid peavad ohvrite arvu veel vähemasti kaks korda suuremaks.

Rooma aga taastas oma positsiooni. Ka tiguriinid, kes Alpida idaossa nüüd üksi jäid, otsustasid pöörduda oma koju Šveitsi, kus oli loodetavasti rahulikum. Esimene kokkupuude germaani rahvastega õnnestus lõpuks, pärast suuri kaotusi, ikkagi roomlaste kasuks pöörata. 101. aastal eKr tähistasid Marius ja Catulus koos Vercellae lahingu triumfi. Ilmselt polnud kellelgi kahtlust, et tõeline kangelane oli siin ikkagi Marius. Ta päästis Rooma riigi ning tunnistati Romuluse ja Camilluse järel kolmandaks Rooma riigi rajajaks. Kuid see aupaiste polnud teenitud vaid viimases lahingus, see oli kujunenud aastate jooksul. Germaani ohtu aitas muidugi võimendada ka sõjaväeline ebakompetentsus ja sellest tekkinud suured kaotused. Kuid kui armeed juhtis vilunud sõjaväelane, purustati vastased täielikult. Ometigi hävitasid kimbrid, teutoonid ja ambroonid kokku viis Rooma leegioni. See oli suureks hoiatuseks roomlastele ning püsis meeles veel sajandeid hiljemgi.

2.2 Caesar ja germaanlased

Pärast kimbrate, teutoonide ja ambroonide rännakuid Euroopas ja hävitavat lüüsaamist roomlastelt oli endine rahulik olukord germaani rahvaste ja roomlaste vahel justkui taastatud. Seda vaid selle erinevusega, et nüüd oli Rooma valvsam põhjast lähtuva ohu suhtes. See vaikus püsis ligi pool sajandit, kuni Gaius Julius Caesari Gallia sõdadeni, mil toimus germaani rahvaste ja roomlaste taaskohtumine. Enne Caesari oli Reini mõlemal kaldapoolel üksteisega tihe läbikäimine. Kuid Caesari loodud kunstlik piir jagas selle kaheks: tsiviliseeritud lääts ning barbaarne ida. Sellega aga ei kavatsenud niisama lihtsalt leppida, eriti sveebid ja nende liitlased, kes olid Ariovistuse juhtimise all.

Caesar põrkas germaani hõimudega kokku üsna Gallia sõdade algfaasis, samal aastal kui ta Galliasse tungis ehk 58. aastal eKr. Eellooks oli Caesari ja gallia hõimuliidrite salajane kokkusaamine, kus viimased palusid Caesari käest abi. Nimelt olevat Gallia hõimudesiseses võimuvõitluses arverid ja sekvaanlased palganud endale germaani sõjamehi ning 15 000 neist ületas Reini. Gallias nähtu pani seda kõike – eluviisi, rikkust ja tarkust – ihaldama ning üha rohkem germaanlasi tuli üle jõe, kasvatades nende arvukust selleks ajaks juba 120 000

⁷⁶ Florus, I, 38 (III, 3), 14

inimeseni. Äädu hõim olid kandnud suuri kaotusi nende vastu võideldes ning andnud palju pantvange sekvaanlastele, kes germaanlasi olid palganud. Kuid ka sekvaanlastel ei läinud hästi, sest appi tulnud germaani hõimud olid hõivanud suuremad asulad ja kolmandiku nende põldudest, mis olid viljakaimad terves Gallias ning andnud käsu vabastada ka järgmine kolmandik, et sinna asustada 24 000 haruudi. Nende nutulaulu järgi pidavat peatselt kõik germaanlased valguma üle Reini, ajades Gallia senised elanikud sealt minema.⁷⁷ Sellise suure kaeblemise ja hårda palumisega olevat siis Caesari sõnul tema käest abi palutud, et üle Reini tulnud germaani hõime ohjata. Caesar olevat seepeale galle lohutanud ja julgustanud, et tänu tema isiklikule autoriteedile ja mõjule õnnestub tal lõpetada germaanlaste, eelkõige nende julma pealiku Ariovistuse ülekohus.⁷⁸ Caesar mõtiskles selle üle pikalt. Võib-olla võis põhjuseks olla ka see, et vaid aasta varem oli Caesar konsulina sõlminud Ariovistusega kokkuleppe ja nimetanud ta *amicuseks*. Tema käitumine oleks olnud talle endale piinlikust tekitav, kuid olukorda vaagides jõudis Caesar järeldusele, et germaani hõimud kujutavad suurt ohtu nii gallidele kui ka lõpuks roomlastele. Üle Reini jõe tulemisele pidi lõpp tehtama võimalikult kiiresti, et see ei muutuks harjumuspäraseks. Kimbrite, teutoonide ja ambroonide vägiteod olid talle teada ja sellepärast soovis ta need ohud juba eos lüüa. Kuid diplomaatia ei õnnestunud ja mingisuguseid kokkuleppeid ei saavutatud. See viis lõpuks relvastatud kokkupõrkeni, milles roomlaste vastu astusid Ariovistuse juhtimisel haruudid, markomannid, tribokid, vangionid, nemetid, seduusid ja sveebid.⁷⁹ Caesar koondas suure löögijõu paremale tiivale, kus asus vastaste kõige nõrgem koosseis, mida ka kiirelt löödi ja põgenema sunniti ning vabanenud sõdurid said minna appi teistele. Germaani väed purustati ning sunniti taganema Reini suunas. Vähesed üritasid oma jõudu või veesõidukeid kasutades teisele poole jõge jõuda, nende hulgas ka Ariovistus, ülejäänud tapeti roomlaste poolt.⁸⁰ Vosgese lahingu nime all tuntud lahing oli selleks korraks läbi ning roomlased saavutanud oma tahtmise. Ariovistuse sõjaline tung Galliasse polnud ilmselt seotud ainult maa otsimisega. Põhjuse teine pool peitub germaani hõimude ürgkogukondliku korra lagunemises. Ariovistus tahtis kindlustada oma võimu paljude hõimude üle sõjaretkede kaudu, mis nõudsid

⁷⁷ Caes. Comm. B Gall. I,31

⁷⁸ Ibid. I,33

⁷⁹ Ibid. I,51

⁸⁰ Ibid. I,53

otsustavat juhtimuskust ning samas kindlustasid varanduslikult ka neis osalejaid, samuti kasvas lugupidamine.⁸¹

Belgia vallutamise ajal puutus Caesar kokku veel teistegi hõimudega, kes olid eeldatavasti germaani päritolu või vähemasti väitsid oma esivanemaid sealt olevat. Need olid aduatukid, eburoneesid, kondruusid, kaeroeesid, paemanid ja segnid. Caesar, võimalik et esimesena üldse, nimetab eburoneesi, kondruusi, kaeroeesi ja paemani hõime kui *Germania cisrhenani* ehk tema tollase asukoha, Belgia poolt vaadatuna, siinpool Reini elanud germaanlased. Segnisid mainib ta alles kuuendas raamatus kui ühte Germania cisrhenani hõimu, kes elasid eburoneeside ja treeverite vahel.⁸² Huvitaval kombel ei pea ta aga aduatukke nende hulka kuuluvaks, kuigi mainib, et tegemist on kimbrite ja teutoonide järeltulijatega, kes asusid Belgiasse elama kohalike hõimude loal.⁸³ Ilmselt oli nende hõimude olemasolu talle endalegi üllatuseks, arvates, et keltide ja germaanlaste piiriks on Reini jõgi.⁸⁴ Ka mainib Caesar ise, et alles Belgia sõjakäigu ajal avastas ta, et suur osa Belgia elanikest oli germaani päritolu, kes olid kaua aega tagasi Reini ületanud ning end Belgia läänepoolsesse ossa end sisse seadnud, kuna seal asus viljakas maa, ja gallid sealt minema ajanud.⁸⁵ Belgia hõimudega koalitsioonis olles võitlesid nad roomlaste vastu 57. aastal eKr, saades otsustavalt lüüa Sabise (ka Sambre) lahingus. Välja arvatud aduatukid, kes ei jõudnud õigeaegselt lahingusse ning kuuldes lahingu tulemusest teel sinna, otsustasid pöörduda tagasi enda koju. Nad jätsid maha kõik oma linnad ja tugipunktid ning koondusid ühte, looduslikult kõige paremini kaitstud linna. Olgugi et pärast roomlaste sõjapidamisvahendeid, eriti piiramistorni nähes, andsid nad alla, loovutasid relvad ning lubasid roomlastel siseneda linna, oli see kõik vaid üks osa plaanist. Öösel otsiti välja oma peidetud relvad, tungiti linnast välja ning rünnati roomlasi. Roomlastel õnnestus 4000 aduatukki tappa ja ülejäänud tagasi linna kupatada. Järgneval päeval toimunud vastupealetungis ei suutnud aduatukid enam roomlastele vastupanu osutada ning karistuseks müüdi 53 000 elanikku orjadeks.⁸⁶ See oli ilmselt hävitav hoop sellele hõimule, sest hiljem neid enam kirjalikes allikates ei märgita. Küll aga on leitud

⁸¹ Schlette, F. – Germaanlased Thorsbergi ja Ravenna vahel: germaanlaste kultuurilugu kuni rahvasterändamise lõpuni. Tõlk. J. Selirand. 1980, Tallinn: Valgus, lk. 23-24

⁸² Caes. Comm. B Gall. VI,32

⁸³ Caes. Comm. B Gall. II, 29

⁸⁴ Wightman, E.M. – Gallia Belgica. 1985, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, lk. 13

⁸⁵ Caes. Comm. B Gall. II, 4

⁸⁶ Caes. Comm. B Gall. II, 29-33

see linn, mis asub tänapäeva Thuini lähedal Belgias.⁸⁷ Ilmselt sulasid allesjäänud aduatukid hiljem kokku teiste rahvastega, näiteks tungritega, kelle asuala nimetus oli Aduatuca Tungren (tänapäeva Tongeren), mis on viinud mõttele, et *atuatuca* tähendas mõnes selle aja keeles kindlust, *atuatuci* seega viitas „kindluseta inimestele”.⁸⁸ Lisaks eelpool nimetatud *Germania cishrenani* hõimudele ja aduatukkidele elasid seal piirkonnas, Moseli jõe kaldal, veel treeverid, kes Tacituse järgi koos nervidega uhkeldavad liialt oma germaani päritolu üle, mis peaks neid eraldama gallide laiskusest. Samas ei pea Tacitus neid väga kindlalt germaanlaste hulka kuuluvaks, nagu näiteks jõe paremal kaldal elanud vangione, tribokke ja nemeteid.⁸⁹ Seega on kaheldav, kas nii treeverid kui nervid ikka olid osa germaani rahvastest ning täit selgust selles pole senimaani saavutatud. Roomlastele osutasid nad igastahes agressiivset vastupanu.

See kõik oli aga prelüüd järgnevale. Suuremad poliitilised ja sõjalised kontaktid Rooma ja germaani rahvaste vahel algasid pärast seda, kui Caesar kahel korral Reini jõe ületas, aastatel 55 ja 53 eKr. Ettekäände selleks andsid uusipid ja tenkterid, kes 56/55.a. eKr talvel tulid üle Reini suurel hulgal, kuna sõjakas sveebide hõim oli neid sundinud oma kodust lahkuma.⁹⁰ Sveebide olemust kirjeldades ei hoia Caesar end tagasi, nimetades neid ilma kahtluseta kõige suuremateks ja agressiivsemateks germaanlaste hulgast, kes veedavad palju aega küttides, ei tee midagi vastu oma tahtmist, on füüsiliselt tohutult võimsad ja suurt kasvu ning nende keha katavad vaid loomanahad, sedagi minimaalselt, mis sellises külmas kliimas on tähelepanuväärne.⁹¹ Veel mitmesuguste näidetega maalib ta sveebidest pildi kui kõige metsikumatest barbaritest, keda ta näinud on. Sveebid olid need kurjajuured, kes ajasid uusipid ja tenkterid oma kodualadelt minema. Pärast kolme aastat ekslemist Germaanias tulid nad lõpuks üle Reini menappide (*Menapii*) aladele. Menapid olid Gallia Belgica hõim, kes asus mõlemal pool Reini jõge. Kuid uusipide ja tenkterite järsk pealetung oli sedavõrd hirmutav, et jäeti maha oma elupaigad Reini paremkaldal ning põgeneti pealtungi eest üle jõe, kus rajati kiirelt garnisonid. Tenkteritel ja uusipitel puudusid aga paadid, lisaks olid liikvel ka menapi valvurid. Seetõttu otsustati koju tagasipöördumist teeselda. Kolm päeva liikusid kaks

⁸⁷ Oppidum van de Aduatuci ligt in Thuin (Henegouwen), Vrije Universiteit Amsterdam, [WWW] <http://www.archeonet.be/?p=25829> (28.04.2013)

⁸⁸ Wightman, E.M. – Gallia Belgica. 1985, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, lk. 30

⁸⁹ Tac. Germ. 28

⁹⁰ Caes. Comm. B Gall. IV, 1

⁹¹ Ibid.

germaani hõimu Reinist eemale. Siis aga pöörduti tagasi. Tenkterite ja uusipite ratsavägi läbis käidud teekonna ühe ööga ning ründas ootamatult menappe, kes olid juba veendunud germaani hõimude lahkumises. Seetõttu polnud menappide valvureid valvepostidel ja rünnak tabas neid ootamatut. Menapi valvurid tapeti ning tenkterid ja uusipid hõivasid kiirelt valvurite paadid. Enne, kui teisel pool kallast selgusele jõuti, mis toimumas on, olid germaani hõimud juba kohal. Menappide majad ja muud ehitised võeti enda valitsemise alla ning elati seal terve ülejäänud talve.⁹² Pärast toimunut saatsid mitmed menappide naabruses elavad hõimud oma saadikud uusipite ja tenkterite juurde, paludes neil lahkuda teisele poole Reini, vastutasuks lubati osta kõike, mida need germaani hõimud tahavad. Kuid uued asukad said sellest hoopis indu juurde ning laiendasid oma alasid, tungides eburoneeside ja kondruuside aladele. Caesarile oli see pinnuks silmas ning ta otsustas sõjaliselt sekkuda.⁹³ Mõned päevad enne sihtkohta jõudmist saatsid uusipid ja tenkterid Caesari juurde oma saadikud, kes kinnitasid, et nad pole kunagi tahtnud roomlastega sõdida, kuid on seda siiski valmis tegema, kui viimased selleks põhjust annavad. Samas võiksid neist saada ka Roomale head ja kasulikud liitlased, kui roomlased mõistaksid, et nad on vägivaldselt enda kodumaalt minema aetud ja lubaksid neil jääda aladele, mis neil juba kätte võideldud või asustada nad mõnda uude paika.⁹⁴ Caesar jäi aga endale kindlaks ning teatas, et mingit sõprust ei saa olla senikaua, kui need kaks hõimu püsivad Gallias. Pole õiglane, et mehed, kes ei suuda oma territooriumi kaitsta peaksid anastama teiste inimeste maad. Samuti polnud ka Gallias ühtegi sellist ala, mida oleks saanud niisama lihtsalt välja anda sedavõrd arvukale kogukonnale. Sellest hoolimata, kui nad soovinuks, võinuks nad asuda ubilaste territooriumile, kelle esindajad olid samuti parasjagu Caesaril külas ning kaebasid sveebide peale ja palusid abi.⁹⁵ Uusipite ja tenkterite saadikud palusid kolm päeva aega arutamiseks ning samuti, et Caesar oma jõududega edasi ei liiguks. Viimast palvet polnud Caesar aga nõus täitma. Kui Caesar oli 11 miili kaugusel oma germaani vastastest, tulid saadikud taas tema juurde. Esmalt paluti, et Caesari väed edasi ei liiguks, kuid seda eesmärki ei saavutatud. Teiseks sooviti luba saata oma saadikud ubilaste juurde. Kui ubilaste senat ja juhtivad kodanikud oleksid nõus olnud neid enda maale elama laskma, oleksid tenkterid ja uusipid täitnud Caesari tingimuse. Selleks aga paluti veel kolm päeva aega. Caesar oli aga seisukohal, et saadikud üritavad endale lihtsalt

⁹² Caes. Comm. B Gall. IV, 4

⁹³ Ibid., IV, 6

⁹⁴ Ibid., IV, 7

⁹⁵ Ibid. IV, 8

aega võita, sest nende ratsavägi polnud veel röövretkelt tagasi jõudnud. Caesar andis saadikutele aega ühe päeva ning kinnitas, et ei lähe germaani hõimudele lähemale kui neli miili. Ka oma ratsaväele, kes oli veidi eespool, andis Caesar korralduse mitte vastast provotseerida ning lahingust hoiduda. Kas see ka reaalselt nii oli, seda teavad vaid asjas osalenud. Kuid nii kui Rooma ratsaväelased tenkterite ja uusipite silmapiirile sattusid, algas koheselt võitlus, hoolimata sellest, et germaani hõimude enda ratsavägi oli veel röövretkelt tagasi tulemata ning kehtis vaheahu. Rooma ratsaväe hulgas korraldati korralik paanika ning põgenedes ei peatatud ennem kui jõuti põhivägede juurde, langes 74 ratsaväelast. Pärast seda sündmust otsustas Caesar enam mitte ühtegi saadikut vastu võtta. Sellest hoolimata saatsid uusipid ja tenkterid oma ühiskonna tähtsaimad isikud koos mõnede vanematega Caesari juurde jutule ja toimuva pärast vabandust paluma. Caesar lasi aga need vahistada ning suunas kõik oma jõud vastaste laagri suunas. Ilmselt ei osanud germaani hõimud oodata, et nende saadikud kinni nabitakse ning roomlased suurte jõududega kiiresti kohale tulevad, samuti kehtis veel vaheahu. Järgnes suur paanika tenkterite ja uusipite leeris, sest puudus korralik ettevalmistus ning ilmselt polnud jõutud ka strateegiat paika panna. Roomlased tungisid kiiresti nende laagrisse. Naised ja lapsed hakkasid sealt seejärel kiiresti põgenema, kuid Caesar saatis oma ratsaväe neid jahtima. Kui germaanlased kuulsid enda selja taga karjumist ja nägid, et nende naised ja lapsed tapetakse, hülgasid nad oma strateegia ja tormasid laagrist välja. Maasi ja Reini liitumiskohta jõudes olid nad nurka surutud ning suur osa neist tapeti, paljud heitsid end jõkke. Roomlaste seas aga langenuid polnud, seda vaatamata tõsiasjale, et vastaseid oli kokku 430 000.⁹⁶ Caesari käes pantvangis olnud uusipi ja tenkteri saadikutele anti võimalus lahkuda, kuid kartes gallide kättemaksu palusid nad võimalust jääda Caesari juurde, millega viimane ka nõustus. Halastamatult hävitas Caesar peaaegu viimse meheni kaks germaani hõimu: uusipid ja tenkterid, kelles ta nägi tõsist ohtu Galliale. Kõige enam küsimusi tekitas see, et kõik toimus ajal, mil välja oli kuulutatud vaheahu.⁹⁷ Oma Gallia sõja kommentaaride 4. raamatus⁹⁸ kirjeldab ta veresaunale eelnenud perioodi. Kuigi fakte ta ilmselt võltsima ei hakanud, on kogu kirjeldus selline, mis näitab Caesari parimas ja

⁹⁶ Caes. Comm. B Gall. IV, 15

⁹⁷ Lee, K.H. - Caesar's Encounter with the Usipetes and the Tencteri. *Greece & Rome*, second series, vol. 16, nr. 1, aprill 1969, lk. 100.

⁹⁸ Caes. Comm. B Gall. IV, 7-13

germaanlasi nende halvimas valguses, et õigustada oma tegu ning näidata, kuivõrd tark otsus selline taptöö oli.⁹⁹

Sellega jõudis Caesar arusaamisele, et tal tuleb üle Reini minna. Kõige kaalukam neist oli see, et ta nägi, kui lihtsalt tulid germaani hõimud üle Reini. Lisaks oli uusipite ja tenkterite ratsavägi, kes õigeaegselt lahingusse ei jõudnud, läinud teisele poole Reini ning sõlminud liidu sugambritega. Neid ratsanikke polnud aga sugambrid nõus välja andma, kuigi Caesar seda soovis. Ainsatena olid Caesariga sõbralikes suhetes ubilased, keda samal ajal kimbutasid sveebid. Ubilased olid nõus Caesarile pantima ka enda paate, et armee saaks minna üle Reini. Ometigi Caesar sellega ei nõustunud, pidades seda liiga riskantseks. Selle asemel otsustas ta ehitada silla. Kümne päevaga ehitati sild valmis ning kui mõlemal pool silda olid tugevad garnisonid end sisse seadnud, asuti teele sugambrite maale. Teel sugambrite maale saabus Caesari juurde paljude erinevate hõimude saadikuid, kes soovisid rahu ja sõprust kinnitada. Caesar esitas neile mitmeid nõudmisi, esmajärjekorras aga pantvangide andmist. Sugambrid aga, koos tenkteri ja uusipite ratsaväega, võtsid kaasa kogu oma vara, hülgasid oma maad ja pagesid metsa. Caesar sai mitmeid päevi nende territooriumil luusida, pannes põlema nende ehitisi ja asulaid ning lõigates maha vilja. Seejärel taganes ta ubilaste maale. Ubilased olid aga teada saanud, et neid kimbutavad sveebid olid pärast Caesari silla ehitamist kokku kutsunud koosoleku ning otsustanud saata teate üle maa, et oma vara ning naised ja lapsed viidaks asulatest välja ja peidetakse metsa ning kõik, kes jaksavad relva kanda, koguneksid aga sveebilaste hallatava territooriumi keskpunkti, kus oodati roomlasi, et neile lahing anda. Caesar aga otsustas teisiti. Ta oli terroriseerinud sugambreid ja vabastanud ubilased ning tundus, et esialgu sellest piisab. Pärast 18 päeva kestnud retke teiselepoole Reini naasis ta koos oma armeeaga Galliasse ning lasi silla purustada.

54. aastal eKr oli Caesar tegus põhiliselt Britannia avastamisega ning tuli sealt tagasi alles sügisel, kuna hirmust ülestõusude ees Gallias otsustas ta talve mööda saata Euroopa mandriosas. Pärast vägede laialihajutamist erinevate talvekorterite vahel oodati talve. Kaks nädalat pärast talvekorteritesse jõudmist levisid teated, et on toimunud ülestõus Ambiorixi ja Catuvolcuse juhtimisel. Tegemist oli eburoneeside pealikutega Gallia Belgicast. Plaan oli neil üsna riikalik. Esmalt rünnati roomlasi, kes olid metsas talveks puid varumas. Roomlased

⁹⁹ Lee, K.H. - Caesar's Encounter with the Usipetes and the Tencteri. *Greece & Rome*, second series, vol. 16, nr. 1, aprill 1969, lk. 101.

põgenesid kiiresti tagasi oma laagrisse ning Ambiorix järgnes neile. Kui mindi tema tegevuse kohta aru pärima, vastas viimane, et teda oli selleks sunnitud teiste hõimude poolt, kes on võimsamad kui eburoneesid. Ta pettis roomlased ära jutuga, et peatselt on üle Reini tungimas suur hulk germaanlasi ning kavas on rünnata kõiki Caesari laagreid korraga, et ükski ei saaks teisele appi tulla.¹⁰⁰ Laagris viibinud roomlased olid sellest muidugi šokeeritud ning otsustasid laagri hüljata, et liituda teiste väeosadega, olles sellega paremini kaitstud. Järgneval päeval asusid roomlased laagrist teele. Kuid Ambiorixi plaan oligi nad sealt välja meelitada. Metsa seadis ta üles kaks varitsust ning pahaaimamatud roomlased langesidki selle plaani ohvriks.¹⁰¹ Täielikus paanikas roomlased notiti pea viimseni maha, sealhulgas ka väejuhid Quintus Titurius Sabinus ja Lucius Aurunculeius Cotta. Ambiorix, saades oma paani õnnestumisest suurt innustust, saatis koheselt oma ratsaväe naaberhõimu aduatukkide juurde ning marssis ise jalaväegi järele. Kui aduatukkidele oli olukord selgeks tehtud, tõusid nemadki üles. Edasi kiirustas ta nervide juurde samasuguse jutuga ja tegi ettepaneku Quintus Tullius Cicero laagri ründamiseks. Ka nervid liitusid selle ideega.¹⁰² Juba järgneval päeval rünnati Quintus Cicero laagrit. Roomlased, kes olid lähenevast ohust teada saanud, valmistasid terve öö. Sellest oli ka kasu. Näiteks järgmisel päeval alanud lahingus tormasid Ambiorixi väed roomlaste laagri suunal, kui ootamatult kraavi kukkusid, mille roomlased olid kaevanud. Roomlaste laagrit ei õnnestunud vallutada ning rünnakuid jätkati iga päev. Hoolimata sellest, et laager oli juba tõsiselt räsida saanud ning ka inimkaotusi omajagu, pidasid roomlased veel vastu. Vaid Caesari jõudmine sündmuspaigale päästis nad hullemast. Kui Ambiorixi väed kuulsid Caesari tulekust, loobuti laagri piiramisest ning hakati mehi koondama, et Caesari vastu astuda. Kokku saadi 60 000 meest,¹⁰³ kuid Caesari vastu sellest ei piisanud ning roomlaste väed tapsid suure hulga ülestõusnuid. Samal ajal, olles kuulnud sündmustest nervide ja eburoneeside maal, tõstsid ka treeverid mässu. Indutiomaruse juhtimisel saatsid treeverid terve talve saadikuid teisele poole Reini jõge, meelitades germaani hõime võitlema Caesari vastu. Neil ei õnnestunud kaasata ühtegi germaani hõimu teiselt poolt jõge. Sellegipoolest otsustas ta rünnata Titus Labienuse laagrit, mis asus treeverite maal. Kuid Labienusel oli olnud piisavalt aega valmistuda ning Indutiomaruse rünnakud õnnestus tagasi lüüa. Viimane üritas roomlasi ka laagrist välja meelitada, provotseerides neid nii kuis oskas.

¹⁰⁰ Caes. Comm. B Gall. V, 25-27

¹⁰¹ Ibid. V, 31-32

¹⁰² Ibid. V, 38

¹⁰³ Ibid. V, 53

Omamata selleski osas mingit edu, otsustas ta rünnakust loobuda ning lahkuda. Vastaste lahkudes otsustas Labienus tegutseda. Ta saatis välja kaks salka ratsaväge. Roomlaste ootamatu rünnak külvas treeverites hulgaliselt paanikat, kuid eesmärgiks oli vaid Indutiomarus. Labienuse plaan õnnestus täielikult. Indutiomarus tapeti ratsaväelaste poolt ning tema pea toodi roomlaste laagrisse, lastes samal ajal kõigil teistel rahulikult lahkuda.¹⁰⁴

Sellega polnud veel olukord rahunenud. Treeverid jooksid üle Reini ning palusid abi erinevatelt germaani hõimudelt. 53. aasta eKr varakevadel oli näha, et nervid, aduatukid ja menapid valmistuvad sõjaks koos kõigi teiste Reini vasakkalda germaani hõimudega. Caesar reageeris sellele kiirelt, tungides nervide maale. Rünnak tuli ootamatult ning nervid olid sunnitud alistuma ja pantvange andma. Samal ajal olid treeverid taas vägesid koondanud ning otsustasid Labienust ja tema leegioni rünnata. Olles vaid kahe päevatee kaugusel Labienusest, märkasid treeverid, et Caesar oma kahe leegioniga on samuti kohale jõudnud. Treeverid otsustasid sellest tulenevalt laagrisse jääda ning germaani abivägesid oodata.¹⁰⁵ Labienuse töötas aga välja kavala plaani, meelitades treeverid üle jõe ning rünnates neid seejärel ebatasasel pinnal. Taaskord tema plaan töötas ning treeverite väed hävitati. Germaani abijõud, kes olid treeveritele appi tulemas, kuulsid teel olles lahingu käigust ning pöördusid seetõttu tagasi koju.¹⁰⁶

Pärast neid sündmusi otsustas Caesar teha veel ühe sõjakäigu teisele poole Reini. Esiteks, kuna mõned germaani hõimud olid tulnud appi treeveritele ning teiseks, et ennetada võimalust, et Ambiorix leiaks sealt pelgupaiga. Taaskord lasi ta ehitada silla üle jõe, vaid veidikene ülesvoolu kohast, kus ta viimati seda tegi. Kui ettevalmistused olid tehtud ning garnison silla valveks rajatud, asus ta oma vägedega teele. Kuna treeveritele oli kõige suuremat abiväge saatnud sveebid, oli see tema esimene sihtmärk. Mõne päeva pärast sai Caesar ubilaste kaudu teada, et sveebid valmistuvad sõjaks ning on juba arvukalt mehi koondanud. Caesar, märgates, et germaani hõimude juures maaharimisega ei tegeleta ning tundes kartust nälja ees, otsustas ta sveebidega võitlusesse mitte minna. Kartuses, et ta saatis välja signaali oma nõrkusest, kindlustas ta jõeäärse tugevalt.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Caes. Comm. B Gall. V, 58

¹⁰⁵ Ibid. VI, 7

¹⁰⁶ Ibid. VI, 8

¹⁰⁷ Ibid. VI, 10-29

Tagasi Gallia pinnale jõudes asus ta sõjakäigule Ambiorixi vastu. Caesari eelväed Lucius Minucius Basiluse juhtimisel sattusid Ambiorixi vägedele peale, kui nad ei osanud seda oodata. Valvepostid olid tühjad ning inimesed veel põldudel. Sellist ideaalset võimalust ei saanud kasutamata jätta ning roomlased asusid rünnakule, külvates ootamatusega palju segadust ning alistades vastase kiiresti. Ambiorixil aga õnnestus imekombel eluga pääseda.¹⁰⁸

Siinkohal puutus Caesar kokku segnide ja kondruusidega, kes lugesid end samuti germaani hõimude hulka, elades eburoneeside ja treeverite vahel. Pärast seda, kui Ambiorixil oli õnnestunud roomlaste eest põgeneda, saatis ta laiali teate, et igaüks seisab iseenda eest. Seetõttu põgenesid ka tema liitlased igaüks eri suunas, kartes roomlaste tulekut. Valitses täielik peataolek ning Ambiorixi liitlane Catuvolcus, tingituna tema vanadusest, võttis endalt elu. Osad põgenesid Ardenni metsa, mõned Põhjamere väikesaartele.¹⁰⁹ Segnid ja kondruusid aga saatsid Caesari juurde oma saadikut, teatades, et nemad ei ole Rooma vaenlased ning kõik germaani hõimud Reini jõe Galliapoolses osas ei jaga ühist vaatenurka. Nad polevat kunagi kaalunud sõda ega abistanud ka Ambiorixi. Selle tõestuseks palus Caesar välja anda nende hulka põgenenud eburoneesid, mida kaks hõimu ka tegid.¹¹⁰

Jätkates jahti eburoneesidele, selgus peagi, et mingid germaani hõimud on Reini ületanud. Need olid sugambrid, kes olid varasemalt andnud peavarju tenkteritele ja uusipitele. Nüüd, olles kogunud kokku üle 2000 ratsaväelase, ületasid nad paatidega Reini ning tulid Galliat röövima ja rüüstama. Ilmselt olid neil ka muud plaanid, sest kinnipüütud eburoneeside käest olid nad pärinud, kust Caesari võiks leida.¹¹¹ Sugambrid said korraliku noosi ning tapsid nii kohalikke kui ka roomlasi, enne kui taas Reini taha taganesid. Isegi pärast nende lahkumist valitses suur paanika, millele pani lõpu alles Caesari vägede taasnägemine.

¹⁰⁸ Caes. Comm. B Gall. VI, 30

¹⁰⁹ Caes. Comm. B Gall. VI, 31

¹¹⁰ Caes. Comm. B Gall. VI, 32

¹¹¹ Ibid. VI, 35

3. Germaania vallutamine

Pärast Caesari vallutusretke Gallias tundus väliselt justkui oleks terve maa vallutatud, kuid tegelikkuses oli see veel pooleli. Toimus veel küllaldaselt vastuhakke Rooma ülemvõimule. Augustuse plaan oli Rooma lääneosa kiirelt maha rahustada ja kindlalt Roomaga siduda.

Caesar oli küll Gallia vallutanud, kuid see pulbitses vastuhakkudest. Augustuse plaan oli Rooma lääneosa kiirelt maha rahustada ning veelgi kindlamalt Roomaga siduda. Seetõttu saatis ta juba 30-ndate aastate alguses eKr oma hea kaaslane Marcus Agrippa sõjakäigule mässumeelsete hõimude vastu Akvitaanias ja Gallia kirdeosas. 38. aastal eKr surus ta akvitaanlaste ülestõusu maha.¹¹² See polnud piisav ning aastatel 31 kuni 28 eKr toimus veel kolm suurt ülestõusu, mis nõudsid Rooma sõjaväe sekkumist – moriinide, treeverite ja akvitaanide vastu.¹¹³ Augustus oli endiselt samas olukorras, kus Caesar varasemalt – Gallia püsib mässumeelne senikaua, kuni germaani hõimud pole Roomale allutatud. Sellest annab ka tunnustust, et gallide ülestõusude taga 30-ndatel ja 20-ndatel aastatel eKr olid sageli teisel pool Reini elanud hõimud.¹¹⁴ Augustus rajas Rooma asustuse Galliasse aastal 27 eKr, viis seal läbi loenduse ning ilmselt jagas terve Gallia kolmeks. Sellegipoolest ei toonud need administratiivsed ümberkorraldused veel mingit murrangut.

4.1 Marcus Vipsanius Agrippa

Esmakordselt puutus Augustuse hea sõber ning kauaaegne kaaslane Marcus Vipsanius Agrippa germaani hõimudega kokku 38. aastal eKr. Ta oli saadetud Galliasse akvitaanlaste ülestõusu maha suruma, mida ta kerge vaevaga ka tegi. Seejärel läks ta pärast G. Julius Caesari järgmise mehe armeega üle Reini ning võitles ka mõnede germaani hõimudega.¹¹⁵ Täpsemalt aga tema tegevusest sealkandis teada pole ning varsti läks ta Octavianuse kutsel tagasi Rooma. Ei saa välistada, et Agrippa sihid olid seotud eelkõige Roomaga, mitte Reiniäärsete „barbaritega” ning tema visiit sinna pidi olema vaid hirmutav jõudemonstratsioon. Tundus, et tema võtted polnud piisavalt tõhusad. Aastal 29 tuli Gallia prokonsulil Gaius Carrinasel maha suruda moriinide ülestõus ning lisaks ajas ta ka Reinist üle

¹¹² Cass. Dio, XLVIII, 49.2-3

¹¹³ Cass. Dio, LI, 20.5

¹¹⁴ Gruen, E.S. – The Expansion of Empire under Augustus. In: The Cambridge Ancient History. 2nd Edition, vol. X. Eds: Alan K. Bowman, Edward Champlin, Andrew Lintott. 1996, Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, lk. 179

¹¹⁵ Cass. Dio, XLVIII, 49

tulnud sveebid tagasi oma maale.¹¹⁶ Ilmselt jääb Agrippa esimesse germaanlastega kokkupuuteperioodi ubilaste ümberasustamine Reini vasakkaldale, eburoneesidest tühjaksjäänud alale ning ubilastele asula, *oppidum Ubiorum* asutamine.¹¹⁷ Hiljem, esimese sajandi keskpaigast pKr, sai sellest *Germania inferiori* pealinn ning Rooma koloonia nimega *Colonia Claudia Ara Agrippinensium*, lühidalt *Colonia Agrippinensis*, mis tänapäeval on tuntud Kölni linnana. Võib arvata, et see asula oli strateegiliselt tähtis kohe algusest peale, kus talvitusid ka Rooma leegionid.¹¹⁸ Auguste ajal rajati sinna *Ara Ubiorum* ehk ubilaste altar, kuhu juurde kuulus ka preester. *Oppidum Ubiorum*is sündis aastal 15 pKr ka hilisema keiser Claudiuse naine, Agrippina Noorem. Ilmselt just naise õhutamisel muutis Claudis selle asula veteranide kolooniaks.¹¹⁹

Galliasse tagasi naasis Agrippa aastatel 20-19 eKr. Olukord oli alates tema viimasest käigust vähe muutunud.¹²⁰ Rein oli ebaefektiivne piir, mis ei hoidnud tagasi germaani hõime, kelle tegevus muutis omakorda terve Gallia rahutuks. Ka diplomaatiliste lahendustega ei saavutatud soovitud edu, kuigi õnnestus rajada mõned sõbralikud suhted, näiteks kattide hõimuga, kellele anti maad.¹²¹ Samas näitab Agrippa saatmine taaskord rahutusse piirkonda, et Augustus hakkas seda olukorda üha tõsisemalt võtma.

4.2 Clades Lolliana

Aastatel 17-16 eKr tulid kolm germaani hõimu taaskord üle Reini. Need olid sugambrid, uusipid ja tenkterid, kes varasemalt olid roomlastega juba kokku puutunud, seda siis Caesari Gallia sõdade ajal. Need kolm hõimu röövisid ja laastasid Galliat. Nende vastu saadeti Marcus Lollius Paulinus, kes 21. aastal eKr oli ka konsul olnud, kokku kolme leegioniga. Germaani hõimud aga varitsesid roomlasi ning üllatusliku rünnakuga purustati kolm Rooma leegioni.¹²² Sealhulgas kaotas V leegion oma kotka.¹²³ Suetonius lisab, et oma eluea jooksul koges Augustus kahte rasket ja häbiväärset lüüasaamist. Lolliuse kaotus tõi aga kõige rohkem häbi.¹²⁴ Selline allajäämine sundis Augustust isiklikult Galliasse kiirustama, et vigu siluda.

¹¹⁶ Cass. Dio, LI, 21.6

¹¹⁷ Str. IV, 3, 4

¹¹⁸ Tac. Ann. I, 39.1-2

¹¹⁹ Tac. Ann. XII, 27.1

¹²⁰ Cass. Dio, LIV, 11.2

¹²¹ Cass. Dio, LIV, 36.3

¹²² Tac. Ann. I, 10; Cass. Dio, LIV, 20.4-6; Obsequentis, 71

¹²³ Vell. Pat. II, 97

¹²⁴ Suet. Aug., XXIII

Tema kohale jõudes olid kolm hõimu juba teisele poole Reini läinud. Kas said nad oma eesmärgid täidetud, või siis nagu Cassius Dio mainib, kuulsid nad Augustuse tulemisest ning kartsid kättemaksu, mistõttu otsustasid taanduda oma territooriumile, sõlmisid rahu ning andsid lepituseks pantvange.¹²⁵ Korraliku löögi nad Rooma prestiižile igastahes andsid ning materiaalsed kaotused olid selle kõrval ilmselt tühisemad. Sündmuse olulisust näitab ka mitmete Rooma kirjanike nimetamine seda sündmust kõige häbiväärsemaks kaotuseks või Lolliuse katastroofiks – *clades Lolliana*.

4.3 Kursimuutus

Pärast Lolliuse kaotust muutus Rooma poliitika tunduvalt agressiivsemaks. See võis olla tingitud põhjusest end taas kehtestada ning mitte lubada Gallias taaskord mässude tekkimist, mille Agrippa oli alles hiljaaegu maha surunud. Ka Hispaanias oli Agrippa aastal 19 eKr lõpetanud roomlaste jaoks võidukalt kantaabride sõja. End tõestada oli vaja ka Rooma kodanikele. Augustus veetis kokku kolm aastat lahinguväljadel, Roomast eemal.

Järgnes kindlustatud laagrite rajamine Reinile. Kokku rajati Reini jõe kesk- ja alamjooksule kuus laagrit: *Fectio*, *Noviomagus*, *Vetera*, *Novaesium*, *Moguntiacum* ning juba varasemalt tuttav *Oppidum Ubiorum*. Hiljemalt aastaks 15 eKr oli valminud plaan, kuidas rünnata Germaaniat kahe suure karistussalgaga nii Reini kesk- ja põhjaosast kui ka Doonau keskjooksult teiselt poolt. Selle eeltingimuseks oli Alpides elavata hõimude alistamine, et pääseda võimalikult turvaliselt läbi mäestiku. Teisisõnu oli äärmiselt vajalik Alpides elanud hõimud kiiresti Rooma kontrollile allutada.¹²⁶

4.4 Nero Claudius Drususe sõjakäigud

Pärast seda, kui Augustus pöördus aastal 13 eKr tagasi Rooma, võttis Gallia juhtimise üle tema kasupoeg Drusus.¹²⁷ Augustus oli edukalt lõpetanud Gallia provintside organiseerimise. Gallia sisemaal asunud leegionid sai paigutada idapiiri lähedusse ning ta ise pöördus Rooma, temale tuttavamasse keskkonda. Juba järgneval aastal kerkis Drususe eestvedamisel Lugdunumisse Augustuse tempel, näitamaks ja tuletamaks meelde, kes on selle maa valitseja ning ühtlasi ka gallide seas roomasõbralikkuse ja lojaalsuse kasvatamiseks. Ehk alustas Drusus noore mehena liiga tormakalt ja üleolevalt – tema läbiviidud rahvaloendus

¹²⁵ Cass. Dio, LIV, 20.5-6

¹²⁶ Schönberger, H. – The Roman frontier in Germany: An Archaeological Survey. JRS, vol. 59, nr. 1/2, 1969, lk. 144

¹²⁷ Cass. Dio, LIV, 25.1

ning eeldatavasti liigkasuvõtmine põhjustas aga ülestõusu.¹²⁸ Oma osa oli selles ka germaani hõimudel, peamiselt sugambritel ja tema liitlastel. Peamine põhjus oli ilmselt Augustuse sealtkandist lahkumine, mistõttu pandi koheselt proovile uus mees. Drusus aga ajas germaanlased tagasi teisele poole Reini.¹²⁹ Järjekordne roomlane, kes mõistis ruttu, et Rooma võimu tugevdamiseks Gallias on vaja germaani hõime pitsitada.

Samal aastal ehk 12.a. eKr alustas Drusus suuremastaabilist rünnakut teisel pool Reini elanud germaani hõimude vastu, andes alust kuulujuttudele Rooma plaanist vallutada Germaania alad Reinist Elbeni ja kaugemalegi. Pärast sugambrite tagasilöömist läks Drusus oma vägedega üle Reini ning maabus uusipite maal. Sealt edasi viis ta teekond mööda bataavide alasid kuni sugambrite territooriumini, mida ta laastas põhjalikult. Edasi jätkus tema teekond mööda veeteid. Reini jõe alamjooksu läbis ta laevatades kuni jõudis Põhjamereni. Seal alistas ta Rooma ülemvõimule friiside hõimu. Edasi tungis ta haukide aladeni. Ootamatult tabas teda hädaoht kui laevad jäid mõõna tõttu kinni. Päästerõngaks osutusid äsja alistatud friisid, kelle jalavägi oli ekspeditsioonile kaasa tulnud. Samas oli kätte jõudnud talv ning Drusus tõmbus oma vägedega tagasi talvekorterisse.¹³⁰ Aasta oli olnud roomlaste poolt vaadatuna edukas. Võimalik, et ka Drusus ise ei teadnud sel hetkel, kuivõrd kaugele ta kavatseb edeneda. Invasioon käis käsikäes ekspeditsiooniga, selle tundmatu maa avastamisega. Võib spekuloida, kas selleaegsete geograafiliste teadmiste juures oskas Drusus üldse hinnata seda vahemaad Reini ja Elbe vahel. Lisaks võis Vahemere äärest pärit meestele olla kliima- ja keskkonnamuutus üsna karm – külm ja tuuline, lõputud metsad ning sood, Gallia kõrval ka olematu taristu, mis kõiki aspekte kokku võttes paneb küsima, kas Drusus võtnuks ette rekte, kui ta teadnuks, mis teda ees ootab. Siinkohal leian, et roomlaste invasioon oleks toimunud nii või teisiti. Tegemist oli ikkagi sõjas karastunud meestega ning roomaliku distsipliini musternäidistega, kelle ülesandeks oli täita käsku, mitte nuriseda tingimuste üle. Kui imperaator soovis, tuli vastavalt ka talitleda.

Järgneval kevadel, aastal 11 eKr, toimus taas tähelepanuväärne edenemine. Esmalt tungisid Rooma väed üle Reini ning alistasid uusipid. Üle Lupia (Lippe) ehitati sild ning edasi jõuti sugambrite aladeni. Läbi sugambrite maade marssides jõuti välja heruskide hõimuni ning

¹²⁸ Liv. Per. CXXXIX

¹²⁹ Cass. Dio, LIV, 32.1

¹³⁰ Cass. Dio, LIV, 32.2-3

edeneti kuni Visurgise (Weser) jõeni.¹³¹ Cassius Dio märgib siinjuures huvitavat seika, kus sugambrid oli kogu oma rahvaga läinud sõjakäigule kattide vastu, kuna viimased olid ainsad, kes ei soostunud nendega liidus olema. Seetõttu jalutas Drusus oma väega läbi sugambrite ala, ilma et ta kellegagi kokku oleks puutunud. Saabuva talve tõttu ei ületanud Drusus Visurgise jõge ning pöördus oma armeega talvituma ohutumasse kohta Reini ääres.¹³² Tagasiteel aga varitsesid sugambrid Rooma armeed. Drusus koos oma sõjaväega suruti Arbalo kitsusesse. Hullest päästis ilmselt see, et vastastel oli kiire tagasipöördumisega, võib-olla tuli roomlastele peale sattumine nendele enestelegi ettekavatsematult ning lisaks võis puududa ka ülevaade, mis toimub nende kodualadel. Seetõttu roomlased lihtsalt rööviti paljaks ning neilt võeti ära kogu saak, mida nad sel aastal Germaanias olid endile võitnud. Roomlased pääsesid seekord ehmatusega. Enne kui talvituma jõuti, lasi Drusus rajada veel garnisonid Lippe ja Eliso ühenduskohale,¹³³ tänapäevase Oberadeni asula alale Nordrhein-Westfaleni liidumaal. Sellest kaks kilomeetrit lääne pool asus veel tunduvalt väiksem Beckinghauseni laager ning ilmselt samast ajast on pärit ka varustuslaager Rögenis, Wetteraus.¹³⁴ Lisaks lasi ta ilmselt ehitada ka sillad Bormasse (Bonn) ja Gesoriacumisse (ilmselt tänapäeva Boulogne, Põhja-Prantsusmaal, Inglise kanali lähedal)¹³⁵ ja pani laevad neid kaitsma, kuid Floruse poolt märgitud 500 garnisoni rajamine Maasi, Weseri ja Elbe jõgede äärde on siiski selge liialdus.¹³⁶ Kuid rajatise võis siiski üksjagu olla. Uusipite, tenkterite ja kattide alistamine ning jõuline edasitungimine Germaanias tundus Roomas ikkagi sedavõrd tähelepanuväärne saavutus olevat, et Drusus teenis selle eest triumfi.¹³⁷

Talvel tuli Drususele seltsiks Augustus isiklikult, ilmselt inspekteeris ta antud hetke situatsiooni ja Drususe kulgemist Germaanias ning vaatas üle ka tema auks püstitatud ausamba Lugdunumis. Germaania alistamine tundus sel hetkel muutuvat üha reaalsemaks ning ühes sellega ka Gallia veelgi tihedam liitmine Roomaga. 10. aasta kevadel eKr asus Drusus oma vägedega taas teele Germaania suunas. Kas mõjus *princepsi* kohalkäik

¹³¹ Cass. Dio, LIV, 33.1

¹³² Cass. Dio, LIV, 33.2

¹³³ Cass. Dio, LIV, 33.4

¹³⁴ Schönberger, H. – The Roman frontier in Germany: An Archaeological Survey. JRS, vol. 59, nr. 1/2, 1969, lk. 147

¹³⁵ Siinkohal tasuks vaadata Bill Thayeri kommentaari Floruse poolt märgitud asukohtadele: [WWW] http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Florus/Epitome/2H*.html#note:Borma_and_Gesoriacum (05.05.2013)

¹³⁶ Flor. II, 30.26

¹³⁷ Liv. Per. 140 ; Flor. II, 30.23

innustavalt, oli Drususe näol tegemist erakordse väejuhiga või peitus põhjus mujal, kuid 10. aastal eKr oldi veelgi edukamad kui ennem ning jõuti kaugemale kui ükski Rooma armee varem. Sealhulgas alistati sugambrid ning katid. Katid olid muuhulgas jätnud maha varem roomlaste poolt antud maa-alad ning lõõnud sugambritega liitu.¹³⁸ Pärast seda sai Drusus kokku Tiberiusega ning Augustusega, kes oli kogu selle aja veetnud Lugdunumis Germaania sündmustel silma peal hoides. Kolmekesi pöörduti talvehooajaks Rooma.¹³⁹

Aasta 9 eKr tundus olevat taaskord väga edukas aasta Drususele. Algas tema neljas sõjakäikude hooaeg Germaaniasse. Drusus alustas oma invasioon-ekspeditsiooni Moguntiacumi (Mainz) laagrist, mille ta ilmselt muutis oma pealaagriks senise Vetera (Xanten) asemel. Need olid tõenäoliselt kaks kõige tähtsamat laagrit, kuna asusid kohe jõe ääres ning seega oli võimalik kasutada veetransporti.¹⁴⁰ Drusus ründas alustuseks kattide hõimu, kelle alistas juba teistkordselt. Seejärel liikus ta edasi sveebide alale, kus valitsesid ränkrasked looduslikud takistused. Lisaks kohtas ta väga tugevat vastupanu sealsetelt hõimudelt, sveebidelt ja tema liitlastelt. Cassius Dio märgib, et sealsed sveebi hõimud suudeti alistada alles pärast märkimisväärt verevalamist.¹⁴¹ Ilmselt oli tegemist peamiselt markomannidega Maini alamjooksul.¹⁴² Tundub, et tegemist oli viimase nelja aasta jooksul roomlaste jaoks kõige suurema ja raskema lahinguga. Kuid oma read suudeti korrastada ning jätkati liikumist edasi heruskide aladeni. Kõike ettejuhtuvat rüüstates jõuti lõpuks välja Albise (Elbe) jõeni.¹⁴³ Puuduvad täpsemad teated ja ka arheoloogilised leiud, mida Drusus Elbe ääres täpsemalt tegi. Tõenäoliselt ta ei ületanud seda jõge, kuid tema saavutus on siiski tähelepanuväärne. See oli koht, kuhu Rooma armee polnud veel kunagi jõudnud. Elbe oli roomlaste Germaania-vallutuse sihtjaam. See oli justkui sümboolne maa kusagil tundmatus kauguses Roomast. Cassius Dio kirjeldab, kuidas Drususe ette ilmus hiiglaslik naine, kes lausus: „Kuhu sa tahad õieti välja jõuda, täitmatu Drusus? Sulle pole saatusest ette määratud siin enam näha. Kasi siit minema! Sest sinu tegude ja elu lõpp on juba lähedal”¹⁴⁴ Tõenäoliselt on see küll autori omapoolne lisandus, nii-öelda tagantjärele moraali lugemine

¹³⁸ Cass. Dio, LIV, 36.3

¹³⁹ Cass. Dio, LIV, 36.4

¹⁴⁰ The Cambridge Ancient History. Vol X: The Augustan Empire, 44BC-AD70. 1934, Cambridge, lk. 358-361

¹⁴¹ Cass. Dio, LV, 1.2

¹⁴² Orosius IV, 21.15

¹⁴³ Cass. Dio, LV, 1.2

¹⁴⁴ Cass. Dio, LV, 1.3. Siin kasutatud Arne Nielsen'i tõlget teosest: Germaanlased: Uut, huvitavat ja üllatavat põhjapoolsetest suguharudest. Toim. Uwe Kersken, Helfried Spitra, et.al., 2010, Tallinn: Olion, lk. 22

ning ka hoiatamine. Drusus lahkuski Elbe äärest, kuid suri tagasiteel ootamatult, tõenäoliselt kukkumise või mõne muu õnnetuse tõttu ning Reinini ta enam ei jõudnud.

Drususe sõjakäigud kestsid kokku üle nelja aasta. Germaanlastele jäeti roomlastest ja Rooma sõjalisest jõust üsnagi võimas pilt. Florus kirjeldab, kuidas Drusus lõi tee läbi Hercynia metsa, mida polnud veel keegi (roomlastest) läbinud. Ta tõi rahu Germaaniasse ning sealsed inimesed näisid justkui täielikult muutunud olevat ning ka üldine kliima muutus pehmemaks ja inimsõbralikumaks.¹⁴⁵ Kas ka tegelikult nii oli, on küsitav, sest kirja pandu tundub olevat pigem kontseptsioon sellest, kuidas esialgu hirmuäratav, salapärane, ohtuderikas ja müütiline maa ei tundugi pärast selle avastamist ja läbimist enam nii karm ja õudne olevat. Drusus oli aga kangelane ning roomlaste jõudmist Elbeni pidi näidatama parimas valguses. Samas võib öelda, et Drususe retk oligi edukas. Ta oli vastu pidanud üsnagi rasketele tingimustele – erinevalt Galliast polnud Germaanias teid ega sildasid, edasiliikumine oli üsna vaevaline ning nii meeste kui varustuse transport võis olla põhiküsimuseks, millega Drusus tegeles. See jätab õhku ka küsimuse tema armee suurusest. Suur arvukus tähendanuks ka aeglast edasiliikumist ja kohmakust, kuid samas oluks võimas ja jõuline. Drusus kasutas ilmselt väiksemaid sõjalisi jõude, mis polnud küll suureks vallutuseks piisav, kuid samas sai nendega kergesti opereerida ja edasiliikumine oli kiirem. Seda kinnitab ka tõsiasi, et igal talvel koliti Reini äärde, turvalisemas paika. Seetõttu on arvatud, et tema retked olid ehk rohkem röövretked ja maade avastamised, mitte niivõrd suur sõjaline okupatsioon, olles eelmäng tulevikuks.¹⁴⁶ Kui selline oli plaan, siis võib öelda, et Drusus täitis selle äärmiselt edukalt ning oli igati oma triumfi väärt.

4.5 Tiberius Claudius Nero sõjakäigud

Enne veel, kui Drusus lõplikult hinge heitis, saatis Augustus sinna kiiresti tema venna Tiberiuse. Tema saabudes oli Drusus veel elus, kuid suri peatselt ning tema surnukeha saadeti Rooma, kus maeti Campus Martiusele. Nii Drususele postuumselt kui ka tema järeltulijatele anti aunimeks Germanicus tänu suurtele teenetele Germaania alistamisel, ning veel muid aumärke.¹⁴⁷ Tiberius jätkas aga Drususe poolt alustatud, tulles üle Dalmaatsiast ja Pannooniast, kus ta oli edukalt sõdinud. Tundub, et Germaania oli nende kõrval tähtsam.

¹⁴⁵ Flor. II, 30.27

¹⁴⁶ The Cambridge Ancient History. Vol X: The Augustan Empire, 44BC-AD70. 1934, Cambridge, lk. 362

¹⁴⁷ Cass. Dio, LV, 2.1-3

Rooma ei saanud endale võimutühimikku lubada. Rooma võimu näitamine oli hädavajalik, sest Germaania polnud veel sugugi alistatud.

Aastal 8 eKr sõdis Tiberius germaani hõimudega. Aastaga oli aga olukord muutunud. Võib arvata, et pärast teateid Drususe surmast üritasid mitmed germaani hõimud taas pead tõsta ja end kehtestada. Tegemist oli pigem hõimude tagasilöömisega kui edasiste vallutustega. Siinkohal on väga kohased Floruse õpetussõnad, et provintsi luua on tunduvalt kergem kui teda hoida. Provintsid luuakse jõuga ja kindlustatakse õigustega.¹⁴⁸ Kuigi Tiberiust alati ülistav panegürist Velleius Paterculus kirjutab, et Tiberius oli võidukas kõikjal üle terve Germaania arvukates lahingutes, kaotamata ühtegi meest, on tegemist ilmselge liialdusega.¹⁴⁹ Võib-olla suutis Tiberius siiski osa germaani hõime andamikohuslasteks muuta.¹⁵⁰ Vähemasti Cassius Dio märgib, et kõik germaani hõimud peale sugambrite soovisid Roomale truudust vanduda.¹⁵¹ Tiberius jätkas ka mitmete germaani hõimude üleviimist teisele poole Reini, Galliasse. Kokku tõi ta üle Reini rohkem kui 40 000 hinge.¹⁵²

Siiski polnud Germaania tol ajal selline provints nagu Gallia. Rooma domineerimine ja selge ülemvõim Reinist Elbeni polnud sugugi kindel. Samas oli Rooma armee kohalolek tuntav, kuid selle lahkudes olnuks olukord taas samasugune kui enne nende tulekut. Tiberiuse teine aasta Germaanias paistis aga tunduvalt rahulikum. Cassius Dio mainib aastal 7 eKr vaid ühte juhtumit, kus Tiberius pidi rahurikkumise maha suruma.¹⁵³ (vaata ka tema 6. aasta tegusid)

Tiberiuse-järgse olukorra kohta Germaanias aastatuhande vahetuse aegu napib kirjalikke allikaid. On teada, et umbes sel ajal sai suurepärase vägitükiga hakkama Lucius Domitius Ahenobarbus. Esmalt kohtus ta hermunduuridega, kes rändasid pärast oma asualadelt lahkumist mööda Germaaniat ning otsisid uut elupaika. Ahenobarbus asustas nad markomannide aladele. Ilmselt hermunduuride toel jõudis Ahenobarbus Elbe jõeni, ületas selle ning liikus edasi, kohtamata mingitki vastupanu. Lisaks lõi ta teiselpool Elbet elanud

¹⁴⁸ Flor. II, 30.29-30

¹⁴⁹ Vell. Pat. II, 97.4

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Cass. Dio, LV, 6.2-3

¹⁵² Suet. Tib. IX

¹⁵³ Cass. Dio, LV, 8.3

hõimudega mitmeid sõpruslepinguid ning lasi jõe äärde püstitada Augustuse templi.¹⁵⁴ Mingit sorti probleeme tekkis tal heruskidega, kelle siseasjadesse ta end segada suutis.¹⁵⁵ Lisaks lasi Ahenobarbus ehitada üle soiste alade Reini ja Emsi jõgede vahel kitsa puidust laudtee, *pontes longi*, mis oli suureks abimeheks ka järgnevatele Rooma armee sõduritele, kes sealseid alasid pidid läbima.¹⁵⁶ Oma tegutsemise eest Germaanias teenis ta triumfi.¹⁵⁷ Samas oli sel ajal Rooma peatähelepanu suundunud ida poole, tänu sündmustele Partias, mistõttu Germaania polnud enam nii tähtis.¹⁵⁸

Domitiuse mantlipärija, Marcus Vinicius, kes oli aastal 19 eKr ka konsuliametis olnud, sai nüüd juhatada viie leegioni vägesid Germaanias. Umbes aastal 1 pKr levis üle Germaania suur ja laiahaardeline sõda (*immensum bellum*), mille kohta andmeid napib. Vinicius suutis vastu pidada, nii kaitses kui aeg-ajalt ka rünnakuid ette võttes, mis tõid talle ornamentidega triumfi.¹⁵⁹ Tegemist oli mitmete germaani hõimude, eelkõige brukterite ja kattide eestvedamisel toimunud ülestõusuga, mis kestis aastatel 1-4 pKr. Aastal 4 pKr algas eksiilist naasnud Tiberiuse juhtimisel jõuline ekspeditsioon, et germaani hõimude ülestõusu maha suruda. Canninefated, katuaarid, brukterid ja heruskid alistati Tiberiuse vägede poolt. Roomlased tungisid Weseri jõeni ning rüüstasid jõetaguseid alasid. See sõjaretk kestis kuni detsembrikuuni, mis tähendas ka suuremat sõjasaaki. Lisaks lasi ta Lippe jõe lähtele rajada roomlastele laagri talvitumiseks.¹⁶⁰ Esimest korda talvitusid roomlased nõnda sügaval Germaanias, kuivõrd Lippeäärne seda oli.

Tiberius oli Germaanias tegus ka järgneval aastal. Velleius Paterculus kirjeldab ülevoolavalt, kuidas roomlased käisid risti-põiki läbi terve Germaania ning võiduka Tiberiuse juhtimisel allutati paljusid hõime, sealhulgas haukid ja langobardid ning jõuti Elbe jõeni.¹⁶¹ Tõenäoliselt on see üsna ülepaisutatud ja –tähtsustatud. Cassius Dio on oma kirjapandus tunduvalt tagasihoidlikum. Kuigi Elbe jõeni jõudmist ta kahtluse alla ei sea ning ilmselt see nii ka oli, mainib ta, et midagi tähelepanuväärset Germaanias ei toiminud ei Tiberiuse ega

¹⁵⁴ Cass. Dio, LV, 10A.2

¹⁵⁵ Cass. Dio, LV, 10A.3

¹⁵⁶ Tac. Ann. I, 63

¹⁵⁷ Tac. Ann. IV, 44

¹⁵⁸ Cass. Dio, LV, 10A.3

¹⁵⁹ Vell. Pat. II, 104.2

¹⁶⁰ Vell. Pat. II, 105.1-3

¹⁶¹ Vell. Pat. II, 106.1-3

teistegi sealsete väejuhtidega.¹⁶² Päris sündmustevaene see aasta aga polnud. Germaaniat avastati nii maismaad kui mereteed mööda. Elbe juures sai Tiberius kokku laevastikuga, mis oli avastanud Põhjamerd ning Jüüti poolsaare rannikut. Lisaks Tiberiusele osales sel aastal sõjakäikudes ka Augustus isiklikult, kellele nii kimbrid, haruudid kui semnonid kõik truudust vandusid.¹⁶³ Tähelepanuväärne on aga see, et Germaania provintsi asehaldur Gaius Sentius sai triumfaalsed autasud kuna germaanlased sõlmisid roomlaste hirmust tingituna vaherahu mitte ühe, vaid koguni kaks korda.¹⁶⁴

Mis puutub Tiberiuse ning eriti L. Domitius Ahenobarbuse jõudmist Elbe jõeni ja sealt edasi, tekib küsimus, kui kaugele võidi jõuda. Ilmselt oli see jõe ületamine Ahenobarbuse spontaanne ettevõtmine, sest Augustuse plaanid ulatusid kuni Elbeni ja tõenäoliselt polnudki mingit kava või eesmärki Elbe ületamiseks.¹⁶⁵ Kuigi, nagu eelnevalt juba mainitud, ei kohanud Ahenobarbus teisel pool Elbet mingit vastupanu ning lõi palju sõpruslepinguid sealsete hõimudega, siis tõenäoliselt ei läinud ta väga kaugele, võib-olla tänapäeva Berliini või Lääne-Poola piirkonnani, sest talvitumiseks tuli jõuda kindlamasse kohta ehk üldjuhul Reini äärde. Teisest küljest võib küsida, kuidas Tacitus omas sedavõrd palju informatsiooni aastide (*Aestii*) hõimu kohta.¹⁶⁶ Suetonius annab ülevaate Lucius Domitius Ahenobarbusest kui kõrgist, pillavast, halastamatust ja ka auahnest ja saamahimulisest isikust.¹⁶⁷ Iseloomult seega igati sobiv kandidaat ekstreemseteks ning kahtlase mainega ettevõtmisteks. Miks ei võinud teda paeluda ka aastide poolt korjatav merevaik Läänemere lõuna- ja/või idakaldal? Roomlaste jaoks, kuid ka mujal Vahemere ääres, oli tegemist luksusesemega, mille järgi oli suur nõudlus ja sellest tingituna ka kõrge hind. Seega oli tegemist ettevõtmisega, millelt võis oodata suurt kasumit. Ahenobarbuse jõudmist Elbest nii kaugele ei saa küll välistada, kuid ilmselt see siiski nii polnud. On küll leitud Julius Caesari ajast pärit münte Valgevenest, kuid need võisis sinna sattuda ka hiljem. Läänemere idakaldalt, tänapäeva Leedu aladelt, kust suur osa merevaiku Rooma jõudis, on aga suur enamus mündileide pärit hilisemast perioodist,

¹⁶² Cass. Dio, LV, 28.5

¹⁶³ Res Gestae, 26

¹⁶⁴ Cass. Dio, LV, 28.6

¹⁶⁵ Rich, J.W. – Augustus, War and Peace. In: Augustus: His Contributions to the Development of the Roman State in the Early Imperial Period. Ed: Jonathan C. Edmondson. 2009, Edinburgh: Edinburgh University Press, lk. 151

¹⁶⁶ Tac. Germ. 45

¹⁶⁷ Suet. Nero, IV

Traianuse (98-117 pKr) ja Marcus Aureliuse (161-180 pKr) ajast.¹⁶⁸ Traianuse ajal valmis ka Tacituse teos ning tihedate kontaktide kaudu sel perioodil Rooma ja Balti lõunaosa elanike vahel võisid pärineda ka Tacituse teadmised. Samas puuduvad selle kohta nii kirjalikud kui arheoloogilised tõendid, mistõttu on tegemist pigem spekulatsiooniga kui kindla väitega.

Mis puutub Ahenobarbuse retkesse, siis tõenäoliselt oli sellel kindel eesmärk. Selleks võis olla Böömimaa läänepoolse osa isoleerimine teistest hõimudest, mis lihtsustanuks tulevikus toimuvat invasiooni. Lihtsaim ja ka kõige lühem tee Elbeni oleks viinud ta läbi Rooma laagri Carnuntiumi (tänapäeva Viini ja Bratislava vahel), kuid siis oleks ta üsna kindlasti kokku puutunud markomannidega, mitte aga hermunduuridega Elbe ääres. Seetõttu pidi ta minema kaugemalt, suurema ringiga, ilmselt Regensburgi või Donauwörthe juurest. Ehk oli ta eesmärk hoopis armee jaoks sobiva alternatiivse teekonna leidmine Doonau äärest Böömimaale ja Elbeni.¹⁶⁹ Seda toetab ka Illüüria legaadi, ilmselt Marcus Viniciuse tegevus, kes pärast Doonau ületamist astus kontakti bastarnidega.¹⁷⁰ Ka selle retke eesmärk võis olla isoleerida Marbod idapoolt, lõigates ta ära daakialastest ning kindlustada roomlaste kontroll Kesk-Doonau piirkonnas ning Karpaatides ja Tatrates elavate hõimude üle. Ainuüksi mõte Böömimaa-Transilvaania liidust tundus Roomale liiga ohtlikuna, et sel üldse sündida lasta.¹⁷¹

Tulles tagasi Germaania juurde, siis 5 aasta lõpuks pKr oli see peaaegu vallutatud, välja arvatud markomannid.¹⁷² Roomlastele võis tunduda, et kõige ränkraskem töö on nüüdseks seljataga ning peatselt saab asuda provintsi administratiivsemate küsimustega tegelema ning seda uut provintsi veelgi tihedamalt Roomaga siduma hakata. Tõenäoliselt oli ka teatud kontrast reaalsuse ning selle vahel, kuidas presenteeriti olukorda Roomas, kus ehk valmistuti juba peatseteks triumfideks. Roomlaste tegevuskavas oli veel vaid markomannide alistamine.

4.6 Marbod

Drususe rünnakute ajal aastal 9 eKr jätsid markomannid maha oma esiisade alad Maini jõe orus ning asusid elama Hercynia metsadesse, tänapäeva Tüüringi ja Böömimaa aladele

¹⁶⁸ Lind, L. - The Aestii and the Glesum Epoch. In: Northern Gold. Amber in Lithuania (c. 100 – c. 1200). Ed: Audronė Bliujienė. 2011, Leiden: Koninklijke Brill, lk. 35-203

¹⁶⁹ The Cambridge Ancient History. Vol X: The Augustan Empire, 44BC-AD70. 1934, Cambridge, lk. 364-369

¹⁷⁰ ILS 8965

¹⁷¹ The Cambridge Ancient History. Vol X: The Augustan Empire, 44BC-AD70. 1934, Cambridge, lk. 364-369

¹⁷² Vell. Pat. II, 108.1

oma kuningas Marbodi (ka Marobod või Maroboduus) juhtimisel.¹⁷³ Võimalik, et nad löid puruks seal piirkonnas varem asunud boiide hõimu riismed. Böömimaa ja Lõuna-Germaania oli veel üks viimaseid kohti, mis roomlastel vallutamata oli.

Noor aadlik Marbod tõusis esile eeldatavasti just ajal, kui Drusus oma viimasel sõja-aastal 9 eKr markomanne ründas. Ta suutis mõjutada suurt osa markomannidest kolima Böömimaale, kus oleks ehk olnud võimalus püsida pikemalt Roomast sõltumatuna ja ehk vastugi hakata. Markomannid polnud senimaani teiste sveebi hõimude hulgast eriti silma paistnud. Nüüd paistis see võimalus uue ja karismaatilise liidri näol tulevat. Marbod oli olnud Roomas ning tõenäoliselt teeninud ka Rooma armees, seega oli tal nägemus roomlaste sõjapidamisest olemas. Võib-olla andis just see talle mõtte luua endalegi võimas riik distsiplineeritud sõjaväega. Esialgu külvas ta hirmu oma naabruses elavates hõimudes ning laiendas oma valdusi kiiresti. Talle allusid nii luugide võimas hõimuliit kui ka tsuugid, goodid, mugiloonid, sibiinid ja isegi semnonid,¹⁷⁴ samuti langobardid.¹⁷⁵ Uus riik kasvas mühinal ning see oli häirekell Roomale. Kuigi päris üleöö Marbodi kuningriik sellist ulatust ei saavutanud, paistis see roomlastele üsna kurjakuulutavana ja ohtlikuna.

Aastaks 6 pKr planeerisid roomlased suurte sõjaliste jõududega Marbodi rünnata ning tema kuningriik alistada. Roomlastele võis eeskätt olla tähtis just Böömimaa täielik vallutamine, sest see piirkond oli strateegilise tähtsusega, võimaldades kontrollida Doonau ja Elbe vahelist ala. Tundus, et ka ettevalmistused olid olnud piisavad ning markomannid olid daakialastest ära lõigatud. Ka semnonid olid vandunud vahepeal truudust roomlastele ja läänepool olid samuti roomasõbralikud hermunduurid. Samas olid Marbodil arvestatav jõud, 70 000 meest jalaväes ning 4000 ratsaväes, keda ta drillis ning sõjaks ette valmistas.¹⁷⁶

Marbodi vastu saadeti 12 Rooma leegionit ehk enamvähem kogu Reetia, Illüüria ja Reini sõjalised jõud. Sentiuss Saturnius alustas oma teekonda tõenäoliselt Moguntiacumist. Varsti pidid temaga liituma ka Reetiast tulnud sõjajõud ning Saturnius juhtis leegionid läbi

¹⁷³ Vell. Pat. II, 108.1-2

¹⁷⁴ Str. VII, 290. Tasub mainida, et originaalkirjapildis on mainitud hõimu nimega Butones, kuid selle all mõtles Strabon tõenäoliselt hõimu Gutones ehk goodid. Tšuugid (Zugi), mugiloonid (Mugilones) ja Sibiinid (Sibini) on valesti transliteeritud, välja mõeldud või tõesti unustusehõlma vajunud, sest kusagil mujal pole neid kunagi mainitud ning puuduvad ka igasugused arheoloogilised tõendid.

¹⁷⁵ Tac. Ann. II, 45.1

¹⁷⁶ Vell. Pat. II, 109.2

kattide maa Hercynia metsa suunas.¹⁷⁷ Tiberius aga alustas teekonda Böömimaa suunas Illüüria vägedega Carnuntumi laagrist.¹⁷⁸ Temaga oli kaasas ka Pannoonia ja Dalmaatsia asehaldur Valerius Messallinus, võttes peaaegu kogu oma armee kaasa.¹⁷⁹ See ettevõtmine oli üsna mastaapne ning kahelt poolt lähenenud Rooma armee kavatses sellega oma Germaania-vallutustele tugeva lõppakordi anda. Kui Saturniuse ja Tiberiuse armeed olid vaid viie päevatee kaugusel sihtmärgist, levisid kiirelt uudised, et Pannoonias oli toimunud ülestõus, haarates endaga kaasa Dalmaatsia ja ka paljud muud läheduses asuvad hõimud.¹⁸⁰ Situatsioon oli üsna keeruline. Tiberius võinuks Böömi metsades saada oma senise elu kõige suurema ja tähtsaima võidu, millega oleks Germaania olnud täielikult alistunud ning Roomal üks provints juures ja impeeriumi piirid laienenud. Teiselt poolt asus ülestõus üsna lähedal Itaaliale. Kui ta läinuks sõtta Marbodi vastu, jätnuks see samal ajal Itaalia täiesti kaitsetuks ning avatuks ülestõusnutele, keda Paterculuse hinnangul oli kokku üle 800 000 hinge, kellest 200 000 moodustas jalaväe ja 9000 ratsaväe.¹⁸¹ Ülestõusnute plaanid paistsid olevat üsnagi tõsised. Ülestõusu eesotsas olid väejuhid, kes olid energilised ning kindlasti ka Rooma sõjaväe korraldusega kokku puutunud. See tundus olevat planeeritud ülestõus, koosnedes mitmest osast. Üks osa ülestõusnuid seadis sihtmärgiks just Itaalia, minnes läbi Naupotrumi ja Tergeste (vastavalt tänapäeva Vrhnika Sloveenias ja Trieste Itaalias, Aadria mere põhjakaldal). Teine osa ülestõusnutest oli juba valgunud Makedooniasse ning kolmas osa jäi ülestõusnute endi territooriumit valvama.¹⁸² Juba saadi ka teateid roomlaste allutamisest, kaupmeeste ja Rooma sõjaveteranide tapmisest ning üleüldistest rüüstamistest. Paanika olevat nii suur olnud, et ka Augustus oli hirmust värisenud.¹⁸³

Tänu tekkinud olukorrale jäeti sõjakäik markomannide vastu katki ning olukord lahendati diplomaatiliselt – sõlmiti rahu ning Marbodi tunnustati kuningana, kuigi ilmselt iseseisvaks jäädes, mitte aga Rooma klient olles, nagu tihti arvatakse.¹⁸⁴ Tiberius läks aga

¹⁷⁷ Vell. Pat. II, 109.5

¹⁷⁸ Vell. Pat. II, 109.5

¹⁷⁹ Cass. Dio, LV, 29.1

¹⁸⁰ Vell. Pat. II, 110.1-2

¹⁸¹ Vell. Pat. II, 110.3

¹⁸² Vell. Pat. II, 110.4

¹⁸³ Vell. Pat. II, 110.6

¹⁸⁴ Pitts, L.F. – Rome and the German „Kings” on the Danube. In: Expanding Empires: Cultural Interaction and Exchange in World Societies from Ancient to Early Modern Times. Eds: Wendy F. Kasinec & Michael A. Polushin. 2002, Wilmington: Scholarly Resources, lk. 75

ülestõusu maha suruma, saates Massiliuse ees ning tulles oma vägedega järgi.¹⁸⁵ Germaania vallutamine jäi seekord pooleli tänu pingelistematele sündmustele Pannoonias ja Dalmaatsias. Tundus siiski olevat vaid aja küsimus, mil Germaania on täielikult Roomale allutatud. Ka Marbodi tegutsemine ei tekitanud Roomale probleeme. Ta oli roomlaste vastu võrdlemisi sõbralik, mida näitab ka suure hulga Rooma kaupmeeste tegutsemine tema kuningriigis.¹⁸⁶ Samuti hoidis ta neutraalset joont ega sekkunud ülepeakeela teiste germaani hõimude ettevõtmistesse, mis olid suunatud Rooma vastu.

Küll aga oli tõsiste tagajärgedega Pannoonia ülestõus. Ülestõusu põhjuseks oli eelkõige ülikõrged maksud, mida roomlased võtsid, samuti ka see, et sealseid mehi värvati võitluseks Marbodi vastu.¹⁸⁷ Ülestõus oli laiahaardeline ning vastu astuti ka Rooma sõjaväele. Näiteks Moesia asehalduril Caecina Severusel õnnestus osa ülestõusnuid Dravuse (Drava) jõe ääres lüüa, kuid kuna langes palju roomlasi ning kardeti uusi lahinguid, tõmbuti tagasi abivägesid ootama.¹⁸⁸ Salonae (Salona/Solin tänapäeva Horvaatias) juures löödi aga roomlasi dalmaatslaste haavatud väejuhi Bato juhtimisel.¹⁸⁹ Roomlaste jaoks tundus olukord iga hetkega hullemaks minevat ning seetõttu rakendati erakorralisi abinõusid. Näiteks pidid jõukamad kodanikud panema välja orje, kes lasti vabaks, ning seejärel värvati armeesse ja saadeti Germanicuse juhtimisel rindele, kuid abinõusid oli teisigi.¹⁹⁰ Kokku kulus Pannoonia ülestõusu mahasurumiseks kolm aastat, lõppedes aastal 9 pKr. Roomlastele läks see kalliks maksma, ilma et mingit saaki oleks vastu saadud. Roomas endas olid selle sõja tõttu kasvanud toiduainete hinnad sedavõrd, et tekkis nälg ning tekkis ka oht ülestõusuks. Tegelikult andiski Pannoonia ülestõus tugeva impulsi teistele rahvastele, kes Rooma võimu all olid, tuues üha selgemini päevavalgele Augustuse poliitika kõlbmatuse alustatud maade suhtes, mis kätkes endas ülisuurt maksustamist, armee ülalpidamist ning allutatud rahvaste seast sõdurite värbamist.¹⁹¹ Kui Tiberius ülestõusnute väejuhilt Batolt päris, miks nad võtsid ette ülestõusu ning astusid vastu roomlastele, vastas viimane: „Teid, roomlasi, saab süüdistada selles, et te ei

¹⁸⁵ Cass. Dio, LV, 30.1

¹⁸⁶ Pitts, L.F. – Rome and the German „Kings” on the Danube. In: *Expanding Empires: Cultural Interaction and Exchange in World Societies from Ancient to Early Modern Times*. Eds: Wendy F. Kasinec & Michael A. Polushin. 2002, Wilmington: Scholarly Resources, lk. 76

¹⁸⁷ Cass. Dio, LV, 29.1-2

¹⁸⁸ Cass. Dio, LV, 29.3

¹⁸⁹ Cass. Dio, LV, 29.4

¹⁹⁰ Cass. Dio, LV, 31.1

¹⁹¹ Maškin, N.A. – *Vana-Rooma Ajalugu*. 1962, Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk. 306

saada oma karja valvama mitte koeri ega karjaseid, vaid hunte.”¹⁹² Vaevalt jõuti Pannoonia ülestõusuga ühele poole kui levisid teated erakordsest katastroofist – *clades Variana*.

¹⁹² Cass. Dio, LVI, 16.3

4. Otsustav pööre

Ülestõusu ajal Pannoonias ja Dalmaatsias olid kõikide roomlaste pilgud just sinna suunatud. Sealhulgas ka literaatide-ajaloolaste, mistõttu puudub täpne ülevaade, mis toimus aastatel 7-8 pKr Germaanias. Tundub, et pärast Tiberiuse ekspeditsioone oli olukord võrdlemisi rahulik ning kõik peale markomannide Roomale allutatud. Aastal 7 pKr sai Germaania provintsi asehalduriks Publius Quinctilius Varus ning provintsi ülesehitamine käis täie hooga. Roomlased ei hoidnud enda käes küll tervet regiooni, kuid rajati juba linnu ning infrastruktuuri ja ka sõdurid talvitusid seal. Germaani hõimud, eriti just Reiniäärsemad, õppisid roomlaste kombeid ja kauplesid turgudel.¹⁹³ Varuse puhul oli tegemist juba kogenenud mehega, kes oli valitsenud nii Aafrika kui Süüria provintsi. Tema ahnust raha järele kirjeldab ilmekalt Velleius Paterculus: „Ta tuli rikkasse provintsi vaese mehena, kuid lahkus rikka mehena vaesest provintsist.”¹⁹⁴ Lisaks sellele oli ta üsna brutaalne ning karistas väga karmilt üleastumisi. Oma valitsusajal Süürias lasi ta Juudamaa ülestõusu ajal aastal 4 eKr risti lüüa üle 2000 ülestõusnu.¹⁹⁵ Samas polnud ta mingi erand, sest analoogselt talitasid paljud Rooma ametnikud, kes uskusid Rooma tsivilisatsiooni ja õigusliku süsteemi ülemuslikkusesse. Ka Cassius Dio on mingis mõttes manitsev, kui ta kirjeldab Varuse olemust. Varus suhtus germaani hõimudesse kui enda orjadesse ning üritas neid üleliia tagant kiirustades roomlasteks muuta. Oma osa oli ka liigkasuvõtmisel.¹⁹⁶ Põhjust seega allutatud germaani hõimudel vastuhakuks oli, piisas vaid soodsast juhusest. Pannoonia ülestõusu tõttu olid mitmed leegionid hõivatud sealse tegevusega, ning poleks saanud vajadusel kiiresti Reini äärde appi tulla. See ülestõus võis germaani hõimudele ka innustavalt mõjuda. Piisas soodsast juhusest ning nagu tellitult, see ka saabus. Sealt, kus ilmselt keegi seda oodata osanuks.

5.1 Varuse lahing

Roomlastele põhjustas katastroofi mees, kes teenis Rooma armees ning oli tõstetud koguni ratsaniku seisusesse – Arminius.¹⁹⁷ Koos oma kompanjon Segimerusega töötasid nad Varuse alluvuses, osaledes tihti tema ettevõtmistes.¹⁹⁸ Tegemist oli heruskidega ning Arminiuse puhul oli tegemist heruskide pealiku pojaga, kes viidi noores eas Rooma,

¹⁹³ Cass. Dio, LVI, 18.1-2

¹⁹⁴ Vell. Pat. II, 117.2

¹⁹⁵ Joseph. – War of the Jews, II, 5.2

¹⁹⁶ Cass. Dio, LVI, 18.3-4

¹⁹⁷ Arminiuse saksapärase nimevariant on Hermann, kuigi tema germaani nimi on teadmata.

¹⁹⁸ Cass. Dio, LVI, 19.2

tõenäoliselt selleks, et heruskid peaks kinni lepingutest roomlastega, mis oli sel ajal tavaline mõjutusviis. Koos kasvades omandasid nad põhjalikud teadmised Rooma kommetest, traditsioonidest, seadustest ja ka sõjapidamisest, unustamata siiski oma päritolu. Varus oli aga kindel Arminiuse õilsates kavatsustes – tegemist oli Rooma kodanikuga ja pealegi ratsaniku seisusesse tõstetud, kes oli oma ustavust Rooma riigile juba tõestanud – kahtlustamata teda milleski. Kuigi temani jõudsid isegi hoiatused Arminiuse meelemuutuse kohta, pidas ta neid vaid alatuks laimuks, mis pidid kahe mehe vahele kiilu lööma. Selle asemel valis ta Arminiuse koguni oma ihukaitsjaks.¹⁹⁹ Raske on täpselt aru saada, mis pani Arminiust pooli vahetama. Senimaani oli ta ustav olnud Rooma riigile, osalenud sõjakäikudes ja oma tegutsemise eest tõusnud ratsanikuseisusesse.²⁰⁰ Kas oli see tal algusest peale kavas või muutis ta meelt alles Varuse all Germaanias teenides, nähes, kuidas neid rahvaid, sealhulgas ka tema enda oma, valitsetakse, jääb ilmselt edaspidigi vaidlusobjektiks ajaloolaste vahel. Võib-olla sõdis ta koos Paterculusega ülestõusu vastu Pannoonias ja sai just sealt vajalikud õppetunnid, miks ja kuidas roomlastele vastu hakata.²⁰¹ Erinevaid spekulatsioone on veel mitmeid, kuid ümber lükata või tõestada on neid keeruline.

Arminiuse plaan oli ootamatu ning hästi läbimõeldud. Olles pikka aega Rooma armees teeninud teadis ta kõiki selle tugevusi ja samahästi nõrkusi. Selleks tuli roomlased oma kindlustatud asulatest välja meelitada, asetada nad raskele maastikule, kus oleks keeruline vägedega manööverdada ja rakendada Rooma sõjaväe distsipliini. Samuti pidi rünnak olema üllatuslik. Arminius alustaski oma plaani realiseerimisega, lisades enda ridadesse aina rohkem mehi ja veendes, et roomlasi on võimalik lahingus lüüa. Peatselt jõudiski Varuseni teade, et kusagil kaugemal Germaanias on toimunud mingisugune ülestõus. Varus võttiski nõuks minna ülestõusnute vastu ning demonstreerida, kes on peremees.²⁰²

Nagu tihtilugu suurte vandenõude puhul, leidis siingi kõhklejaid või lihtsalt roomasõbralikke indiviide, kes enda naha päästmiseks või üllameelselt roomlaste abistamiseks otsustasid Arminiuse plaani avalikustada. Paterculus mainib meest nimega Segestes, heruski ülikut, kes avalikustas Varusele vandenõu ja nõudis selles osalejate

¹⁹⁹ Cass. Dio, LVI, 19.3

²⁰⁰ Vell. Pat. II, 118.2

²⁰¹ Hough, A. – Rooma sõbrad ja vaenlased. Varuse lahing. In: Germaanlased: Uut, huvitavat ja üllatavat põhjapoolsetest suguharudest. Toim. Uwe Kersken, Helfried Spitra, et.al., 2010, Tallinn: Olion, lk. 48

²⁰² Cass. Dio, LVI, 19.3-5

ahelaisse panekut.²⁰³ Varus ei võtnud seda hoiatust tõsiselt. Ehk oli ta tõesti niivõrd kindel Rooma üliluslikkuses ja sõjalises võimekuses, et ei pidanud sellise plaani õnnestumist tõenäoliseks või oli ta kindel Arminiuse lojaalsuses, mis ületas kõiksuguste kuulujuttude väärtuse? Võib-olla mängis oma rolli ka ahnus ning soov triumfi ja koos sellega au ja hiilguse järele. Igastahes oli Varus kindel, et ülestõus kusagil kaugemas Germaania osas on toimunud ja seda on vaja minna viivitamatult maha suruma, asudes ise vägede etteotsa. Kuid nagu ütleb Paterculus, polnud pärast esimest hoiatust enam kohta teisele.²⁰⁴

Varuse ja tema kolme – XVII, XVIII ja XIX leegioni tee viis läbi raskestiläbitava Teutoburgi metsa. See oli tihe mets, millest viis läbi kitsas tee. Seetõttu ei saanud roomlaste armee hoida oma tavapärast formaati, vaid tuli lammutada väiksemateks osadeks, moodustudes lõpuks kokku pika aheliku, mis venis mitmete kilomeetrite pikkuseks. Varust eskortinud Arminius ning tõenäoliselt ka varemmainitud Segimerus palusid mingil hetkel korra Varuse käest luba lahkuda, et minna korra oma vägede, tõenäoliselt siis roomlastega kaasas olnud germaanlastest koosnenud abiväe juurde, nagu osutab Cassius Dio.²⁰⁵ See oli üks võtmekohti kogu plaanis. Ilmselt ei osanud Varus endiselt midagi aimata, sest loa ta selleks tegevuseks andis. See oli koht, kus Arminius vahetas oma positsiooni – Rooma sõbrast sai tema vaenlane. Arminius koos oma sõbraga eemaldusid vaikselt Rooma vägedest, et asuda germaani hõimude üllatusrünnaku etteotsa, kes juba läheduses ootasid.

Roomlased olid juba terve tee kannatanud raskete olude tõttu. Septembrikuised kõvad vihmahood ning tugevad tuuleilid langetasid puid, põhjustades juba enne põhisündmusi suuri ebameeldivusi ja raskusi. Maastik oli ebatasane ja täis lõhesid, puud olid kõrged ja kasvasid tihedalt üksteise kõrval. Lisaks leegionäridele oli kaasas ka suur hulk naisi, lapsi ja muid teenistujaid koos suure hulga kaasavaraga, mis omakorda aeglustas liikumist ja venitas roomlaste ahelikku aina pikemaks. Vihma tõttu olid teeolud muutunud libedaks ning mudaseks, tekitades roomlastes peavalu. Kõik märgid näisid olevat nende vastu ja püüdsid tulevaste sündmuste eest märku anda.²⁰⁶

²⁰³ Vell. Pat. II, 118.4

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Cass. Dio, LVI, 19.4

²⁰⁶ Cass. Dio, LVI, 20.1-3

Roomlased aga jätkasid oma teekonda vapralt, hoolimata looduse väntsutamisest. Germaani hõimudele sobis selline jalaväelase ilm kui valatult, sest võimaldas muude probleemidega kimpus olevatele roomlastele märkamatult läheneda, piirates neid igast suunast. Arminiuse kokkulepitud märguande peale asuti rünnakule.²⁰⁷ Esmalt heitsid germaani sõdalased esialgu viskerelvi. Noolerahe oli nii ootamatu, et keegi ei osanud end selle eest kaitsta, misõttu tõi see kohe alguses kaasa palju langenuid ja vigastatuid. Seejärel asuti juba lähivõitlusesse. Roomlased võisid olla täielikus segaduses ja paanikas. Leegionidel puudus tavapärane formatsioon ning sõdurid, naised ja lapsed koos kaasavaraga paiknesid risti-rästi pika ahelikuna. Osad relvastatuna, teised relvituna astuti vastu igast suunast pealetungivale vaenlasele.²⁰⁸ Järgnes kohutav veresaun, millist polnud ammu nähtud. Suur osa roomlasi notiti maha. Vähestel õnnestus sündmuskohalt põgeneda.

Sellega polnud nad veel pääsenud. Esmalt põgeneti sündmuskohalt nii kaugemale kui jalad võtsid, jõudes mägedesse, kus seati püsti laager ning jäeti maha või hävitati kõik, mis polnud hädatarvilik ja koormas liialt, nagu näiteks suured vagunid. Kuid juba järgneval päeval teeles asudes toimus taaskord kokkupõrge germaani hõimudega, kellega eelneval päeval lahingut peeti.²⁰⁹ Kuigi pole täpsemalt teada, palju ühel või teisel pool mehi võitles, kaotati taaskord palju elusid. Cassius Dio arust oli just sellel päeval toimunu roomlaste jaoks kõige suuremate kaotustega. Seda hoolimata tõigast, et kitsastes oludes üritati oma üksusi formuleerida nii, et jalavägi saaks koos ratsaväega vastast rünnata. Reaalses lahingusituatsioonis aga pörgati vastu puid ning takerduti üksteise otsa.²¹⁰ Võib-olla olid tõesti germaani hõimude mõõgad liialt kaua roostetanud ja hobused laiselnud, nagu mainib Florus,²¹¹ et sedavõrd halastamatult roomlasi tapeti. Ellujäänud üritasid veel põgeneda.

Neljanda päeva koidik tõi taaskord tormise ilma, suurte tuuleilidega ja paduvihmaga, mis leotas läbi roomlased, kuid mis veel hullem, nende relvad, eriti vibud, odad ja kaitsekilbid. Germaanlased olid aga varustatud tunduvalt kergemate relvadega, lubades neil liikuda kiiremini, nii rünnakul kui tagasi tõmbudes. Lisaks kõikidele hädadele, mis roomlasi

²⁰⁷ Tac. Ann. I, 63.1

²⁰⁸ Cass. Dio, LVI, 20.4-5

²⁰⁹ Cass. Dio, LVI, 21.1

²¹⁰ Cass. Dio, LVI, 21.2

²¹¹ Flor. II, 30.32

kimbutas, olid vahepeal märkimisväärselt kasvanud ka nende vastaste read.²¹² Lahingust Teutoburgi metsas olid innustust saanud need, kelle relvad senimaani vaikinud olid ja kes kõhklesid vastuhaku õnnestumises. Oli see kättemaksuhimu, soov tapetud roomlaste varandusest rikastuda või mõni kolmas põhjus, mis liitis nad peatselt Arminiuse sõjameeste hulka. Roomlasi oli aga alles jäänud suhteliselt vähe. Olukord tundus sedavõrd lootusetu, et Varus üheskoos teiste ohvitseridega võttis endalt elu. Üks tema perfektidest, Lucius Eggius, üritas veel vastupanu osutada, eelistades ilmselt langeda vastase, mitte enda käe läbi.²¹³ Leitnant Vala Numonius jättis aga jalaväe maha ning üritas oma ratsaväega jõuda Reini taha, kuid hukkus siiski, erinevalt tema poolt mahajäetutest, kel õnnestus sellest verisest tragöödiast eluga pääseda.²¹⁴ Need võisid olla ka ühed vähesed, kui mitte ainsad, kes eluga pääsesid. Tervest kolmest leegionist, lisaks veel muust saatjaskonnast, pääses seega käputäis inimesi. Kahe leegioni kotkad langesid vastastele, kolmas õnnestus imekombel päästa.²¹⁵

5.2 Lahingujärgsed reaktsioonid

Pärast Varuse lahingut oli olukord äärmiselt pinev. Germaani hõimud, heruskidega eesotsas, keda juhtis Arminius, alustasid ülestõusu ning soovisid kogu Germaania roomlastest vabastada. Kauhirmus roomlased, kes elasid Reinist ida pool asunud Rooma asulates, võtsid endalt elu või lasid seda oma kolleegidel teha. Ka kõik hobused löödi maha.²¹⁶ Sedavõrd suur hirm oli germaani hõimude ees. Arminiuse juhtimisel algaski ülestõus ning vallutati kõik roomlaste kindlustatud laagrid peale ühe, mida ei õnnestunud alistada. Paterculus mainib siinkohal prefekt Lucius Caediciuse tegevust selles Alisio (Haltern) kindluses, pannes ründavatele germaanlastele vapralt vastu.²¹⁷ See, üsna vähe märkimist leidnud sündmus, võis mängida üsna suurt rolli, takistades germaani hõimude edasitungi Galliasse.

Samal ajal otsis Arminius liitu Marbodilt, kellele ta saatis Varuse pea. Marbod aga otsustas neis sündmustes neutraalseks jääda, saates Marbodi pea edasi roomlastele ning Varuse maised jäänused maeti kombekohaselt maha.²¹⁸ Arminius oli tõenäoliselt tõsimeeli arvanud, et Marbod liitub ülestõusuga ilma kahtlusteta ning sündida võiks võimas allianss.

²¹² Cass. Dio, LVI, 21.3-4

²¹³ Vell. Pat. II, 119.4

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Flor., II, 30.38

²¹⁶ Cass. Dio, LVI, 22.1-2

²¹⁷ Vell. Pat. II, 120.4

²¹⁸ Vell. Pat. II, 119.5

Marbodi äraütlemine aga jahendas nendevahelisi suhteid märkimisväärselt. Lisaks Marbodile võis Arminius eeldada ka Pannoonia ülestõusu levikut ja germaani hõimude kaasalöömist vastuhakus Roomale. Sellest vaatepunktist tundub, et Arminiuse olid suursugused plaanid ning Germaania vabastamine roomlastest võis olla alles plaani esimene pool. Kuid üsna paralleelselt Varuse lahinguga suruti Pannoonias ja Dalmaatsias ülestõus maha ning Arminius jäi seega veel ühtedest võimalikest liitlaskandidaatidest ilma. Sellegipoolest õnnestus tal kaasa tõmmata mitmeid germaani hõime ning Rooma impeeriumi valduste piiriks sai taas Reini jõgi.²¹⁹

Augustusele mõjus teade kolme leegioni hävimisest ning „kingitusena” saabunud Varuse pea rängalt. Kuulujuttude järgi sattus ta lausa sellisesse masendusse, et laskis enda juustel ja habemel kuude viisi vabalt vohada ning peksis oma pead vastu ust, karjudes: „Quintilius Varus, anna tagasi mu leegionid!”. Lahingu aastapäevadel oli ta sügavas kurbuses ja leinas.²²⁰ Samas jätkus tal sündmustejärgselt piisavalt kainet mõtlemist, et erinevaid abinõusid tarvitusele võtta. Näiteks rahutuste vältimiseks lasi ta üle terve Rooma paigutada vahtkonnad ning pikendas ka provintside asevalitsejate ametiaega.²²¹ Augustus kartis mitte ainult Germaania, vaid ka Gallia ning Itaalia pärast.²²² Suurte pingutustega oli äsja suudetud Pannoonia ülestõus maha suruda, kulutades selleks tohutuid ressursse. Nüüd oli vaja kuidagi kolme leegioni jagu mehi asendada, kuid kedagi polnud enam värvata. Sellises olukorras tegi ta parima, mis suutis ning tõmbas loosi – iga viies alla 35-aastane ning iga kümnes üle 35-aastane pidid loobuma oma maatükist ja valimisõigusest ja ilmuma armeesse. Samas polnud mitte kõik neist huvitatud minema kaugele põhja sõdima ning Augustuse käsku eirati senikaua kuni mõned mehed karistuseks hukati. Kui vajalik arv mehi oli komplekteeritud, saatis ta need Tiberiuse juhtimisel kiiruga Germaaniasse.²²³ Kas kartusest või ettevaatusabinõuna vallandas ta ka oma germaanlastest koosnenud ihukaitseväge ning paigutas eksiili. Roomas elanud germaani rahvastel kui ka gallidel paluti üleüldse linnast lahkuda.²²⁴

Tiberius pidi nende sündmuste tõttu edasi lükkama oma auga välja teenitud Pannoonia triumfi, mille eest sooviti talle anda koguni lisanimi Pannonicus.²²⁵ Tiberius jõudis oma

²¹⁹ Flor. II, 30.39

²²⁰ Suet. Aug. 23.2

²²¹ Ibid. 23.1

²²² Cass. Dio, LVI, 23.1

²²³ Cass. Dio, LVI, 23.2-3

²²⁴ Cass. Dio, LVI, 23.4

²²⁵ Suet. Tib. 17.2

vägedega kõigepealt Galliasse, rahustades sealseid elanikke, organiseeris oma alluvaid ümber ja kindlustas garnisone.²²⁶ Varuse episoodi tõttu oldi tähelepanelikumad ning distsiplineeritumad kui kunagi varem. Enne Reini ületamist vaatas ta isiklikult üle kogu varustuse, et midagi ülearust kaasa ei tiritaks. Kõige üllatavam oli aga sõjaplaani arutamine paljude teistega – teguviis, mida ta mitte kunagi ei harrastanud. Õppetunnid Varuselt olid aga sundinud tedagi oma tegevust enesekriitilisemalt jälgima.²²⁷

Aastal 10 pKr ületas ta oma armeega Reini jõe. Provintsi rajamine Germaanias oli aga olnud veel sedavõrd lapsekingades, et pärast Varuse lahingut puudus roomlastel igasugune kontroll alates Põhjamerest kuni Elbeni, vaid üksikud hõimud jäid Roomale lojaalseks. Tiberius tungis Germaaniasse ning hävitas ettejääva: laastas põlde, põletas maju ja külasid ning taples nendega, kes talle vastu astusid.²²⁸ Suetonius kirjeldab, et ta harrastas teisel pool Reini olles endale mittekohast eluviisi, ööbides telgita lageda taeva all või einestades murul.²²⁹ Selline nägi siis välja roomlaste vihapurse. Paraku polnud see kõigile meeldiv vaatepilt ning üks roomlaste väeteenistuses olnud brukterite hõimu liige pidi Varuse peaaegu tapma.²³⁰ Roomas hoiti samal ajal pidevalt sündmustel silma peal ning hoiti hinge kinni, kartes kõige hullemat. Seiskunud oli tavapärane äritegevus ning ühtegi pidustust ei peetud. Alles pärast seda, kui selgus, et germaani hõimud üle Reini ei tule ning on tagasi tõmmanud, saadi tavapärasema elurütmiga jätkata.²³¹

²²⁶ Vell. Pat. II, 120.1

²²⁷ Suet. Tib. 18

²²⁸ Vell. Pat. II, 120.2

²²⁹ Suet. Tib. 18

²³⁰ Suet. Tib. 19

²³¹ Cass. Dio, LVI, 24.1

5. Germaaniast loobumine

Suurest provintsist loobumise otsus ei tulnud koheselt ning see polnud ka päris ilmselge protsess. Oluline roll on siinkohal Tiberiusel, kes keisriks saades otsustas sõjapidamise asemel rakendada diplomaatiat. Raske öelda, kui kergelt või raskelt see otsus tuli. Tõenäoliselt lihtsalt lükati Germaania vallutamise plaan ja Rooma provintsiks muutmine tulevikku, soodsamaid aegu ootama. Ajalugu näitas, et kõige sobivam hetk oli just käest lastud.

6.1 Germanicuse ettevõtmised

Tiberius veetis Germaanias kaks aastat, 10-12 pKr, et Varuse eest kätte maksta ning germaani hõime uuesti alla suruda. Tundus, et germaani hõimude oht polnud enam piisavalt suur ning olukord juba piisavalt rahunenud. Oma teise aasta oli ta võib-olla tõesti pigem valvepostil kaitsepositsioonides, jälgides vaikselt, et germaani hõimud üle piiri ei lipsaks.²³² Seetõttu sai ta pöörduda tagasi Rooma, kus aastal 12 tähistas ta lõpuks oma kauaoodatud Pannoonia triumfi.²³³

Järgnevas, 13. aastaks pKr, otsustas Augustus saata Tiberiuse Illüüriasse, et kindlustada seal Rooma ülemvõimu.²³⁴ Germaaniasse otsustas Augustus saata oma lapselapse Germanicuse. Tema bioloogiline isa Drusus oli langenud aastal 9 eKr ning pärast seda lapsendas Germanicuse tema onu, Tiberius. Tegemist oli seega kõrgel positsioonil asunud noormehega, kes pulbitses ambitsioonikusest ning nooruslikust uljusest ja kindlasti lootis oma saavutustega õigustada talle antud nime. Siinkohal võib oletada ka Augustuse plaane Germaania suhtes. Miks võttis ta pärast kahte aastat kestnud olukorra rahustamist Tiberiuse sealt ära ning saatis Illüüriasse, pannes tema asemele üsna noore ning end igatepidi tõestada sooviva võidujanulise Germanicuse? Võib arvata, et Augustus soovis jätkata oma poolelijäänud plaane ning Germaania allutada. Germanicuse hallata oli kokku tervelt kaheksa leegioni jagu mehi Reini ääres.²³⁵ Samas oli Illüürias toimumas rahutused ning Tiberius oli ilmselt parim ülestõusude mahasuruja, keda roomlased näinud, mistõttu tema lähetamine sinna piirkonda tundub kõige riskivabam ja loogilisem lahendus. Võib-olla üritas Augustus

²³² Cass. Dio, LVI, 24.6

²³³ Suet. Tib. 20

²³⁴ Vell. Pat. II, 123.1

²³⁵ Tac. Ann. I, 3.1

siin tabada kahte eesmärki korraga – suruda maha ülestõus Illüürias ning taasliita Germaania Roomaga?

Päris kogenematu Germanicus polnud. Dio mainib, et aastal 11 pKr oli ta koos Tiberiusega Germaanias, täites prokonsuli ametit. Ühtegi tõsisemat kokkupõrget küll polnud, samas ei läinud nad ka Reinist eriti kaugemale sisemaale.²³⁶ Seega ei alustanud ta Germaanias päris tühjalt lehelt, vaid omas ikkagi vähemasti mingisugust ettekujutust sealsest olukorrast ning ilmselt oli saanud ka Tiberiuselt mitmeid õpetussõnu.

Augustuse jõud hakkas juba raugema ning aastal 14 pKr, 75 aasta vanuselt, ta suri. Uueks valitsejaks sai tema kasupoeg Tiberius. Senimaani polnud Germanicus teinud midagi meeldejäädavat,²³⁷ kuid jätkas siiski vägede juhatamist Reini ääres. Pärast Augustuse surma tekkisid aga mässud, nii Illüürias kui Germaanias, seekord Rooma leegionäride seas, kes polnud nõus tunnustama uut valitsejat. Samuti nõuti suuremat palka, võrdset pretoriaanidega, kuid erakorralisi nõudmisi oli veelgi.²³⁸ Reiniäärsed sõjajõud oli sel ajal jagatud kaheks: Ülem-Reini vägesid juhatas Gaius Silius ning Alam-Reini omasid Aulus Caecina, nende kõigi ülemjuhatajaks oli aga Germanicus. Alguse sai see ülestõus Caecina vägede hulgast, esmalt V ja XXI leegionist ning seejärel tõmbas kaasa ka I ja XX leegioni.²³⁹ Germanicus, kes samal ajal tuuritas Gallias, kiirustas kriisikoldesse, kus mässulised sõdurid palusid pisarsilmil oma tingimuste parandamist ja soovisid Tiberiuse asemel hoopis Germanicust näha Roomat valitsemas.²⁴⁰ Germanicus aga loobus sellest plaanist, kuigi tal olid üsna head šansid troonile asumiseks. Sellise õilsa käitumise eest külvas Tiberius ta üle kiidulauluga ning sai vähemasti selle koha pealt nüüdsest veidi kergemalt hingata.²⁴¹

Samal ajal õnnestus Germanicusel mässule lõpp teha, kuigi kummalisi meetmeid kasutades. Nimelt koostas ta kirja, mille olevat justkui läkitanud Tiberius, tõotades neile kaks korda rohkem kinke, kui Augustus pärandas ning muid katteta lubadusi.²⁴² Olukord püsis aga pinev ning kui Germanicuse riukalik käitumine tuli päevavalgele, tekkisid taas rahutused.

²³⁶ Cass. Dio, LVI, 25.2-3

²³⁷ Cass. Dio, LVI, 26.1

²³⁸ Suet. Tib. 25.1-2

²³⁹ Tac. Ann. I, 31.1

²⁴⁰ Tac. Ann. I, 34-35

²⁴¹ Cass. Dio, LVII, 6.2

²⁴² Cass. Dio, LVII, 5.3

Pingete maandamiseks otsustas Germanicus tungida Germaaniasse, kus sealsete hõimude maid rüüstates ja varandust kahmates saanuks leegionärid auru välja lasta.²⁴³

Kokku läks üle Reini 12 000 meest, kelle distsipliin polnud siiski mässude käigus kannatanud.²⁴⁴ Peatselt jõuti Caesia metsani, kust läbi minnes jõuti marsi hõimu küladeni. Rooma luurekipaazide kaudu selgus, et just selsamal päeval toimusid suured germaani pidustused. Aulus Caecina väeosadele tehti ülesandeks edasi liikuda ning tänu soodsatele tingimustele liikusid roomlaste väed kuuvalgel jõudsalt edasi. Marsi küladeni jõudes oli näha, et pidu oli veel täies hoos. Tunnimehi polnud väljas, osa inimesi pikutas maas, teine osa istus laudade taga. Paljud olid ka purjakil ning seega võitlusvõimetud. Üldine olukord oli rahulik ja rõõmus.²⁴⁵ Seda ootamatult tuli neile roomlaste kallaletung. Järgnes kohutav veresaun, kus ei halastatud kellelegi. 50 miili raadiuses hävitati, mis ette jäi, põletades, rüüstates ning tappes inimesi, hoolimata nende vanusest või soost. Julmalt ja ükskõikselt tehti maatasa terve marside hõim, hävitades sealjuures ka nende kõige pühama kultuskoha Tanfana templi. Roomlased pääsesid ilma ühegi vigastuseta, sest olid rünnanud marse niivõrd ootamatult, et viimastel puudus igasugune võimalus end kaitsta.²⁴⁶ Sellised tapatalgud tekitasid koheselt vastureaktsiooni ning brukterid, uusipid ja tubandid moodustasid kiirelt väe, millega astuti roomlastele vastu. Roomlasi varitseti metsas, kuid Germanicus oli sellest teadlik. Germaani hõimude rünnakuks olid roomlased valmis ning suurt üllatust see ei valmistanud. Vastaste rünnakulainele pandi vastu ning meelitati nad avatud väljale, kus nende väed purustati. Roomlased said nendest võitudest aga sedavõrd suurt innustust, et varasemad mässuplaanid maeti maha ning seati end talvekorteris rahulikult sisse.²⁴⁷

Tiberius oli üheltpoolt rõõmus, et mässukatsed sumbusid ning ta võim tundus seeläbi üha kindlam olevat. Teisest küljest valmistasid talle kohkumust meetmed, mida Germanicus selle tarbeks rakendas. Kahe mehe vahel lahkhelised jagus. Oma tegevuse eest Germaanias pälvis Germanicus triumfi, kuigi aktiivne tegevus seal piirkonnas veel käis. See oli ehk veidi üllatav, sest Germanicuse võidud olid senimaani olnud üsna näilised. Kuid Rooma prestiižile tundusid need kasuks tulevat. Triumfi õigustamiseks planeeris Germanicus ka suursugust

²⁴³ Cass. Dio, LVII, 5.5 – 6.1

²⁴⁴ Tac. Ann. I, 49.1

²⁴⁵ Tac. Ann. I, 50.1

²⁴⁶ Tac. Ann. I, 51.1

²⁴⁷ Ibid.

jõudemonstratsiooni 15. aasta pKr suveks. Kuid kevad viis ta kokku kattidega. Põhjused olid segasevõitu. Kuulujuttude järgi kavatses osa katte minna üle Arminiuse poolele. Senimaani olid katid olnud roomavaenulikud, kuid samas põlanud ära ka heruskide pealiku Arminiuse.²⁴⁸ Kokku oli Germanicusel varutud nelja leegioni jagu mehi ning hulgaliselt abivägesid. Tõsi, üks osa, teadmata täpset suurust, jäi Lucius Aproniuse juhtimisel teid ja sildu ehitama, kuid ülejäänud tormasid täiel jõul kattide vastu rünnakule. Roomlaste rünnak tuli kattidele üllatusena ning imetust tekitas ka roomlaste jõhkrus. Vanad ja noored, naised ja lapsed tapeti või võeti pantvangidena kaasa.²⁴⁹ Üldises plaanis oli sõjakäik sarnane sellega, mida korraldati marside vastu. Kattide külad põletati maatasa, sealhulgas ka kattide pealinn Mattium. Mingisugustest rahuläbirääkimistest ei soovinud Germanicus kuulda.²⁵⁰

Tagasiteel Reini suunas sai ta abipalve Segesteselt. Tegemist oli kõrgest soost heruskiga, kuid erinevalt oma hõimuvellast Arminiusest oli ta äärmiselt roomasõbralik, paljastades näiteks Varusele Arminiuse plaani ning seetõttu oli nende kahe mehe vahel suur vaen. Segestes oli aga Arminiuse vägedest ümber piiratud ning palus Germanicuse abi. Germanicus otsustaski koos oma suure armeega Segestesele appi tõtata. Segestes koos oma pooldajatega ja muu kaaskonnaga päästeti Arminiuse piiramisrõngast. Sealhulgas pantvangistati Arminiuse rase naine Thusnelda, kes oli ühtlasi ka Segestese tütar, kuid ilmselgelt oli ta täielikult oma mehe, mitte isa mõjusfääris.²⁵¹ Arminius oli pärast sellist sündmuste käiku täielikus marus ning soovis alustada suuremahulist sõda nii Segestese kui roomlaste vastu. Tema üleskutse leidis järgijaid mitte ainult heruskide hulgas, vaid ka paljudes teistes hõimudes, kes toetasid Arminiust või soovisid roomlastele kätte maksta. See jõudis ka Germanicuse kõrvu, kes otsustas tegutseda ennetavalt, saates Aulus Caecinaga 40 kohorti brukterite hõimu vastu Emsi jõe kaldal ning prefekt Pedro Albinovanus juhatas ratsaväe friiside maale. Sellega lõigati heruskidest ära mitmed hõimud, et takistada Rooma-vastase koalitsiooni paisumist liialt suureks.²⁵²

Germanicus ise seikles koos nelja leegioniga Põhjamere äärset rannikut avastades. Emsi juures said Pedro, Caecina ja Germanicuse väed taas kokku. Haukid pakkusid

²⁴⁸ Tac. Ann. I, 55

²⁴⁹ Tac. Ann. I, 56

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Tac. Ann. I, 57

²⁵² Tac. Ann. I, 60

roomlastele oma abivägesid ning nad lisatigi Rooma armee koosseisu. Kui aga brukterid asusid seepeale haukide eluasemeid süütama, sekkusid roomlased. Germanicus saatis Lucius Stertiniuse koos kergeväega brukterite vastu. Tapluse käigus tuli aga päevavalgele XIX leegioni kotkas, mis oli Varuse lahingus kaotatud. See põhjustas aga roomlastes sellise ängi ja vihapurske, purustades brukterid ja tehes maatasa kogu nende maa, mis laius Emsi ja Lippe jõgede vahel.²⁵³ Tegelikult, nagu Tacitus mainib, olid Germanicuse sõjakäigud tervikuna kättemaks Varuse ja kolme leegioni hävitamise eest, mitte niivõrd tingituna soovist impeeriumi piire laiendada.²⁵⁴ Pärast taplust brukteritega võetigi suund lähedalasuvasse Teutoburgi metsa, kust leiti kuus aastat varem toimunud Varuse lahingu jäänused. Ka see vaatepilt, nähes matmata skelette, tekitas roomlastes vaid ängi ning suurendas kättemaksuhimu.

Pärast Teutoburgi külastamist hakkas Germanicus pidama jahti Arminiusele. Raskel maastikul toimus ka kokkupõrge Rooma ratsaväelastest koosnenud eelväe ja Arminiuse vägede vahel, kes neid varitsesid, põhjustades sellega roomlastele palju segadust. Otsustavat edu ei saavutanud kumbki pool. Seejärel taganesid roomlased Emsi jõe taha, kus armee taaskord lahknes. Osa armeest saadeti laevadega mööda Põhjamerd Reinini. Caecina pidi oma vägesid juhatama üle soise maastiku, kasutades kitsast *pontes longi* laudteed. Seal aga ründasid teda Arminiuse väed ning oleksid peaaegu põhjustanud roomlastele taaskord ühe suure katastroofi.²⁵⁵

Palju ei puudnud katastroofist ka Germanicusel. Koos nelja leegioniga oli ta asunud teele mööda merd, kuid laevade lasti kergendamiseks ja paremaks navigeerimiseks madalikel otsustas ta jalastada kaks leegioni, kes Publius Vitelliuse juhtimisel pidid liikuma mööda kallast. Sündmustevaesesse marssimisse tuli järsk muutus kui looduslikud olud äkitselt muutusid. Põhjatuultest ning pööripäevast tingitud veetõus ja suured lained pidid terve kahe leegioni jagu mehi peaaegu uputama. Hulk mehi ning varustust ilmselt jäigi Põhjamere laintesse. Lõpuks õnnestus Rooma vägedel siiski talvekorterisse talvituma jõuda, kuigi kadudega.

²⁵³ Tac. Ann. I, 60

²⁵⁴ Tac. Ann. I, 3.5-6

²⁵⁵ Tacc. Ann. I, 63-65

Germanicus aga ihkas rohkemat. Suursugune võit oli tal veel olemata ning erinevalt Tiberiusest, kes muutus Germaania vallutamise osas aina kahtlevamaks, tundus see Germanicuse silmis olevat vaid aja küsimus. Selleks oli tal mitme aasta jooksul tekkinud piisavalt kogemusi, et hinnata nii germaani hõimude kui roomlaste tugevusi ja nõrkusi. Germaania vallutamise puhul oli üheks kõige takistavamaks teguriks just maastik ning looduslikud olud. Lühike suvi ja varakult saabuv talv võimaldas sõdida vaid lühikest aega. Puudusid teed ja sillad ning suured soised alad ja paksud metsad olid germaanlastele ideaalsed nii rünnakuks kui peitupugemiseks. Siinkohal jõudis ta järeldusele, et kõige otstarbekam on läheneda veeteid pidi – seda märgatakse vastaste poolt võrdlemisi hilises faasis, sellega võib alustada juba varakevadel ning ära jäävad pikad ja tüütud marssimised. Seetõttu lasigi Germanicus 16. aasta pKr kevadeks ehitada tuhat laeva.²⁵⁶

Selleks aastaks korraldas Germanicus suure pealetungi. Alustuseks sai Gaius Silius korralduse rünnata kätte, kelle territooriumit ta kuue leegioniga laastas. Suurte lahinguteni siiski ei jõutud, kuna katid olid laiali valgunud, kui kuulsid tema tulekust.²⁵⁷ Pärast röövretke ning mõningate Rooma ehitiste ja mälestusmärkide taastamist asuti laevadele, jõudes Emsi jõeni ilma mingite takistusteta. Seal aga toimusid roomlaste keskel väikesed logistilised möödalaskmised, mistõttu uppus osa sõduritest. Samal ajal jõudsid roomlasteni ka teated angrivaaride ülestõusust, mille Lucius Stertinius brutaalselt maha surus.²⁵⁸

Weseri jõe ääres said lõpuks kokku Germanicuse ja Arminiuse väed ning toimus suur lahing, mille roomlased lõpuks enda võiduks kallutasid. Vastaseid notiti peaeagu terve päeva, kuni päikese loojumiseni. Roomlased said kindla võidu, kuid Arminius pääses.²⁵⁹ Lahingule Weseri jõel järgnes veel teise lainena lahing metsas, heruskide ja angrivaaride piirialal, kuhu viimased olid piiritähisena ehitanud kõrge valli.²⁶⁰ Roomlaste vastu sõdivad germaani hõimud üritasid end veel viimast korda kokku võtta ja neile vastu astuda, kuid üleolek oskustes, relvastuses ning taktikaliselt briljantsed käigud tõid Arminiuse poolel võitlejatele kindla

²⁵⁶ Tac. Ann. II, 5-6

²⁵⁷ Tac. Ann. II, 7

²⁵⁸ Tac. Ann. II, 8

²⁵⁹ Tac. Ann. II, 19

²⁶⁰ Ibid.

kaotuse. Peatselt pärast lahingut saadeti Lucius Stertinius angrivaare lõplikult allutama, mis ka õnnestus.²⁶¹

Seejärel otsustati minna tagasi teisele poole Reini ja valmistuda ette talvitumiseks, kuigi suvi oli alles poole peal. Germanicus oli ilmselt üsna kindel, et germaani hõimude vastupanu on nüüdseks maha surutud või vähemasti selle selgroog murtud, saates välja võidusõnumeid, et võidukas Tiberiuse armee on alistanud Reini ja Elbe vahel elavad rahvad ning pühitsenud sisse mälestusmärgid Marsile, Jupiterile ja Augustusele.²⁶² Seetõttu otsustaski ta taganeda Reini äärde, laskes laevad valmis panna. Teel olles nuhtlesid roomlasi taaskord rängad ilmastikuolud. Tormine ilm, puudulikud laevajuhtimis- ja navigeerimisoskused, võõrad paigad ning muud õnnetud kokkulangemised tõid roomlastele taaskord suuri kaotusi. Laevad pilluti looduslike jõudude poolt igas suunas laiali – osad vajusid põhja, teised sattusid karile tundmatutes kohtades ja väikesaartel, kus nälgiti surnuks. Germanicuse laev jõudis esimesena haukide rannikule, ohutumasse kohta. Oodates päevi ja öid teisi laevu, süüdistas ta ennast selles suures tragöödias.²⁶³ Läks kaua, enne kui ilmastikuolud paranesid ning räsitud laevad saabuma hakkasid. Siinkohal nägid soodsat võimalust germaani hõimud, kes himustasid kättemaksu. Germanicusel õnnestus neid aga tagasi hoida. Näiteks läks Gaius Silius koos suure armeega kattide vastu ning oli selles ettevõtmises edukas. Pärast seda olid vähemasti seal piirkonnas elanud germaani rahvad täielikult muserdunud ja demoraliseerinud. Tacitus kirjeldab, kuidas sõjavangid nutsid, rääkides roomlaste suurest üleolekust: „Nende laevad olid purustatud ja relvad kadunud, kaldad olid täis surnud mehi ja hobuseid, kuid ikkagi õnnestus neil meid lüüa, niisama vapralt kui raevukalt, ning silmnähtavalt kasvanud arvukusega!”²⁶⁴

6.2 Lahkumine

Germanicuse jaoks tundus Germaania alistamine olevat käega katsutav. Kuid Tiberius nägi neid sündmusi teises valguses. Germanicus käitus liiga tarmukalt ning võttis liigseid riske, mis käisid üle tema võimete. Tiberius oskas ekspeditsiooni kulukust, riske ja võiduvõimalust kainemalt hinnata. Seetõttu kutsus ta Germanicuse tagasi Rooma, et tähistada triumfi. Oli olnud piisavalt võimalust end tõestada ning maha peetud mitmeid lahinguid.

²⁶¹ Tac. Ann. II, 22

²⁶² Tac. Ann. II, 22

²⁶³ Tac. Ann. II, 24

²⁶⁴ Tac. Ann. II, 25. Autori tõlge.

Kanda tuli kaotusi, mis ei olnud tihtilugu seotud tegevusega lahinguväljal ega olenenud kellegi otsustest. Tiberius oli viibinud Germaanias piisavalt, nägemaks ja kogemaks seda, et diplomaatia oli toonud rohkem kasu kui sõjapidamine. Kuigi Germanicus palus veel üht aastat Reiniäärsete vägede juhtimiseks, õnnestus Tiberiusel ta siiski tagasi Rooma meelitada.²⁶⁵ Lisaks sellele oli germaani hõimude seas kaks silmapaistvat ja tugevat väejuhti, Arminius ja Marbod. Üks neist Rooma sõber ja teine vaenlane, kuid mõlemad olid saanud oma sõjalise väljaõppe ning kasvatus Roomast. Tänu nende juhtimisele ja taktikalistele teadmistele oli kasvanud üldine germaani rahvaste võitlusvõimekus. Kuigi rahvuslikul tasemel vastupanu sel ajal ei olnud, liitnuks edaspidine sõda germaani hõime tõenäoliselt veelgi tihedamalt. Diplomaatia kasutamine aga lahutas neid üksteisest piisavalt ning toimus teatud määral tagasipööre rooma-eelsesesse aega, kus erinevate hõimude vahel leidis aset tugev rivaliteet ja sõjapidamine ning liitlaste otsimine toimus eelkõige omavahel, mitte aga ühise vaenlase vastu.

Olukord oli muutunud terves Rooma välispoliitikas. Juba Pannoonia ülestõus ähvardas Rooma riigi eksistentsi ning Varuse häving tõi kaasa äärmuslikud meetmed olukorra stabiliseerumiseks. Järjekordse suuremastaabilise sõjalise kaotuse või ülestõusuga ei saanud enam riskeerida. Kui Augustuse valitsusaja alguses ehk arvati, et 15 leegionit on põhjapoolsete alade ohjeldamiseks ning ka vallutamiseks piisav, siis nüüd jõuti seisukohale, et nii suur arv leegionäre läheks vaja, et kaitsta Rooma piiri Reini ja Doonau ääres. Piiri edasinihutamiseks Elbeni tähendanuks veel hulgaliselt leegioneid, kuid sõjamehi polnud kusagilt võtta ja see oleks võinud ka riigi upakile ajada. Aja jooksul paistis Tiberiuse poliitika end õigustavat. Arminius tapeti oma kaaskondlaste poolt ning Marbod hääbus eksiilis olles. Ühtlasi oli see omamoodi õppetund Roomale. Roomlased üritasid „barbaritest” kasvatada korralikke roomlasi ning varustada sõjaväge uute meestega. Impeerium laienes ja abikäsi oli kõikjal vaja. Võib-olla ka Arminius saadeti Varuse juurde Germaaniasse, et aidata üles ehitada tulevast Rooma provintsi.

²⁶⁵ Tac. Ann. II, 26

Kokkuvõte

Roomlaste jaoks tähendas võis tulla otsus Germaania loobumisest raskena, sest selle nimel oli võideldud pikalt ning uue provintsi lisamine impeeriumi valdustesse tundus olevat käe ulatuses. Asulate rajamised Reinist ida pool on märk selle tõestuseks. Varuse lahing aastal 9 pKr mõjus ränga hoobina, aga see polnud ainus põhjus. Pannoonia ülestõus aastatel 6-9 pKr pani ümber hindama poliitikat allutatud provintsid. Õnnetuseks toimus Varuse lahing selsamal perioodil ning nende kahe sündmuse tulemusena oli Rooma riik käpuli. Võib oletada, et kui Varuse intsidendile poleks eelnenud Pannoonia ülestõusu, oleks ka roomlaste Germaania-poliitika jätkunud enamvähem samal kursil kui ennegi. Tundub, et Augustus soovis Germaaniat siiski vallutada kuni oma elupäevade lõpuni. See pidi olema tema elutöö. Sinna lähetatud Germanicus tundus olevat sobiv kandidaat, kes Germaania alistamise lõpuni viiks. Tõenäoliselt eneselegi ootamatult Augustuse tervis nõrgenes ning ta suri. Augustuse surm ei tähendanud veel vallutusplaanide automaatset lõppu. Ka Tiberiuse valitsusaja alguses jätkusid Germanicuse sõjakäigud. See võib olla seotud sellega, et Tiberiuse ametikoht oli veel ebastabiilne. Tema vastu suunatud mässud olid selgeks signaaliks. Germanicus oli talle ohtlik konkurent ning lisaks olid viimatimainitule ustavad Reini ääres asunud leegionid. Germanicuse järsk tagasikutsumine võinuks vabalt viia järgmise kodusõjani. Germanicuse alluvad ka anusid teda troonile pretendeerima ning vandusid ustavust, kuid ta loobus sellest. Tiberiusele võis see tulla üllatuslikuna, sest oma peas oli ta valmis juba hullemaks stsenaariumiks. Riskide maandamiseks ja ajapikku oma võimu kindlustamiseks lasigi ta Germanicusel oma vägedega teisel pool Reini toimetada. Tiberiuse tõrksusest Germanicuse soovidele on näha, et ta ei pidanud Germaania vallutamist otstarbekaks. Kui tema ametitool tundus piisavalt kindlana, lasigi ta väed Germaaniast välja tuua.

Kui Tiberiuse asemel pääsenuks troonile keegi teine, olnuks Germaania vallutamine või vähemasti sõjakäikude jätkumine tõenäolisem. Oma roll on siin ka Tiberiuse iseloomul: tagasihoidlik ja kalkuleeriv, samas aga brutaalne. Tema iseloomust, nagu ka võimusoovist ja eksiili minemisest on raske aru saada. Tema käitumine tekitas paljudes roomlastes küsimusi. Sellest hoolimata ei saa tema otsust hukka mõista. Roomlaste vallutus- ja võitlusjanu oli suur ja seega ei hinnatud tihtilugu olukorda piisavalt objektiivselt. Tiberius oli Germaanias sõdinud peaaegu terve dekaadi ning seega näinud ja kogenud piisavalt, mõistmaks olukorda. Vägede väljatõmbamine oli vajalik, kuna üksainus eksimus suure kaotuse või ülestõusu näol võinuks Rooma riigile osutuda fataalseks. Kui Tiberiuse asemel olnuks troonile saanud keegi teine

ning Germaania vallutamine jätkunud, siis millist hinda oleks tulnud maksta? Seda ei saa me ilmselt kunagi teada.

Germaania vallutamise juures oli üheks kõige takistavamaks teguriks sealsed olud. Puudus igasugune infrastruktuur, nagu oli olnud olemas Gallias. Sillad ja teed tuli ise ehitada. Olukorda raskendasid veel paksud metsad ning suured sooväljad. Üldine kliimagi oli karmim kui Gallias. See raskendas roomlaste kulgemist väga oluliselt ning andis sellevõrra suurema eelise kohalikele elanikele, kes olid sealsetes oludes üles kasvanud ning tundsid neid hästi. Roomlaste kaotused tulidki suuresti tänu raskele maastikule ja looduslikule oludele. Germanicuse sõjakäikude suured kaotused ei tulnud sugugi mitte lahinguväljalt. Ka Varuse lahingu fiaskot võib osaliselt pidada looduslike olude süüks.

Germaani hõimudel oli küll oluline roll, aga mitte ehk nii suur, kui arvata võiks. Lahingutes oli domineerivam ikkagi Rooma. Germaanlaste võidud tulid peamiselt kavalate plaanide õnnestumise ja looduslike olude suurepärasest ärakasutamisest. Lisaks esines palju ka hõimude omavahelisi ning ka hõimusiseseid rivaliteete. Hõimudevaheline ühtsuse puudumise tõttu olid Roomal head šansid vallutamiseks. Aja jooksul muutusid hõimud aga ühtsemaks, kuna pidid võitlema ühise vaenlase vastu. Siiski läinuks veel kaua aega, enne kui saaks rääkida ühtsest germaanlaste võitlusest roomlaste vastu. Roomlaste tagasitõmbumine aga pikendas seda aega veelgi. Tiberius oli siinkohal väga ettenägelik, sest õige pea pärast roomlaste taandumist oli Germaania taas haaratud sisemistest pingetest. Marbodi ja Arminiuse vastasseis viis nad lahinguväljal kokku ning peatselt Arminius tapeti oma lähikondlaste poolt, Marbod suri eksiilis olles. Rooma-eelne olukord tasapisi taastus, kuid jälg vallutusest ja kokkupuude võimsa jõuga püsis Reini ja Elbe vahel veel tükk aega meeles.

Roman State and the Germanic tribes in the beginning of Common Era

Summary

After the Ceasar's Gallic Wars was clear that invasion to Germania was necessary to avoid gauls become rebellious. It was already seen by Caesar and the idea of conquering lands left of Rhine grew during the Agrippa's campaigns to Gaul to stabilize the situation in the region. After Augustus had consolidate his power was Rome able to turn its energy into expanding. Gaul remained to be problematic and since Agrippa's last campaigns little had changed. After the disaster of Lollius the Roman German-policy made an aggressive turn. Perhaps emperor Augustus wanted a great victory, expand the limits of empire and gain wealth, though the main goal of subduing germanic tribe was to calm down gauls.

Under the lead of Drusus the romans were succesful. They conquered several tribes and even reached the Elbe river. Not many romans had ever reached there. After four years of seizing the lands, making friends and subduing resistants, Drusus died by accident. After that incident, many tribes arose. Augustus sent out his step-son Tiberius, Drusus' brother, to continue the expansion. Seemed that he made more efforts by defendings himself than conquering. Tiberius also made arrangements to place over 40 000 people from the areas right of Rhine to the western side. After two years of service, he left. There are not much information of the time between the era Tiberius left and made a comeback. Lucius Domitis Ahenobarbus made a great advancement by crossing Elbe and wandering beyond. It is said that in the year 1 started the greatest war so far. It lasted several years but Marcus Vinicius, commanding officer of five legions in that regions, was withstanding. From exile Tiberius returned. His arrival was markable. Year and a half later in the end of 5 A.D., all the Germania was conquered but marcomanni.

Augustus' plan to make Germania a province was becoming real. Though lots of work needed to be done, a lot had already achieved. The roman settlements were build to the eastern side of Rhine and romans were living there alltogether with germanic peoples. Only Maroboduus, king of the marcomanni who had created a great kingdom with short time, had left. Other Germania seemed to be pacified. Romans were prepearing for a huge and final battle. When roman troops were marching to the land of marcomanni, news came that Pannonia and Dalmatia had became rebellious. Tiberius, who was leading officer, made a truce with Maroboduus, announcing him to a friend of rome. The revolt of Pannonia was a

clear threat for the existence of Roman Empire. Romans had to pay big price to put it down. When Romans were finishing their campaigns in Pannonia news spread that a horrible disaster had taken place in Germania. Governor Varus and his three legions were demolished by Germanic tribes who were under the leader Arminius. He was the prince of the Herusci tribe, who was taken to Rome as a child. He was serving in the Roman army and had already showed faithfulness in several battles. Nobody doubted about his loyalty to Rome. He had the complete trust of Varus who made him his bodyguard. But Arminius changed his sides. Maybe because he saw how the Romans were dealing with his tribe, maybe he was planning this from the very beginning. Nevertheless, he switched sides and generated a crafty plan which succeeded and three legions were slaughtered among women, children and servants. Arminius was probably hoping that once he had made start with a rebellion, other tribes will join. But Maroboduus refused and the revolt in Pannonia was crushed at the same time. He made some allies but clearly not as much he hoped.

After the Varus episode, Rome was in panic. Huge measures were taken by Augustus to stabilize the situation. Germanic tribes under the lead of Arminius started to sweep off the Romans in Germania. Luckily for Romans the Germanic tribes were stopped to cross the Rhine and entering Gaul. Roman settlements in Germania were abandoned and seized by the enemy. The border of the empire was now once again on the Rhine. After Tiberius had reduced the Germanic danger, Augustus sent Germanicus to Germania. The aim of that was probably reoccupy areas between Rhine and Elbe. Unfortunately, Augustus passed away in the year 14. Now Tiberius as a new head of the state became consolidate his position. He allowed Germanicus to continue campaigns in Germania. This was because Tiberius was afraid that cancelling the northern expansion will cause a great damage to his positions and he might lose it. Several legions had already started mutiny against Tiberius. Unwillingly he allowed two more years Germanicus to proceed campaigns. Germanicus arranged great bloodbaths in Germania and by that he put down mutiny. After two years, in the year 16, Germanicus was asked to Rome to celebrate his triumph. Tiberius was saying that he made great job in Germania and deserved to be honoured. It was Tiberius' plan to withdraw troops.

Seemed like victory over Germania was in the sight when the troops were asked to leave. So why he made such a move? Tiberius had fought in Germany almost a decade and he was familiar with all the aspects. Germania was much different compared to Gaul. There was no roads and the terrain was defiant. Thick forests and endless swampfields had caused lots of

trouble to Romans. Also was the climate extreme. Short summer and premature winter allowed to fight for a short time. He saw that there is more to give away than gain. Instead of making war he choosed a diplomatic way. Time showed that this was justified. German tribes turned to each other and the situation similar to the era before the campaigns to Germania was soon to be achieved. Arminius was killed by his fellows and Maroboduus died in exile. Maybe Tiberius hoped to arrive better times also. The situation after Pannonian revolt and Varus battle was extremely difficult. There was no room for another disaster like that, otherwise the Rome would have collapsed. Tiberius knew that and put the plan of conquering Germania into wait. Time showed that the best opportunity was passed.

Lisad

Lisa 1.1

Aduatukid

Aduatukid (*Atuatuci*) oli Caesari poolt mainitud germaani hõim, mis oli moodustunud Ida-Belgias kimbrate ja teutoonide järeltulijatest. Neil olevat lubatud end Belgias sisse seada kohalike hõimude loal. Aduatukid saatsid ka oma abivägesid belglastest naabritele, eriti nervidele, Sabise sõjas, kuid jäid hiljaks. Hiljem aduatukid purustati roomlaste poolt. Pärast Caesari käest lüüasaamist kaovad nad kirjalikest allikatest. Arvatakse, et need kes pääsesid, tegid hiljem, Rooma Impeeriumi ajal, koostööd tungritega.

Alamannid

Alamannid (*Alamanni*) oli germaani hõimuliit, mis oli moodustunud sõdimiste tulemusena. Oma olemuselt nomaadlik grupp, koosnedes erineva päritoluga isikutest. Moodustus alles 180. aastal pKr sveebide rände tulemusena Edela-Saksamaal. Alamannid võitlesid pidevalt roomlastega Reini ülemjooksul. Umbes 4. sajandi keskpaiku asusid nad Reini vasakkaldale jäävatele aladele, kuid roomlased tõrjusid nad sealt mitu korda tagasi. 357. aastal võitis neid Argentoratum (Strasbourg) juures Julianus Apostata. 5. sajandil tungisid nad Alsace'i ja Põhja-Šveitsi. Alamannide kuningate võim ei ulatunud nende maakondadest väljapoole ning keske võimuga riiki ei tekkinud 497. aastal alistas nad frankide kuningas Chlodovech I. Ristiusk võeti alles 8. sajandil nende poolt omaks. 4. sajandil kasutusele võetud nimega Alemannia tähistavad prantslased ja hispaanlased Saksamaad.

Ambroonid

Ambroonid (*Ambrones*) oli hõim, kes II sajandi lõpus eKr koos teutoonide ja kimbritega rändas mööda Euroopat ning sõdis Rooma vastu. Pärit olid nad Jüütimaalt, kuigi täpne elupaik on kindlaks tegemata. Palju kõneainet on aga pakkunud selle hõimu nimetus. Plutarchos kirjeldab võitlust Aquae Sextiae all²⁶⁶, kus ambroonide hõim karjub nime „Ambrones”, nende hõimu nime, et vastast hirmutada või endale julgust juurde anda. Küll aga on huvitav märkus, et Rooma vägedega kaasas olnud liguurlased mõistavad seda, kuna see oli liguurlaste vanas keeles. Seega polnud ambrones vaid kimbrate ja teutoonide liitlashõimu nimi, vaid seda

²⁶⁶ Plut. Marius, 19

kasutasid või vähemasti mõistsid ka teised, näiteks liguurlased. Kuid huvitav on veel märkida, et ka Suetonius mainib sarnase nimega rahvast, kes elasid teisel pool Po jõge, kuid pool sajandit hiljem.²⁶⁷ See tekitab küsimusi liguuride ja ambroonide sugulusest. Suetoniuse puhul aga arvatakse, et ta kirjeldas ikkagi liguurlasi.²⁶⁸

Ampsivaarid

Ampsivaarid (*Am(p)sivarii*) oli germaani hõim, kes elasid Ermi jõe alamjooksul. 9. aastal pKr jäid nad lojaalseks Roomale Boiocaluse juhtimise all. Nero valitsusajal tõrjusid nad haukid nad oma aladelt välja. Tulutult üritasid ampsivaarid end sisse seada Alam-Reini sõjalises piirkonnas. Hoolimata 50-aastasest truudusest Roomale ajasid roomlased nad sealt minema. Nad ei leidnud vastuvõttu ei uusipite, tubantide, kattide ega heruskite juures ning hõim lagunes. Neljanda sajandi lõpust alates loeti veel allesjäänud ampsivaarid frankide hulka.

Anglid

Anglid (*Anglii*) elasid tõenäoliselt Schleswigis Schlei ja Flensburgi aladel ja rändasid 6. sajandil koos oma lõunapoolsete naabrite saksidega välja Inglismaale.

Angrivarid

Angrivarid (*Angrivari*) oli hõim Weseri keskjooksul Bremenist lõunas, esmakordselt mainitud Germanicuse lahingute ajal, 16 pKr. Aastal 97, soovist hauke vältida, hõivasid angrivarid koos hamaavidega brukteritele kuulunud maa Amisia (Ems) jõe põhjaosas. Angrareid (või ka engreid) tunti veel Karl Suure ajal. Hõimunimi on säilinud kohanimes Enger, Herfordi lähedal.

Avarpid

Avarpe (*Avarpi*, kreeka keeles *Auarpoi*) oli germaani hõim, keda mainib Ptolemaios. Eeldatavasti elasid nad kusagil Pommeri regioonis, kuigi Ptolemaios paigutab neid sveebide ja varnide vahele, teutoonide vastu.

²⁶⁷ Suetonius, IX, 3.

²⁶⁸ Deutsch, M.E. – Caesar and the Ambrones: (Suetonius Iulius ix. 3). *Classical Philology*, vol. 16, nr. 3, 1921, lk. 256-259

Avioonid

Avioonid (*Aviones*) elasid ilmselt Põhja-Friisi saartel Schleswigi ranniku ääres või Ölandil. Tacituse järgi kummardasid nad Nerthust.

Baetaasid

Baetaasid (*Baetasii*) oli hõim Alam-Saksamaal, kelle elupaigaks peetakse *colonia Ulpia Traianat* (Xanten), mis asus tõenäoliselt Erkelenzi ja Krefeldi vahel. Baetaasid osalesid ka bataavide ülestõus.

Bajovaarid

Bajovaarid (*Baiovarii*) oli omavahel segunenud romaani-germaani hõim (bavaarid), esmakordselt mainitud Jordanese poolt. Elupaigaks oli neil lõuna-Saksamaa, Lechi jõest idas. Nende järeltulijad elavad tõenäoliselt Baieris.

Banoheamlased

Banoheamlased (*Banochaemae*, *Baenochaemae*, *Bainochaimai* või *Bonochamae*) ehk germaani hõim, mida on kirjeldanud Ptolemaios. Tema järgi oli nende elukoht Elbe jõe ääres, hamaavidest idas.

Bastarnid

Bastarnid (*Bastarnae*) oli esimene antiikkirjanduses mainitud germaani hõimurühm. Nende algkodu oli Visla ääres, hiljemalt 2. sajandist eKr paiknesid nad juba Karpaatidest lõunas, hilisemas Bessaraabias ja Doonau suudmealal, olles nii esimene germaani rahvas, kes oma rännul Vahemereruumi tungis. Aastatuhande vahetusel olid nad suurim Kagu-Germaani hõim. Karpaatides elanud bastarnid olid tuntud ka peukiinidena. Aastal 29 eKr võttis Augustus ette sõjakäigu nende vastu ja 29/28 eKr said nad Licinus Crassuse vägede käest lüüa. Nad tõrjuti tagasi teisele poole Doonau jõge, kaotades lahingus oma kuninga Deldo. M.Vinicius alistas osa sellest hõimust veel 14. aastal eKr. Järgmised kokkupõrked olid alles 1. sajandi keskpaiku. Jatsüügide ja gootide poolt ohustatuna õnnestus osadel bastarnidel umbes 170 aasta paiku tungida Väike-Aasiasse, jäädes püsima Traakiasse.

Bataavid

Bataavid (*Batavi*) olid Reini ja Maasi jõe suudmeala elanikud. Drususe sõjakäigu ajal germaanlaste vastu aastal 12 eKr tegutsesid bataavid roomlaste poolel. Ka bataavide ülestõus ei muutnud nende sõltuvust roomlastest. Nende ala oli roomlastele tähtis operatsioonibaas ründamiseks germaanlasi põhja poolt. Neid kasutati tihti ihukaitsjatena, sest nad olid suurepärase ratsanikud ning oskasid hästi ujuda.

Batiinid

Batiinid (*Batini*, *Bateinoi*) olid germaani hõim, kelle asualad olid Elbe ülemjooksu lähedal. Neist läänes elasid banoheamlased.

Brukterid

Brukterid (*Bructeri*) oli üks võimsamaid läänegermaani hõime, asustades Münsteri ümbrust Lippe ja Teutoburgi metsa vahel. Aastal 9 eKr võtsid brukterid osa Teutoburgi (Varuse) lahingust ja aastail 69/70 pKr bataavide ülestõusust. 75.-78. aastal pKr alistati nad Rooma võimule. Rooma allikates mainitakse neid veel 5. sajandil ning varakeskajal leidsid bruktereid Lippe ja Ruhri vahelisel alal, hiljem sulasid nad kokku tenkteri ja frangi hõimudega. Neid jagati ka suuremateks ja väiksemateks brukteriteks.

Burgundid

Burgundid (*Burgundiones*) olid Ida-Germaani hõim, kes tõenäoliselt pärinesid Bornholmi saarelt. 2. sajandiks eKr olid nad kolinud Ida-Pommerimaa läänepoolsesse ossa, liikudes 2. sajandil pKr edasi Põhja-Saksamaa keskossa, Oderi ja Visla jõgede vahelisele alale. 3. sajandil pKr liikusid nad koos vandaalidega edasi edela suunas, saades 280. aastal Marcus Aureliusest lüüa.

Buurid

Buurid (*Buri*) elasid Määrimaa kirdeosas. Buurid võtsid osa I Daakia sõjast ja markomannide sõjast.

Canninefated

Canninefetad (*Can(n)inefates*, *Canenefatae*) oli germaani hõim, kes elas Reini deltas, lääne pool *insula Batavorum* (Bataavi saar), Oude Rijni ja Mosa (Helinium) vahel.

Dandutid

Dandutid (*Danduti*) oli hattide alamhõim, kes elasid Altenburgi ja Voigtlandi piirkonnas, Böömimaa kirdeosas, hermunduuridest põhjapool.

Dulgubiinid

Dulgubiinid (*Dulgubini*) olid germaani hõim, angrivaaride ida- ja läänenaabrid. Dulgubiine mainib lisaks Tacitusele veel ainult Ptolemaios. Nende asukoht oli tõenäoliselt Weserist idas, Alleri ja Elbe jõgede keskjooksul ja Südheides.

Eburoneesid

Eburoneesid (*Eburones*) olid rahvas Gallia Belgicas, tähtsaim hõim *Germani cisrhenani* hulgas. Nad olid sõltuvuses treeveritest, kes asusid lõunas, kondruuside ja segnide vahel. Põhjas jagasid nad piirid menappidega. Eburoneeside põhiala asus Maasi ja Reini vahel, laiudes Ardennide, Eiffeli ja jõgede alamjooksude tasandike alal. Oma liidrite Ambiorixi ja Catavolcuse juhtimisel põhjustasid eburoneesid Caesarile ühe tema kõige suurematest kaotustest Gallias aastal 54 eKr. Karistuskäikudes järgnevatel aastatel eburoneesid peaaegu hävitati. Täielikult siiski mitte ning osaliselt sulandusid nad kokku teiste hõimudega, peamiselt tungritega kuid ka ubilastega. On võimalik, et sunukid on need ülejäänud eburoneesid, keda mainib Strabon

Eudoosid

Eudoosid (*Eudoses*) on germaani väikehõim, kes asusid algselt Lõuna-Jüütimaal, kuid rändasid välja Inglismaale. Ilmselt on ka funduusid (*Fundusi*) valesti tõlgitud eudosid ning need on üks ja sama rahvas.

Foosid

Foosid (*Fosi*) on germaani hõim, keda mainib Tacitus. Nende asualaks võisid olla Fuse jõe kaldad või siis Celle linna ümbrus. Foosid olid ilmselt väike hõim, kelle heruskid endasse neelasid.

Frankid

Frankid (*Franci*) oli algselt vähetähtis germaani väikehõim, kes elas Reini paremkaldal. Aeglaselt kuid kindlalt kasvati ajapikku üha suuremaks, näiteks abielude kaudu ampsivaaride, brukterite, hamaavide, katuaaride ja kattide printsidega. Kolmandaks sajandiks olid nad juba piisavalt kasvanud ning asusid rüüstama kõike, mis nende teele jäi, põhiliselt alasid Lõuna-Gallias ja Hispaanias. Franke leidis juba varakult ka Rooma armees teenimas, kus nad neljandaks sajandiks olid saavutanud kõrge positsiooni.

Friisid

Friisid (*Frisii*) on iidne germaani hõim. Nad asustasid Tacituse ajal kogu tänapäevase Hollandi rannikuala Reini suudmest kuni Saksamaa loodenurgani, põhiala oli Oude Rijni ja Emsi jõgede vahel. Neid jagati suuremateks ja väiksemateks friisideks vastavalt kahel pool IJsseli jõge. 12. aastal eKr allutas Drusus friisi hõimud Roomale ja maksustas nad. Aastal 28 pKr toimus friiside ülestõus ja piirati sisse rooma sadamakompleks *castellum Flevum*, ajades roomlased sealt minema. Domitius Corbulo eraldas neile uue maa aastal 47 ning viis sisse uue riigikorra. Rooma vägede lahkudes jäi vaid vähesed paigale. Aastal 58 toimus friiside ja roomlaste vahel jälle kokkupõrge. Friise juhtisid kuningad Verritus ja Malorix ning liitlastena võeti kampa ampsivaarid. Kuni 3. sajandini olid nende alad Rooma vägede baasiks. 3. sajandil tegid friisid tõenäoliselt koostööd frankidega, kuid said Constantinus Chloruselt lüüa. Järgnevatel sajanditel laiendasid friisid oma asuala nii ida kui lääne suunal ning hõivasid saared Schelde jõe suudmes ja Põhjamere rannikul. Neist lõunas elasid brukterid ja idas haukid.

Gambriivid

Gambriivid (*Gambrivii*) olid muistne germaani hõim, keda mainib Tacitus. Võimalik, et need on samad, keda mainib Caesar kui sigambrid ja Strabon kui Gamabriuni. Võimalik, et tegu oli üks marsi allhõimuga.

Gaetid/giitid

Gaetid/giitid (*Gaets, Goutai, gautigoth, ostrogoth*) olid germaani põhjapoolne hõim, kelle asualaks peetakse tänapäevast Gotlandi saart. Esmakordselt mainib neid Ptolemaios. 6. sajandil mainitakse neid kui gautigoote ja ostrogoote Jordanesi poolt (*Gautoi* dena Procopius).

Gepiidid

Gepiidid (*Gepidae, Gepidi*) olid germaani hõim, kes oli sugulases gootidega. Nende algne asuala oli Visla-Nogati deltas. Osad gepiidi grupid hakkasid 2.-3. sajandil liikuma kagu suunas. Gepiidid osalesid ka germaanlaste suures Rooma-vastases koalitsioonis umbes aastal 263. Gepidaed võtsid osa paljudest germaani invasioonidest lääne poole. Aastatel 418-454 olid nad hunnide võimu all. Aastal 451 tungisid nad Attila armee juhtimisel Galliasse ja pöördusid ariaanlusesse. Nende kuningriigi südameks olid alad Doonau, Theissi ja Olti vahel. Kui gootid 473. aastal Pannooniast lahkusid, ületasid gepiidid Doonau jõe ja vallutasid Srimiumi, mis sai nende peamiseks asupaigaks. Aastal 567 moodustas Justinianus II liidu koos avaaridega gepiidide vastu. Avaarid koos langobardidega hävitasid gepiidid ning allesjäänud gepiidid liideti vallutajatega.

Goodid

Goodid (*Goti, gutones, gotones*) olid germaani rahvas, kelle põhiosast väike tuum rändas välja eeldatavasti Skandinaaviast kuningas Berigi juhtimisel. Algselt asusid nad paiknema Oderi alale. Nende etnogenees, väljakujunemine, leidis aset tõenäoliselt Wielbarki kultuuri alal. Goodid, keda Tacitus loeb idagermaanlaste hõimuks, kasvas väga võimsaks kuningriigiks. Sealsed elanikud olid truualamlikud ja tegemist oli justkui rändava sõjaväega. Seetõttu pääsesid nad ka Marbodi mõjust. Saades mõjutatud luugidest-vandaalidest, rändasid goodid kui üks hõim välja Pommerimaalt ja Suur-Poolast ajavahemikus 150 ja 230 Visla jõe keskjooksust itta jäävatele aladele. Filimeri juhtimisel väiksemad grupid (*explotatores*) liikusid edasi lõunasse ja kirdesse umbes aastatel 220-230, kattes Wolhynia ja Põhja-Moldova. Oma alasid kasvatades oli gootide valduses 3. sajandi keskpaigaks enamvähem terve tänapäeva Ukraina ja Moldova. Goodid ründasid ka Balkani piirkonda alates 238. aastast mitmete aastakümnete vältel ning Rooma impeerium maksis neile isegi iga-aastast andamit. Pärast seda, kui Gootide asuala Oiumis oli stabiliseerunud, toimus nende jaotamine

nii-öelda ostrogootideks ja visigootideks (mainitud esmakordselt 291), millega viimased pikendasid oma ekspansiooniala Pruthini.

Esimene Vahemere äärest pärit seikleja, kes jõudis oma rännakutega ka põhjapoolsesse Euroopasse, oli 4. sajandil eKr Massilia navigaator Pytheas. Oma töös nimetab ta ka kahte germaani hõimu – teutones, kes olid spetsialiseerunud merevaigu otsimisele ja gutones või guiones.

Greutungid

Greutungid (*Greuthungi*) oli gootide hulka kuuluv hõim, keda teatakse 4. sajandist pKr kui *Grauthingi* ja *Greothingi*, *Greothyngi* või *Gruthungi* ning tihtilugu peetakse neid ka sküütilasteks. Samuti nimetatakse neid ka ostrogootideks või austrogootideks, kellega nad olid segunenud. Nende asupaigaks oli tänapäeva Moldova ning Ukraina, Karpaatide idaosast Doni jõeni. Kui nende kuningriik lagunes hunnide rünnakute järel, rändas üks osa Alatheusi ja Saphraci juhtimisel üle Doonau ning 376. aastal, pärast vägivaldseid lahinguid, jäid püsima Pannooniasse. Ülejäänud jäid hunnide juhtimise alla. Need põgenejad, kes otsustasid aga Odotheuse ümber koonduda, said 386. aastal lüüa ning asusid Früügiasse (tänapäeva Türgi keskosas).

Haarid

Haarid (*Harii*) olid ilmselt lõunapoolsem ja tugevaim luugi hõimugrupi üksikhõim, mis leidis esmamainimist markomannide sõja ajal.

Hamaavid

Hamaavid (*Chamavi*) oli algselt hõim Vechti ja IJsseli vahel, liikus Drususe sõjaliste operatsioonide järel piki IJsseli jõge brukterite naabrusesse. Nad olid alam-Reini elanikud enne tubante ja uusipisid. Enne aastat 12 eKr elasid neist läänes tenkterid, idas brukterid ja lõunas marsid. Pärast brukterite lüüasaamist 98. aastal pKr, liikusid nad endistele brukterite aladele. Hiljem, aastatel 294/295 ja 310 võitlesid nad Rooma impeeriumiga ning olid 358. aastal sunnitud rahu vastu võtma. Pärast seda liikusid nad frankide maale.

Hasuaarid

Hasuaarid (*Chasuarii*) olid Hase jõe (Ermi idapoolne lisajõgi) äärsed hõimud. Nende naabriteks olid hamaavid. Põhjas elasid sveebid ja idas katid. Nad jätsid oma elupaiga umbes aastal 98 ning hõivasid Roomale kuulunud territooriumi Mainzist idas.

Haruudid

Haruudid (*Charudes*) oli germaani hõim, mida esmakordselt mainis G. Julius Caesar kui ühte hõimu, kes koos Ariovistusega oli üle Reini tulnud. Tacitus neid ei maini, kuid Ptolemaiose *Geographia* paigutab nad Jüüti poolsaare idaossa. Oletatakse, et mingil perioodil on nad asunud Hardangeris, Lääne-Norras.

Hasdingid

Hasdingid (*Hasdingi*) oli vandaalide hulka kuulunud idagermaanlaste hõim. Nende elupaigaks oli tänapäeva Lõuna-Poola, Lääne-Ukraina, Slovakkia ja Ungari. Nad olid osalised ka vandaalide hilisemates rännakutes Iberiasse ja Põhja-Aafrikasse. Aastal 409 asutasid nad föderatsiooni Galiitsiasse

Haukid

Haukid (*Chauci*) oli üks tähtsamaid läänegermaani hõime Weseri jõe mõlemal kaldal. Neid jagati suuremateks ja väiksemateks haukideks. Idas ulatusid nende alad kuni Elbeni. Haukid elasid angrivaridest põhjas, Põhjamere rannikul, Weseri alamjooksu mõlemal kaldal. Drusus allutas nad 12. aastal eKr Roomale. Hoolimata Tacituse kiidukõnest korraldasid haukid röövretki Gallia rannikule, ajasid oma algselt asualalt välja ampsivaarid ja osalesid Bataavide ülestõusus.

Heliisid

Heliisid (*Helisii*) olid luugi hõimugrupi üksikhõim, keda seostatakse Poola linna Kaliszi (Ptolemaiosel Kalisia) nimega. Ilmselt elasid seal piirkonnas.

Helvekoonid

Helvekoonid (*Helvecones*, Ptolemaiosel elveoonid) elasid Warthe ja Netze jõe ääres, kuhu nad olid rännanud oma algkodust Bornholmi saarelt. Samuti üks luugi hõimugrupi üksikhõime, ilmselt kõige põhjapoolsem.

Hermunduurid

Hermunduurid (*Hermunduri*) olid hõim Harzi lõunaserva ja Maini jõe vahelisel alal. Koos sveebide ja semnoonidega kuuluti müütilisse Herminoneeside hõimu. Augustuse ajal paigutatakse nad Elbele, kuid selleks ajaks olid nad ilmselt oma tähtsuse ja poliitilise mõjuvõimu kaotanud. Hermunduurid, otsides uut maad, leidsid asupaiga L. Domitius Ahenobarbuse juhtimisel vahemikus aastatel 6 eKr kuni 1 pKr endistel markomannide aladel, tagades sellega sõprussuhte Rooma impeeriumiga. Aastal 5 pKr liikus hõimu põhjaosa Tiberiuse pealetungi eest Elbe idakaldale. Põhjapoolsed hermunduurid Vibiliuse juhtimisel peatusid Catualdas aastal 19 ja kukutasid Vanniuse võimult umbes aastal 50, mis oli üsna pea pärast seda, kui nad alistasid katid lahingus soola pärast piirijõel. Suur osa neist kujunesid tuuringiteks, kuid lõunapoolne osa hermunduure liitus ilmselt Iuthungi võitlusüksustega. Pärast suurt Markomannide sõda keiser Marcus Aureliuse ajal, kus hermunduurid osalesid Rooma vastasena, kadusid hõimu kohta teated. 5. sajandil kujunesid neist välja thuringid, kelle järgi on nime saanud Tüüring.

Heruskid

Heruskid (*Cheruskid*) olid germaani hõim, keda esmakordselt mainis Caesar. Heruskide naabriteks põhjas olid angrivaarid, idas langobardid. Asupaigaks Weseri ja Elbe vaheline ala, lõunas Harzi mäestik. Suurte sisemiste vastuolude ajal allutati ja orjastati nad Claudius Drususe (aastatel 12 ja 9 eKr) ja Tiberiuse (aastal 4 pKr) poolt. Sellest hoolimata ulatus heruskide mõju kaugele üle nende piiride ja aastal 9 kasutas Arminius lahingus Varuse vastu ka heruskide abi. Heruskid suutsid vastu panna ka Marbodile kuid vaid üks heruskide kuningliku pere liikmetest pääses 47. aasta sisepingete eest eluga. Hoolimata paljudest abielulikest sidemetest kattidega, astusid viimased heruskidega sõtta, kuna nägid neid liiga roomasõbralikena, mis viis heruskide lõpliku hävitamisena enne aastat 100 pKr.

Heruulid

Heruulid (*Heruli*) oli meresõitjatest idagermaani hõim, kes 3. sajandil aeti Taanide poolt Skandinaaviast välja ja jagunesid seejärel ida- ja lääneheruulideks. Viimatinimetatud ründasid roomlasi Alam-Reinil 287. aastal, said lüüa kuid sellest hoolimata ründasid veel korduvalt Rooma territooriumi alates Friisi rannikust kuni Lõuna-Hispaaniani. (eriti 456/459 aastal). Ohustatuna frankidest saavutasid nad 476. aastal sõpruse visigootidega. Alates 6. sajandist neid enam ei mainita. Idaheruulid leidsid kodu Aasovi mere ääres ning nad olid tunduvalt võimsamad kui nende läänepool elanud sugulased, olles ohuks Balkani piirkonnas. 267. aastal tungis nende laevastik läbi Hellesponti ning laastas piirkondi Ateenast Peloponnesuseni. Aastal 454 osalesid nad koalitsioonis hunnide vastu, kuid said lüüa ja orjastati hunnide poolt. Hunne toetasid nad kuni 491. aastani ja siis valgusid laiali Viini jõe piirkonda, kuid olid sõjaliselt tähtsad. Hävitavalt said nad lüüa langobardide käest 508/509. aastal. Enamus ellujäänuid viidi Rooma impeeriumi idaossa. Justinianuse käsul paigutati nad Singidiumi ning pöörati ristiusku. Väikesel grupil heruulidest, sealhulgas kuninglik pere, õnnestus migreeruda Skandinaaviasse. Mahajäänud valisid endale uue kuninga. Heruulid olid hinnatud palgasõdurid tänu oma erilisele vaprusele ja sõjalistele oskustele. Neis oli ka omajagu brutaalsust ning nad tundusid väsimatud, kuid tihti pingutatakse selle kirjeldusega üle.

Ingvioonid

Ingvioonid (*Ingvaeones*, *Ingaevones*) olid teisisõnu Põhjamere ääres, Friisimaal, Jüüti poolsaarel, Holsteinis ja Taani saartel elanud germaanlased, keda kirjeldavad nii Plinius kui Tacitus. Tegemist on ühisnimetajaga seal elanud hõimudele, kes on Mannuse järeltulijad.

Herminonid

Herminonid (*Irminones*, *Herminones*, *Hermiones*) on ühisnimetus Elbe ümbruses elanud hõimudele. See on kokkuleppeline termin, mida laiendatakse Lääne-Germaani dialekti rääkinud rahvastele, Ülem-Saksa keele rääkijate eellastele.

Istaevonid

Reini jõe ääres elanud hõimude ühisnimetaja. Sinna kuulusid ubilased, tenkterid, brukterid ja teised.

Jutungid

Jutungid (*Juthungi*) oli germaani hõim, kes elasid Doonau ja Altmühle jõgedest põhjas, tänapäeva Baierimaal. Neid mainivad Rooma ajaloolased Pub. Herennius Dexippus ja Ammianus Marcellinus. Nime etümoloogia tähendab „järeltulijaid“ ja viitab iidsele sveebi hõimule semnonitele. Jutungid tungisid Itaaliasse 259-260 aastal, kuid lahkudes said tagasiteel lüüa Marcus Simplicinius Genialise käest. Aastatel 356 ja 358 tungisid nad koos alamannidega Reetiasse ja purustasid Castra Regina (Provintsi pealinn ja suurim Rooma sõjalaager Lõuna-Saksamaal). Jutungide teine rünnak Reetiasse 383. aastal lüüakse alaanide ja hunnide poolt tagasi. Aastatel 429 ja 431 võitles rooma *general* Aetius samuti Jutungide vastu Reetias.

Kalukoonid

Kalukoonid (*Calucones*) oli germaani hõim, keda mainib Plinius Vanem. Samuti mainib kalukoone ka Ptolemaios. Nende poolt kirjeldatud asukohad ei kattu

Katid

Katid (*Chatti*) oli hõim Fulda ja Werra jõe ääres. Hiljem, alates 8. sajandist esineb nende nimetus kujul hassid või ka hessid, mis on säilinud ka tänapäeva Hesseni liidumaa nimes. Katid olid kõige mõjukam Rooma vaenlane läänegermaani hõimude seas, äsja oli neid rünnanud Domitianus. Nende kuulsus oli seotud erakordse sõjalise distsipliiniga. Nad hõivasid ka Hessiani madaliku heruskidest lõunas ja uusipitest idas. Plinius klassifitseerib neid kui hermioone (*hermiones*). Aastal 58 pKr kaotasid nad soolasel jõel peetud lahingu hermunduuridele, kuid purustasid jõuliselt heruskid. Roomlastega oli neil pidev vastuseis ning pidevalt korraldati rüüsteretki Rooma territooriumile (3. sajandil pKr), mis ei jäänud ka roomlaste poolsete karistusretkedeta. Ka neljandaks sajandiks olid nad säilitanud oma sõltumatuse, asudes frankide ja burgundide.

Katuaarid

Katuaarid (*Chattuarii*) oli germaani hõim, kes asusid endisel kattide territooriumil. Neid samastatakse ka hasuaaridega. Oma naabrite brukterite ja heruskide kõrval olid nad nõrgem sisemaa rahvas. Tõenäoliselt saab neist seostada atuaaridega, kes ilmusid 4. sajandil pKr franki hõimuliidu koosseisus.

Keroosid

Keroosid (*caeroesi*, *caeraesi*, *ceroesi*, *cerosi*) oli hõim Gallia Belgicas, mida mainib Caesar koos eburoneeside, kondruuside, paemanite ja segnidega kui *Germani cisrhenani* ehk Scheldti ja Reini jõgede vahel elanud germaani hõimud. Keroosid olid neist lõunapoolsemad, elades Eifeli piirkonnas.

Kimbrid

Kimbrid (*Cimbri*) oli hõim Jüütimaa põhjaosas. 120. aastal eKr lahkuti oma elupaigast. Rännul piki Elbe jõge ülesvoolu, läbi Böömimaa kuni Noricumi provintsini oli nende saatjaks teutooni hõim, keda Tacitus ei maini. Noreias (Neumarktis) saavutasid nad 113. aastal eKr esimese võidu roomlaste üle, liikusid seejärel üle Reini Gallia aladele ja löid 105. aastal eKr roomlasi Arausio (Orange) juures. Siit edasi liiguti Põhja-Itaaliasse: 102. aastal eKr hävitas Marius teutoonid Aquae Sextiae (Aix-en-Provence'i) juures, 101. aastal eKr kimbrid Vercellae juures. Roomlased avastasid algaladele jäänud kimbri hõimu osa Drususe retke ajal 5. aastal pKr. Nimi on säilinud Taanis Himmerlandi (varem Himbersyssel) kohanimes.

Kondruusid

Kondruusi (Condrusi) hõimu mainitakse Caesari poolt *Germani cisrhenanina* koos eburonide, kerooside ja paemanidega, kes olid treeverite mõju all. Nende asupaik oli tõenäoliselt Conrozi nimelises piirkonnas tänapäeva Belgias, Liege ja Namuri vahel, mis on nende järgi oma nime saanud.

Kotinid

Kotinid (*Cotini*) oli hõim, kes elas Ülem-Ungaris.

Kugernid

Kugernid (*Cugerni*, *Cuberni*, *Guberni*) oli germaani hõimurühm, kes elas Rooma provintsis *Germania inferioris* (hiljem *Germania Secunda*). Nad elasid tänapäeva Xanteni lähedal. Kugernid tulid koos mitmete teiste germaani hõimudega üle Reini ja asusid elama Rooma impeeriumi aladele. Kugernide naabriteks olid ubilased, bataavid ja tungrid. Arvatakse, et kugernid on moodustunud sugambride hõimu osakestest. Kugernide asuala oli

Bataavide ülestõusu epitsentriks. Kugernid jäid Caesari poolele. Hiljem, nagu mitmedki teised germaani hõimud, segunesid nad frankidega.

Kvaadid

Kvaadid (*Quadi*) olid markomannidega tihedalt seotud germaani hõim. Kvaate mainis esmakordselt Tacitus kui ühe osana sveebidest. Kvaadid koos markomannidega rändasid Mainist ida poole pärast aastat 9 eKr. Alates aastast 19 pKr oli nende poolt valitsetav ala Määri jõest kuni *Regnum Vannianumini*. Kuni markomannide sõjani elasid nad rahulikult koos roomlastega ning juba ka. Pärast osalemist markomannide sõjas oli neil aga roomlastega pidevalt konflikte. Valentinianus I ajal, aastal 374, tungisid nad Pannoonia provintsi. Aastal 406 rändas osa neist koos vandaalide ja alaanidega Galliasse ning Hispaaniasse. Kohapeale jäänud langesid hunnide võimu alla, kus nad sulasid ühte ostrogootidega.

Lakringid

Lakringid (*Lacringi*) oli germaani hõim, keda mainitakse tänu nende osalusele markomannide sõjas 170. aastal koos teiste Doonau piirkonnast pärit rahvastega. Neil olid tihedad liitlassuhted hasdingitega. Lakringid kuulusid luugide (vandaalide) hõimu alla. Nad elasid föderatsioonis Daciast põhja pool. Seal lõid nad oma vanasid liitlasi hasdingeid, kuid mõlemad jäid Rooma impeeriumi sõpradeks. Hiljem segunesid lakringid teiste vandaali hõimukildudega.

Langobardid

Langobardid (*Langobardi*, tuleneb sõnast *lang(alo)-bardoz* ehk pikk habe) – Tacituse ajal hõim Elbe alamjooksul, keda Tacitus ja Ptolemaios loevad sveebide hulka. Sinna alale olid nad sisse rännanud Skandinaaviast, ilmselt Gotlandilt, võites oma rännakul Läänemere lõunakaldal elanud vandaale. Nende tegevuse järgi on arheoloogiliselt tõendatud ka Elbe madaljooksul (Bardengau). Hõimu mütoloogia põhjal rändasid nad välja Lõuna-Rootsist kui vinnileerid (Winniler) Läänemere lõunakaldale umbes aastal 100 eKr ja sulasid teiste rahvastega kokku. Langobardide esmakokkupuude roomlastega oli Tiberiuse rünnaku ajal 5. aastal pKr. Langobardid olid mingi aja sõltuvad ka Marbodist, kuid aastal 17 lõid tast lahku. Koos obilastega tungiti umbes aastal 166/167 *Pannonia superior*. Pärast semnonite rännet

asustasid nad umbes 3. sajandi lõpus tänapäeva Ida-Saksamaa ja Doonau alad. 568. aastal tungisid nad Alboini juhtimisel Põhja-Itaaliasse (Lombardia).

Lantiensid

Lantiensid (*Lantienses*) olid alamannide allhõim (*pagus*), kes elasid Constance (hiljem Linzgau) järvest põhapool. Nende vastu suunas karistusmeetmeid *magister equitum* Arbetio aastal 355 ja teiseks said nad lüüa Gratianuse käest 378. aastal, kui olid tunginud Rooma impeeriumi piiridesse. Nad olid omal ajal üks sõjakamaid hõime.

Lemoovid

Lemoovid (*Lemovii*) elasid Pommeri rannikualadel. Lemoovid elasid Läänemere ääres, Oder ja Vistula vahel, naabriteks Ruugid. Nime etümoloogia on ebaselge.

Luugid

Luugid (*Lugii*) oli idagermaanlaste hõimurühm Oderi ja Visla vahelisel alal, langeb kokku vandaalide asualaga. Seetõttu oletatakse, et luugid (ka lüügid või leegid) ja vandaalid on ühe ja sama hõimurühma kaks nimekuju. Luugid olid üks germaani „suur-rahvastest“, mis koosnes mitmetest väiksematest hõimukildudest, kellest tuntumad ja võimsamad olid haarid, helvekoonid, manimid, heliisid ja nahanarvaalid. Luugide naabriteks olid goodid ja sveebid. Esmakordselt on luuge maainitud Marbodi liitriigi koosseisus, kui nad koos markomannidega hävitasid *Regnum Vannianumi*. 50. aastal pKr võtsid nad osa Doonau sveebide kuninga väljaajamisest, 91. aastal said abi Domitianuselt markomannide ja kvaadide vastu. Hiljem jäi kasutusele ainult vandaalide nimi.

Maanimid

Maanimid (*Manimi*, Ptolemaiosel *Omanoi* nime all) olid luugi hõimugrupi üksikhõim.

Markomannid

Markomannid (*Marcoman(n)i*) olid germaani hõim, kes kuulus sveebide hulka ja mis oli tõenäoliselt kimbrite ja teutoonide liikuma minemise tõttu sunnitud kolima Elbe keskjooksu aladelt Kesk- ja Ülem-Maini piirkonda. Markomannid varustasid palgasõduritega teisi rahvaid, näiteks 72. aastal eKr sekvaanide sõjas aädude vastu, 60. aastal eKr daakialasi Boii

kuningriigi vastu suunatud sõjas-hävitustöös ning 58. aastal eKr Ariovistuse sõjas Caesari vastu. Pärast ränka lüüasaamist Claudius Drususelt umbes aastal 9 eKr liikusid nad oma kuninga Marbodi juhtimisel Böömimaale, kus nad tõenäoliselt löid puruks Boiide riismed. Neist vabanenud alad hõivasid hermunduurid. Üks osa markomanne jäi tõenäoliselt Flandriasse. Kuna Germaaniasse ei jäänud kedagi peale markomannide, keda alistada, liikusid Tiberius 6. aastal Carnuntumist ja C. Sentius Saturnius Mogontiacumist juba Böömimaa suunas, kuid Pannoonia-Dalmaatsia ülestõusu tõttu pidid nad oma kavatsustest loobuma ja rahu tegema.

Marsakid

Marsakid (*Marsacii*) oli germaani hõim. Nende asualaks oli Reini-Meuse(Maas)-Scheldti delta, mis oli ühtlasi ka Rooma võimu all. Nende asuala on maininud vaid Plinius vanem. Nad on mainitud kui üks hõimudest, kes elas Reini jõe deltas asunud saartel koos friiside, haukide, frisiavoonide ja stuuridega (viimast kahte on maininud vaid Plinius). Marsakkide kohta on veel mainitud, et nad võtsid osa bataavide ülestõusust ning nad elasid neile lähedal. Arvatakse, et nad võivad olla seotud marsidega.

Marsid

Marsid (*Marsi*) oli germaani hõim, kes esmalt asusid Reini ääres kuid aastal 8 eKr taganesid „sisemaale“. Hiljem elasid nad Ruhri ja Lippe jõgede vahel. Nad arvati olevat ühe Mannuse poegade järeltulijatest. Varuse lahingus võitlesid nad Germania poolel. Aastal 14 Germanicus laastas nende maad üllatusrünnakuga, samuti hävitas kuulsa Tamfana pühakoja. Järgneval kevadel õnnestus Caecinal marside rünnak nurjata. Aastal 16 korraldas Germanicus järjekordse sõjakäigu marside vastu, kelle liider Mallovendus oli hiljaaegu alistunud. Muuhulgas saadi tagasi ka Varuse leegioni poolt 9. aastal kaotatud kotkas.

Marsignid

Marsignid (*Marsigini*) elasid Böömimaa põhjaosas, markomannides ja kvaadidest põhjas ja kirdes.

Mattiaaklased

Mattiaaklased (*Mattiaci*) olid hõim Wiesbadeni ümbruses kuulsate Aquae Mattiacae kuumaveeallikate läheduses. Mattiaaklaste päritolu kohta on palju ebaselget. Nimi on keldipärane ja seostub Mattiumiga, mis oli kattide üks peamisi linnu. Vaieldakse, kas mattiaaklased on kattide allhõim, mis lõi neist lahku Augustuse ajal ning oma asualale Wetterau ja Taunuse ümbruses said nad kolida roomlaste heakskiidul. Või on mattiaaklased need, keda mainitakse kui ülejooksikuid pärast Mattiumi hävitamist aastal 15. Kolmas variant on see, et katid soovisid Mattiumi nime alles hoida ning omistasid selle rahvale, kes sinna alale elama asus, võib-olla taganedes. See seab nende germaani päritolu küsitavaks. Ka germaani keraamika leidsid nendelt aladelt ei saa otseselt mattiaaklastega siduda. Nad hõivasid 38. aastal eKr ubilastest vabaks jäänud ala. Võitluses Rooma vastu jäi hõim neutraalseks, välja arvatud Bataavide ülestõusu ajal, mil osales Mogontiacumi (Mainzi) kindluse ründamises, kuid lahkusid suurte kaotustega. 83.a. pKr hõivas Domitianus nende ala ja ümbritses Rooma piirivööndiga (*limes*). Üldjuhul olid mattiaaklaste ja roomlaste vahel head suhted ning mattiaaklased vabastati isegi maksustamisest, nõuti vaid sõjaväes teenimise kohustust. Tõenäoliselt Traianuse ajal inkorporeeriti nad Rooma administratiivsüsteemi. Aquae Mattiacae (Wiesbaden) ja Castellum Mattiacorum (Kastel) on nende järgi nime saanud. Hilisemates allikates mainitakse neid elavat Itaalias ja Gallias.

Nahanarvaalid

Nahanarvaalid (*Nahanarvali*, *naharvali*) olid võimas vandaalide/luugide allhõim, keda Tacitus mainib koos haaride, helvekoonide, manimide ja heliisidega. Hõimu seostatakse silingidega Wroclawi ümbruses. Tegemist on luugi üksikhõimuga.

Naristid

Naristid (*Naristi*) oli hõim Fichtelgebirge jalamil ja Böömi metsas, kes elasid hermunduuride vastas, markomannide ja kvaadide vahel. Kunagi olid nad roomlaste sõbrad, kuid markomannide sõja ajal said neist vaenlased, kelle vastu korraldas Marcus Aurelius ka sõjakäigu. Nende liider Valao langes mees-mehe vastu võitluses M. Valerius Maximianusega. 3000 naristi deretroöri asustati impeeriumi aladele.

Nemetid

Nemetid (*Nemetes*) olid germaani hõim, Speyeri ümbruse elanikud. Nende nimi on keldipärane, mis viitab tõenäoliselt sellele, et nad asusid keltide ja germaanlaste kokkupuutealal enne rooma perioodi. Tõenäoliselt nad sveebide hulka ei kuulunud. Neid mainitakse pidevalt üheskoos tribokkide ja vangioonidega, samuti üheskoos nende seitsme hõimuga, keda Ariovistus juhatas üle Reini jõe. Nad küll ei jäänud sinna ja tõenäoliselt viidi tagasi Reini vasakkaldale Augustuse ajal. Impeeriumi ajastul hõivasid nad Reinist läände jäänud alad kohe kui mediomatriki (mittegermaanlased) hõim sealt lahkusid. Nende germaani kultuur segunes õige pea rooma omaga ning romaniseerumine oli täielik. Vähemasti üks kohort nemeteid võttis osa sõjast kattide vastu aastal 50. Alates 3.sajandi lõpust jäid nende asualad, mis olid ümbritsetud sõjaliste valvepostidega, kasvavate germaani hõimude rünnakute alla.

Nervid

Nervid (*Nervi*) olid Schelde jõe idakalda elanikud ning kõige sõjakam hõim Belgias. Nende asuala langeb kokku tänapäeva Belgia provintside Hainaulti, Brabanti ja Ida-Flandriaga. Idanaabriteks olid neil *cisrhenani* hõimud paemanid, kondruusid, segnid ja aduatukid. Arvatakse, et nende asuala laienes kuni Mosani (Maas). Gallia sõdade ajal moodustasid nad koos teiste belgia hõimudega võimsa koalitsiooni Caesariga vastu ja võitlesid temaga. Isegi pärast nende alistamist võtsid nervid osa ning viimaks, aastal 52 toetasid Vercingetorixi Alesia all 6000 mehega. Nad olid sõjakad ja võib-olla just seepärast seostatakse neid germaani rahvastega. Ometi võtsid nad rooma kultuuri omaks. Nad asusid kultuuride kokkusaamise kohas ja seepärast vaieldakse, kas nad kuulusid germaanlaste või keltide hulka. Nervid mängisid ka suurt rolli Rooma armees. Vitellius värbas neid abijõududeks Bataavide ülestõusu ajal.

Nuitoonid

Nuitoonid (*Nuitones*) olid üks hõimudest, kes kummardas jumalanna Nerthust. Nende asualakse arvatakse olevat Holstein ja Lääne-Mecklenburg.

Paemanid

Paemanid (*Paemani*, ka *Poemani*, *Caemani*) oli germaani hõim Gallia Belgicas, keda Caesar mainib koos eburoneeside, kondruuside, kerooside ja segnidega kui *Germani cisrhenani*. Nende asuala seostatakse tänapäeva Famenne regiooniga Valloonia keskosas, Belgias. Rohkem neid antiikallikates enam ei mainita.

Peukiinid

Peukiinid (*Peucini*, *peuci*) olid Doonau delta alal elanud ilmselt germaani hõim. Peukiinid olid tähtis bastarnide allhõim, kes elasid Kirde-Daakias, Troglodytaest idas, Doonau deltas. Nende iseloom sarnanes gootidele. Nad võtsid osa Aegeani rünnakust 269 aastal., millele tegi lõpu Claudius.

Reudingid

Reudingid (*Reudingi*, *reudigni*) olid Elbest põhjas, eelkõige Jüüti poolsaarel elanud hõim. Reudingid elasid ilmselt Holsteinis, Hamburgist idas ja põhjas. Kuna see asupaik langeb kokku sakside elukohaga, võib tegu olla ühe saksi hõimuga.

Ruugid

Ruugid (*Rugii*) olid germaani hõim, keda mainivad mitmed antiikautorid. Ruugide nime peetakse balti laenuks (rukkikasvatavad või –sööjad). Nende vanimaks asualaks olid ilmselt Edela-Norra ja Visla delta. Tacitus on esimene, kes neid mainib ja kaardile asetab. Aja jooksul liikusid nad lõunasse. 5. sajandi esimesel poolel ilmusid nad välja Kesk-Doonau piirkonnas ja kuulusid hunnide võimu alla kuigi neil oli oma kuningas. Sajandi keskpaiku leidsid nad endale uue kodumaa tänapäeva Alam-Austrias Doonaust põhja pool (Tullnerfeld, Kamptal). Nende keskusteks olid tõenäoliselt Burgstall, Holzweise mäed, Heidenstatt ja Oberleiserberg. Osa neist rändas ka impeeriumi idaaladele, Lõuna-Traakiasse. Aastal 469 osalesid ruugid liidus teiste germaani hõimudega võitluses ostrogootide vastu ja said rängalt lüüa. Aastatel 487 ja 488 üritasid nad koos teiste germaani hõimudega Itaaliasse tungida, kuid said Odoakerilt rängalt lüüa. Järelejäänud ruugid sidusid end ostrogootidega ja võtsid osa osa Theoderici sõjakäigust Odoakeri vastu. Nad säilitasid küll osaliselt oma sõltumatuse, kuid tõmmati kaasa ostrogootide allakäiku.

Saksid

Saksid (*Saxones*) on germaani hõim, õigemini öeldes hõimude liit, mida esmakordselt mainib Ptolemaios. Nende asualaks mainib ta Holsteini, mis asus Elbe alamjooksult kirdes. Läänest piirnesid nad merega. Arvatakse, et saksid pärinesid reudingitest ja avioonidest. Eeldatavasti said nad roomlastele tuttavaks juba aastal 5 pKr, kui Rooma laevastik seilas Jüüti poolsaare juures, kuigi Tacitus seda ei maini. Kolmanda sajandi jooksul laiendasid oma sõjakuse poolest tuntud saksid asuala Põhjamerest Alam-Reinini. Nad neelasid endasse mitmed hõimud, näiteks haukid. 4. sajandil veel ka osa langobarde. Idasaksid laiendasid oma territooriumit üsna palju lõunasse ning muuhulgas võtsid 531. aastal osa ka Thuringi kuningriigi hävitamisest frankide poolt. 3. sajandi lõpust külastasid vaprate meresõitjatena tuntud saksid ka Britannia ja Gallia rannikualasid ning korraldasid rüüsteretki. Need rüüsteretked jätkusid veel neljandal ja viiendalgi sajandil, aeg-ajalt küll tuli ette ka tagasilööke. Alates viiendast sajandist seadsid saksid end sisse Gallia põhja- ja looderannikul ning Britannia rannikualadel. Eriti kasvas ekspansioon Britanniasse pärast Rooma vägede lahkumist sealt 5. sajandi alguses. Saksid levisid üle terve Britannia. Saksidel puudus keskvõim, igal territooriumil oli oma domineeriv nobeliteet.

Saalid

Saalid (*Salii*) olid eeldatavasti frankide üks allhõime, kes pärinesid Reini delta põhjaosast, hilisemast Toxandriast (tänapäeva Brabant). Esmakordselt mainitud aastal 358. Osad saalid pidasid end Julianuste järeltulijateks. Hilisemad kokkupuuted saalidega on mainitud Eunapiuse, Ammianuse ja Zosimuse poolt. Aastast 400 joonistub välja pilt, et saalid elasid kui rahumeelsed farmerid. Nad on märgitud vaid tänu seosele Julianusega ning neid peaks identifitseerima kui franke.

Segnid

Segnid (*Segni*) oli germaani hõim, keda mainib vaid Caesar. Koos kondruuside ja eburoneesidega kinnitasid segnid Caesarile aastal 53 eKr, et nad ei võta ette ühiseid aktsioone Reini vasakkaldal elanud germaanlastega. Segnide eeldatav eluala oli tänapäeva Luxemburgis ja Belgia Ardennides.

Semnonid

Semnonid (*Semnones*) oli hõim Haveli ja Spree ümbruses, Albise (Elbe) ja Viadua vahel. Esmakordne mainimine seoses Tiberiuse sõjakäiguga 5. aastal pKr, misjärel saatsid nad Roomasse saatkonna sõprussidemete sõlmimiseks. Nad pidasid end vanimaks ja auväärseimaks sveebi hõimuks. Marbodi liitlastena langesid nad Heruskide võimu alla aastal 17 pKr, kuid neid loeti ikkagi roomasõbralikeks esimese sajandi lõpus. Domitianuse ajal võitlesid nad oma kuninga Masyuse juhtimisel, 2. sajandi lõpul markomannide sõjas. Kirjalikes allikates on neid viimati mainitud aastal 178, kui nad olid migreerunud edela suunas. Ilmselt semnonitest läi lahku ka üks kildkond, keda hilisemas ajaloos tuntakse juthungide nime all. Semnonid mängivad ka suurt rolli alamannide etnogeneesis ja ehk on tegemist nende alamannide esivanematega, kes 3. sajandil ilmusid tänapäeva Baden-Württembergi aladel.

Silingid

Silingid (*Silingi*) oli germaani hõim, mida loetakse vandaali allhõimuks. Nad elasid tänapäeva Sileesia aladel. Aastal 406 ületasid nad koos teiste vandaalide ning alaanide ja sveebidega Reini jõe ja liikusid edasi Galliasse ja Hispaaniasse. Aastal 411 on nad dokumenteeritud *Hispania Baeticas*. Aastatel 416-418 rünnati ja hävitati nad visigootide poolt.

Sitoonid

Sitooni hõim (*Sithoni*) oli ilmselt tänapäeva Soome aladel elanud rahvas, keda samastatakse tavaliselt Norra allikates nimetatud Kvaenir'i hõimuga. Tacituse ajal valitses neid naine.

Skirid

Skirid (*Sciri*) oli Visla ääres elanud germaani hõim, mis 3. sajandil eKr laienes kuni Musta mereni. Alates 4. sajandist pKr asusid nad Karpaatide põhjaossa, kus muutusid sõltuvateks hunnidest, olles kohustatud seega osa võtma ka sissetungist Rooma impeeriumisse. Pärast Attila surma said skirid lüüa gootidelt, osad aga leidsid asupaiga Moeesias. Ülejäänud läksid koos Odoakeriga Itaaliasse.

Sugambrid

Sugambrid (*Sugambri*) olid germaani rahvas, kes elasid Reini paremkaldal, eburoneeside vastas ning ubilaste ja brukterite vahel. Idas piirnesid nad kattide ja heruskidega. Aastal 55 eKr liitsid nad enda hulka uusipid ja tenkterid, keda Caesar oli lõõnud ning kes põgenesid üle jõe nende territooriumile. Aastal 53 eKr olid nad edukas võitluses aduatukide vastu. Aastal 17 eKr hävitasid nad Lolliuse poolt juhtid Rooma armee, kuid sellest hoolimata lõid nad järgmisel aastal roomlastega. Drusus pöördus nende vastu mitmel korral ajavahemikus 13-10 eKr, kuni aastal 8 eKr Tiberius ajas 40 000 sugambrit Reini vasakkaldale. Eeldatavasti saab neid identifitseerida üheskoos kugernidega *Colonia Ulpia Traianas* (Xanten), ülejäänud liideti teiste germaani hõimude poolt. Impeeriumi varasel perioodil võib veel kohata *cohortes sugambrorumit*.

Sunukid

Sunukid (*Sunuci, Sunici, Sinuci*) oli germaani hõim, kelle territoorium asus osaliselt *Germania inferioris* (hiljem *Germania secunda*). Seal provintsis olid nad *civitas agrippiensis*, mille pealinn oli Cologne (Köln). Sunukeid arvatakse olevat germaani hõim, kes rääkis ka germaani keelt, kuigi nende esivanemad võisid olla segunenud mõne muu rahvaga. Nad elasid Maasi ja Ruhri vahel impeeriumi perioodil, tänapäeva Saksamaa edelaosas Aacheni, Jülichi, Eschweileri ja Düreni piirkonnas ning Lõuna-Hollandis Valkenburgi piirkonnas ja Ida-Belgias. Belgia piiril on tänapäeval linn nimega Sinnich, mis võib neile viidata. Nende päritolu kohta on vaid oletused, võib-olla olid nad ka segnide järeltulijad. Plinius vanem kirjeldab, et nad elasid tungrite ja frisiavoonide vahel. Nende hulgast värvati leegionäre Rooma armeesse. Ka Tacitus mainib sunukeid, kui räägib Bataavide ülestõusust. Mis sunukitega hiljem juhtus, on ebaselge, nende territooriumi hõivasid mitmed üle Reini tulnud hõimud, seega sunukid kas hävitati või assimileerusid nad teiste hõimudega.

Svariinid

Svariinide (*Suardones*) kohta pole midagi täpsemalt teada. Oletatakse, et svariinide hõimunimest tuleb tänapäeva Schwerin. Nad olid üks jumalanna Nerthust kummardav hõim. Rohkem neid ajaloos ei mainita. Mõnede itaalia õpetlaste arust elab see nimi edasi mõnedes Lombardia perekonnanimeses (Suardi).

Sveebid

Sveebid (*Suebi*) – olid germaani hõimude ühendus, keda oli kokku väga palju ning kes olid väga võimsad. Tacitus loeb nende hulka kõik Ida- ja Põhja-Germaani hõimud, tegelikult kuulusid sellesse rühma semnonid, hermunduurid, markomannid, kvaadid, langobardid, tõenäoliselt ka naristid ja Nerthust kummardavad hõimud. Samasse hõimkonda võisid kuuluda ka tribokid, vangionid ja nemetid. Nende algseks asualaks oli Brandenburg ja Berliini ümbrus Elbe keskjooksu ja Oderi vahel, hiljem alad Reini, Doonau, Elbe ja Läänemere vahel. Nende tuumikala oli Lisatia, hiljem Saksimaa ja Tüüring. Esmakordselt mainiti neid 1. sajandil eKr, nende nimi on aga ilmselt teada 2. sajandist eKr. Aastal 30 eKr löödi sveebide rünnak Galliale tagasi. Aastatel 11 ja 9 eKr võitlesid sveebid liidus koos sugambrite ja heruskidega Claudius Drususe vastu. Aastal 8 eKr asus osa neist sveebidest koos sugambritega paikseks Reini vasakkaldal, teised marssisid tagasi itta. Rooma impeeriumi algusaegadest on ka teada mõnedest sveebi kildudest Reini ülemjooksul, Alam-Niceris (Neckar – Lopodonum) ja Maini ülemjooksul. Nende järgi kujunes ilmselt ka territoriaalne termin Suebia, mis hõlmas ala Maini ja Argentorate (Strassbourg) ümbruses. Nad andsid nime tänapäeva švaabidele ja Švaabimaale. Sveebi hõimud ei moodustunud aga mite alati ühisrinnet. Hiljemalt alates 2. sajandist räägitakse pigem sveebi allhõimudest kui ühest suurest sveebi hõimust.

Svioonid

Svioonid (*Suiones*) oli svealaste hõimurühm Rootsis, algselt Uppsala ümbruses.

Tenkterid

Tenkterid (*Tencteri*) elasid Reini paremkaldal, umbes tänapäeva Bonni ja Xanteni vahel. 58. aastal eKr ajasid sveebid nad oma asualalt välja. Pärast kolme aastat rännakuid, aastal 55 eKr, ületasid nad Reini ning alistasid menapid, kes keeldusid neid lubamast oma territooriumile, ning migreerusid Meusi (Maasi) jõe piirkonda, eburoneeside ja kondruuside lähedusse. Seal Caesar nad hävitas, vaid vähestel õnnestus põgeneda Reinist ida poole sugambrite juurde. Aastal 17/16 eKr olid tenkterid koos uusipite ja sugambritega võidukad Rooma armee üle, mida juhtis Lollius. Aastal 12/11 eKr alistas-orjastas tenkterid Claudius Drusus. Aastal 58 pKr liikusid nad lõuna poole Lahni jõe ümbrusesse. Bataavide ülestõusu ajal 69-70 pKr olid tenkterid Gallide liidrite juhtimise all. Domitianuse ajal sunniti Rooma

sõjaväeteenistusse. Kolmandaks sajandiks olid nad tõenäoliselt liidetud frankide hõimuliiduga.

Tervingid

Tervingid (*Tervingi, Thervingi*) olid gooti hõim 3-4. sajandil pKr. Esmakordselt mainitud aastal 291. Pärast gooti hõimude jagunemist 280. aastal asusid end tervingiteks ja greutungideks nimetanud kaks hõimu elama Prutist (Pyretus) ida poole jäänud metsaaladele. Neljandal sajandil olid nad levind Ida-Rumeeniast Doonau alamjooksuni. Aastal 324 olid nad liidus Licinusega, alates 332. aastast Constantinus Suurega, hiljem Constantinus II-ga kuni Valensi sõdadeni 367-369. Aastal 375 taandus enamus tervingeid hunnide eest ning pärast raskeid sõdu Rooma vastu 382. aastal jäid nad paigale Makedoonias ja Traakias. Nad olid Alaric I pooldajad ja andsid oma osa visigootide etnogeneesi.

Teutoonid

Teutoonid (*Teutoni*) oli germaani hõim, kelle asualaks oli Jüüdimaa läänerannik, tõenäoliselt kimbrate naabruses. Need kaks hõimu rändasid tõenäoliselt üheskoos lõunapoole Doonau äärde, sealt Noricumi ning edasi Helveetia kaudu Galliasse. Aastal 105 eKr võitsid kimbrid Rooma armeed Arausio all. Kui teutoonid võitlesidki seal kimbritega koos, läksid nende teed õige pea lahku (võib-olla ka juba enne lahingut). Kimbrid rändasid edasi Põhja-Hispaaniasse, teutoonid jäid aga Galliasse. Põhja-Hispaaniast aeti kimbrid aga keltibeeride poolt minema ning nad naasesid galliasse, taasliitudes teutoonidega kusagil Veliocassese piirkonnas belglaste poolt minema tõrjutuna jätkasid nad üheskoos Gallia röövimist ja liikusid edasi lõunasse. Umbes 6000 meest ja osa varustusest jäi maha eburoneeside juurde. Hiljem liitusid need mehed aduatukkidega, üheskoos õnnestus end paikseks muuta Mosa (Maasi) ääres. Seal moodustasid nad kohe kaks üksust, mis liikusid lõunasse. Pärast seda, kui Marius oli lasknud püstitada kaks blokaadi Isara suudmesse, moodustasid nad kolm diviisi, milledest Teutoonid ja ambroonid otsustasid Itaaliasse tungida. Aastal 102 eKr Aquae Sextiae juures esmalt ambroonid ja hiljem ka teutoonid said roomlaste poolt rängalt lüüa. Teutobod, teutoonide kuningas, püüti kinni ning nende vara jagati rooma leegionäride vahel, pühitsedes selle jumalatele. Teutoone ei saa päris objektiivselt vaadelda, kuna antiikajast säilinud allikad on selle koha pealt ülimalt rooma-kesksed ja täidetud klišeedega *furor teutonicusest*.

Toksandrid

Toksandria oli eelkõige regioon tänapäeva Antwerpeni, Noord-Brabanti ja Limburgi alal. Seal elavaid inimesi kutsuti toksandriteks (*texuandri*). Tõenäoliselt aga oli see ühisnimetaja erinevatele rahvastele, kes seal elasid, sealhulgas ka germaani omadele, näiteks eburoneesidele. Saalid, kes sinna hilisantiigil elama asusid, said seal 358. aastal Julianuse käest lüüa.

Treeverid

Treeverid (*Treveri*) on hõim, kes elas Gallia Belgicas Maasi ja Kesk-Reini vahel. Nende ala piirnes põhjas Ardennidega, Luxembourg Eislingi ja Kesk-Eifeliga, lõunas Luksemburgi ja Belgia Lorrainega, kuni Põhja-Saarimaani. Vahemerepiirkonnaga oli treeveritel tihe kontakt, nii poliitiline kui majanduslik. Treeverid ise lugesid end aga germaanlasteks. Nende põhjapoolsed naabrid segnid ja kondruusid olid nende sõltlased. Nad on mainitud igas Caesari Gallia sõdade peatükis, nad mängisid tähtsat kuid ambivalentset rolli. Roomaga olid neil head kontaktid.

Tribokid

Tribokid (*Triboci*) olid Madal-Elsassi (Alsace) elanikud (Strasbourg ümbruse), kes saabusid Galliassa Ariovistuse juhtimisel 58. aastal eKr ja seadsid end sisse koos mediomaatrikitega Brocomaguse (Brumath) ja Haguenau ümbrusesse. Nende naabrid põhjas olid nemetid, läänes mediomatrikid, lõunas ja edelas raurakid ja leukid. Aastal 70 pKr võtsid nad osa treeverite ja leukide ülestõusust. Argentorate (Strasburg) areng poliitiliseks ja sõjaliseks keskuseks Elsassi piirkonnas nõrgestas tribokkide arengut. 2-3. sajandil olid tribokid *exploratores* Reini paremkaldal.

Tubandid

Tubandid (*Tubantes*) oli germaani hõim, kes elas Ülem-Amisiast (Ems) lääne pool. Aastal 14 eKr ründasid nad Germanicust. Enne uusipisid ja pärast hamaave asusid nad Vechti ja IJsseli vahel. Siis ründasid nad koos uusipitega lõunasse, piirates aastal 69 pKr Mogontiacumit. Ptolemaiuse järgi olid nad kattide naabrid. Aastal 321 sai Constantinus I tubantide üle võidu. Tubante ilmselt värvati ka rooma sõjaväkke või abivägedeks (*auxilia palatina Tubantium*). Seejärel tubandid muutusid osaks frankidest.

Tungrid

Tungrid (*Tungri*) olid hõim Gallia Belgicas, kes polnud veel Caesari sõjakäikude ajaks sinna piirkonda jõudnud. Augustuse perioodil *tungri civitast* leidis eburoneesidest läänes. Tähtsaim linn oli Atuatuca (tänapäeva Tongeren). Nende territoorium asus Mosa (Maasi) jõe suudmealal. Nende linn Atuatuca kuulus kindlasti *Germania secunda* provintsi alla pärast Diocletianuse reforme. Kirjalike allikate järgi kuulus see ennem Belgica alla, kuid hiljuti leitud inskripsioon näitab, et Atuatuca oli munitsiipium ja selle kuulumine ühele või teisele poolele on vaieldav. Tungrid olid justkui vahelüli *pax Romana* ja Reini sõjalise maailma vahel, ühtlasi ka tähtis transiitmaa, ühendus Britannia ja mandri vahel. Samuti värvati tungreid leegionärideks.

Turkilingid

Turkilingid (*Turcilingi*) oli barbarihõim, mida mainitakse vaid kahes kohas ning mis ilmub areenile Gallias 5. sajandi keskpaiku. Neid loetakse tüüringite hulka.

Tüüringid

Tüüringid (*Thuringi*) oli germaani hõim, mis moodustus u 3.-4. sajandil pKr hermunduuridest. Esmakordselt mainitud umbes aastal 400. Nende põhiala oli põhjapool Tüüringi metsas kuni Elbe keskjooksuni. Tüüringite naabriteks olid saksid põhjas ja alamannid lõunas. Arheoloogiast selgub, et neil olid väikesed asualad, suuri keskusi polnud. Osa tüüringeid teenis ka Rooma armees. Enamus tüüringeid sai osaks frankidest umbes aastal 530, osa segunes langobardide ja mõned ka bajovaaridega.

Ubilased

Ubilased (*Ubii*) olid Caesari ajal Reini paremkaldal, Taunuse mäestiku ja Laugona (Lahni) vahel ning Wetteraus paiknenud hõim. Olles sveebide poolt minema tõrjutud, astusid ubilased liitu Caesariga aastal 55 eKr. Caesari Reini-ületused aastatel 55 ja 53 eKr leidsid aset tõenäoliselt läbi ubilaste territooriumi. Nende ümberasumine Reini vasakkaldale Roomlaste käsul 1. sajandi teisel poolel eKr on vaieldav. Ubilased ei loobunud kergelt nende maast Reinist idas, aga roomlased hiljem andsid neile üle hattide asuala. *Civitas* rajati koos *oppidum Ubiorumiga* (hiljem Colonia Agrippiensis, Köln) mis sai nende keskuseks. Nende ala ulatus Geldubani põhjas ja Vinxtbachini lõunas, läänes Ruhri ja sunukideni. *Oppidum*

Ubiorum arenes kiirest ja kasvas põhiliseks keskuseks. Aastal 50 sai sellest Colonia Claudia Ara Agrippiensium, sinna asusid ka roomlased elama (sõjaveteranid). Suur osa civitasest hävis 58. aasta tulekahjus. Bataavide ülestõusu ajal sõdisid üks osa ubilasi rooma poolel. Concilium Agrippiensumi liit püsis Bataavide ülestõusu ajal vaid lühidalt koos, pärast Civilise lüüasaamist jooksid kõik ubilased Rooma poolele üle.

Uusipid

Uusipid (*Usipi, usipetes*) olid germaani hõim, kes pärinesid ilmselt Laugona (Lahni) orust, kust neid sveebid aastal 58 eKr minema ajasid. Pärast Reini ületamist ajasid nad oma aladelt välja menapid (56-5 eKr) ja hiljem laienesid lõunasse. Aastal 55 eKr purustas Caesar uusipid üheskoos tenkteritega. Sellele lahingule eelnes mõlema hõimu liidrite ebaseaduslik kinnivõtmine Caesari poolt, mis põhjustas Roomas palju poleemikat. Allesjäänud uusipid taandusid tagasi teisele poole Reini sugambrite juurde ja see põhjustas ka Caesari esimese Reini ületamise. Aastal 12-11 eKr tulid uusipid taas üle Reini, kuid said Claudius Drususelt hävitavalt lüüa. Aastal 69 pKr võtsid nad Bataavide ülestõusu käigus osa Mogontiacumi piiramisest, mis ebaõnnestus. Uusipid hiljem segunesid frankidega.

Vandaalid

Vandaalid (*Vandals*) olid idagermaani hõim või isegi etniline grupp. Nende päritolu on hüpoteetiline, arvatakse, et ehk saabusid Edela-Rootsist ja Põhja-Taanist. Pliniuse järgi on nad hõimude grupp-liit (tõenäoliselt sama mis vandiilid Tacitusel). Tõenäoliselt kuulusid nad luugide hulka ja olid seotud ka nahanarvaalidega. 1. sajandil eKr hõivasid nad Oderi ja Vistula (Visla) vahelise ala. Umbes 2. sajandil pKr eksisteeris vandaalidel kaks allhõimu: hasdingid ja silingid, mõlemal olid oma kuningad. Migratsiooni algus edelasse on ebaselge. Hasdingid võtsid osa ka Rooma põhjapiiride rünnakutest Marcus Aureliuse ajal. Aastal 270 tungisid nad Pannooniasse, kust Aurelianus nad minema kihutas. Umbes aastal 278 asus osa vandaale elama Britanniasse. Üks osa läks veel Tisia (Tisza) jõe kesk- ja ülemjooksust itta, saades visigootide läänenaabriteks. Aastal 330 olid hasdingid gootide poolt rünnaku all ning taganesid pidevalt lõuna suunas, otsides kohta elamiseks Pannoonias. Osa jäi Sileesiasse. Neljanda sajandi lõpust olid vandaalid taas ühinenud ning nendega liitunud ka teised etnilised grupid (alaanid) ning üheskoos liituti hunnidega. Aastatel 406-407 ületati Rein ning tungiti sügavale Galliasse. Nende kuningas Godigiselus langes lahingus frankidega. 409. aastal ületasid vandaalid Püreneed ja liikusid Hispaaniasse. Hasdingid ja sveebid jäid paikseks

Galiitsias, silingid Baeticas. Siin võtsid vandaalid omaks ariaanluse. Aastal 417 visigoodid, keda survestas Honorius läänest, hävitasid silingid pea täielikult. Hasdingid koos alaanidega migreerusid lõunasse Baeticasse. Aastal 429 maabusid vandaalid Geisericus I juhtimisel, kokku u 80 000 inimest, Aafrikas, kus mauride abiga vallutati palju Rooma alasid väga lühikese ajaga, välja arvatud Ida-Tripolitania ja Cyrenaica. Koos Kartaagoga langes viimane Rooma bastion Aafrikas 19. oktoobril 439. aastal. Sealt võeti ette ka pikki sõjaretki mere taha. Rooma vallutati 2. juunil 455, Sitsiilia 468-476. Juba antiikautorid kirjeldasid vandaalide erakordset julmust, mis kandus edasi renessansini ning millest tekkis sõna vandalism.

Vangionid

Vangionid (*Vangiones*) olid eeldatavasti germaani rahvad, kes hiljem keltiseerusid. Nende algkodu oli kusagil Reini ääres, täpne asukoht on aga teadmata. Koos Arioivistusega läksid nad üle Reini ja võitlesid Caesari vastu aastal 58 eKr, kuid said lüüa. Tõenäoliselt suruti vangionid tagasi teisele poole Reini. Umbes Augustuse ajal, kuid mitte hiljem kui 1. sajandi keskpaigas pKr asusid nad Reini vasakkaldal. Vangionidest lõuna poole elasid tribokid ja nemetid ning põhjas asus Mogontiacumi linn. Vangionide *civitase* pealinn oli Borbetomagus (Worms). Aastal 69/70 vangionid ja tribokid ühinesid treeverite ülestõusuga, kuid õige pea jooksid roomlaste poolele üle. 6. sajandil pKr langesid nad frankide ülemvõimu alla.

Variinid

Variinid ehk varnid (*Varini*) on vähemainitud germaani hõim. Nimekujud on erinevad – Varni (Procopius), Varini (Tacitus), Varinnae (Plinius vanem), Werne (Widsith) ja Warnii (Thuringian Law). Nime etümoloogia võis viidata, et varni tähendas „kaitsjat“. Nad elasid Põhja-Saksamaal. Kõige varasemalt mainib neid Tacitus. Ptolemaios paigutab nad Mecklenburgi piirkonda oma kaardil, kus asub linn nimega Warnemünde ja Warnowi jõgi. Ilmselt frankid allutasid nad ja variinid sulasid ühte teistega.

Lisaks eelpool mainitutele on veel küllaldaselt hõimuseid, mille saatuse kohta puuduvad aga igasugused andmed ja mida on tavaliselt maininud vaid üks autor. Ei saa välistada, et need hõimud tõepoolest eksisteerisid, kuid vähemasti senimaani puuduvad igasugused tõendusmaterjalid nende olemasolust. Võimalik, et tegu on mõne väikehõimuga, mis sulandus

ühthe naaberhõimudega või siis hävitati vaenlaste poolt nii põhjalikult, et neid ei jäänud meenutama miski. Omaette probleem on seotud ka nimede tõlkimisega algallikast. Näiteks, kas naristid ja variskid on sama hõim, keda antiikautorid lihtsalt erinevalt kirjutasid või olid nad täiesti iseseisvad hõimud, kellel polnud mingitki lähedast seost? Või sugambrid ja gambriivid? Neid näiteid leidub veel mitmeid. Alljärgnevalt toon ära ka need hõimud, keda on üldjuhul maininud vaid üks autor ja kelle asukoha kohta on vaid oletusi.

Esiteks Jordanese poolt mainitud rahvad, kelle asualaks on Scandza, mis on samastatav tänapäeva Skandinaaviaga, ja kelle kohta puudub edasine teave: adogiidid (*Adogit*), kelle elupaigaks on märgitud Põhja-Norra; ahelmiidid (*Ahelmil*); arokid (*Arochi*); augandsid (*Augandzi*); bergiod (*Bergio*); euniksid (*Eunixi*); evagrerid (*Evagres*); finnaidid (*Finnaithae*); finnid (*Finns*); ferveirid (*Fervir*); grannid (*Grannii*); hallinid (*Hallin*); liotiidid (*Liothida*); miksidi (*Mixi*); otingid (*Otingis*); ranrikid (*Ranrike*), keda ta jaotab kaheks: *aeragnaricii* (3,23) ja *ranii* (3,24). Selle etümoloogia tähendab jumalate kuningriiki; raumarikid (*Raumarici*); skererefennid (*Scererefennae*); svetiidid (*Suetidi*); svehaanid (*Suehans*); taatelid (*Taetel*); teusid (*Theustes*); vagoovid (*Vagoth*); vinnovilotid (*Vinovilith*), kes võisid olla ka samad kes kvensid või vinnilid.

Teiseks Ptolemaiuse poolt kirja pandud germaani hõimud, kelle kohta teised ajalooallikad vaikivad: baeemid (*Baimoi, baemi*), kelle elukohana kirjeldab ta Doonau jõge ja Luna metsa ehk tänapäeva Slovakkia piirkonda; dautsioonid (*Dauciones*), kes elasid Scandias ehk tänapäeva Skandinaavias. Dautsioonid olevat samast suguharust kui gaitid/giitid ehk tegemist võib olla Lõuna-Rootsi keskosa gootidega.; diduunid (*Diduni, dunii*), kelle asupaik oli Asciburgiuse (Karpaatide) mägede lähedal ehk tänapäeva Lõuna-Poolas ning nad kuulusid luugide hulka; favoneesid (*Favonae, Phauonai*), kes elasid Ptolemaiuse järgi Skandinaavia idaosas, mida võib seostada nii tänapäeva Ida-Rootsi kui Lääne-Soomega (vt. Kendrick 1930); farodiinid (*Pharodini*), kelle asualaks märgib ta Chalsuse ja Suebuse jõed (võib-olla Trave ja Oder); firaeesid (*Firaesi, Phiraisoi*), kes elavad samas piirkonnas kui favoneesid; haalid (*Chali, Khaloi, Chaloi*), kes olevat elanud Jüüti poolsaarel ja kelle nime võiks soovi korral seostada Chalususe (Trave) jõega Schleswig-Holsteinis; haidinid (*Chaedini, Chaidenoi/Khaidenoi*), kes elasid Vistula (Visla) jõe suudmel; haimid (*Chaemae*), kes oli iidne germaani hõim ja elupaik asus brukterite vastas; karitnid (*Caritni, Karitnoi*) asualaga Lääne-Baierimaal; kobandid (*Cobandi, Kobandoi*), kes elasid Jüüti poolsaarel; korkondid

(*Corconti, Korkontoi*) ehk iidne germaani rahvas, kes elas Asciburgiuse piirkonnas, kusagil Vistula (Visla) jõe lähel.

Plinius vanem nimetab teiste hulgas ka sellist germaani rahvast nagu hillevioonid (*Hilleviones*), keda keegi teine pole maininud. Hillevioonide kohta kirjutab ta, et nad okupeerisid 1. sajandil pKr *Skatinavia* (Skandinaavia). Hillevioonid elasid Lõuna-Skandinaavias ning nad uskusid, et nende 500 küla on eraldi eksisteeriv, omaette ja suletud maailm, nagu väidab Plinius.

Völundarkviða poeemis mainitakse ka njaare (*Njarar, Njars*), kes oli iidne germaani hõim. Nende elupaik asus tänapäeva Rootsis, Närke piirkonnas. Arvatakse, et njaarid kaotasid üsna varakult oma sõltumatuse Rootsi kuningale Uppsalas ja seetõttu näiteks Jordanes neid ei mainigi. Njaaride kohta on vaid üksikuid märkmeid vanades saagades.

Beowulf ja Widsith mainivad Skandinaavias elavat germaani hõimu brondingeid. Tegemist võib olla Rootsi saare Brännö elanikega.

Gutasagas on mainitud gutte (*Gutes*), kes elasid Gotlandil (Ojamaal) ja keda võib seostada ka gootidega. Nad võivad olla samad, keda Jordanes mainib kui vagoote ja Ptolemaios kui gaete/giite (*Goutai*).

Kõigele lisaks on paljude autorite töödest läbi käinud hulgaliselt germaani hõimude nimesid, mida on mainitud vaid üks kord. Mõnikord on juurde lisatud ka mõni täpsustus, näiteks konkreetse hõimu paiknemine, kuid üldjuhul piirdub nende esma- (ja ka ainuke) märkimine vaid nimetusega, mida võib ka valesti transliteerida. Need hõimud on: ansibarid (*Ansibarii*); hetoorid (*Chaetuori*) – alamannide hõim, kelle territoorium on piiratud Vindeliciaga; ingrioonid (*Ingriones*) ehk tenkterite lõunapoolseim hõim; intuergid (*Intuergi*), kes olid alamannide hulka kuuluv väikehõim, elupaik oli Reini, Moenuse ja Niteri jõgede vahel; kurioonid (*Curiones*) ehk hermunduuride allhõim, elupaik Moenuse jõe lähtealal; landid (*Landi*), kattide hulka kuuluv hõim, elasid lakobardidest idas; lakobardid (*Lacobardi*) ehk kattide hõim, kelle elupaik asus Reini ääres, Confluentesel lähedal ja Adrana jõe ülemjooksul; levoonid (*Levoni*), kes elasid Skandinaavias; marvingid (*Marvingi*); mugilonid (*Mugilonas*), üks semnonite allhõime; nerteriinid (*Nertereani*), heruskide hulka kuuluv hõim, kelle alad olid Adrana jõe ülemjooksul; rakatid (*Racatae*) või ka rakatrid (*Racatrae*); raurakid

(*Rauraci*) ehk Maxima Sequanorumi inimesed, kes elasid Reini ääres, tribokkide ja helveetide vahel; ripuaarid (*Ripuarii*); rutiklid (*Ruticli*); sabalingid (*Sabalingi*), kes elasid Põhja-Saksamaal Germanicuse vallutuste ajal, siguloonidest lõunas; sibiinid (*Sibini*); sidiinid (*Sidini*); siguloonid (*Sigulones*), üks sakside allhõime Germanicuse vallutuste ajal, kes elasid anglitest lõunas; teuriokaamid (*Teuriochaemae*); teuriskid (*Teurisci/Taurisci*) oli bastarnide hõim Daakias, Karpaatide mägedes; teusid (*Theustes*); treverid (*Treveri*) ehk hõim Belgias, kes laienes Germaaniasse. Asusid Mosella mõlemal kaldal, Mosa ja Reini vahel, tungritest lõunas.; tsuumid (*Zumi*) – hermunduuride allhõim, elasid banoheamlastest lõunas; tudrid (*Tudri*); turoonid (*Turoni*); tursoonid (*Tursoni*), üks hermunduuride hõime, elasid Moenuse jõe ääres, kattide (põhjas) ja kurioonide (lõunas) vahel; valagoodid (*Valagoths*), keda mainib Nennius ja kes võib-olla on samad, mis Jordanese poolt kirjeldatud vagoodid; vargionid (*Vargiones*); viktofaalid (*Victophalae*) – germaania rahvas, kelle positsioon teadmata; virunid (*Viruni, Pharodeni*) olid Põhja-Saksamaal, Jüütimaal elanud hõim, nende naabriteks olid saksid ja semnonid; visburgid (*Visburgi*) olid luugide allhõim Asciburgiuse (Karpaatide) jalamil, kvaatidest põhjapool; vispid (*Vispi*) olid kattide allhõim, nende elukoht asus Reini ääres, Mogontiacumist põhjas ja Mattiacist läänes; variskid (*Varisci*) on ilmselt samad kui naristid, keda mainib Tacitus, kuid kelle nimi aja jooksul teiseses.

Samuti nagu mõned hõimud (või hõimunimed) kaovad, tekivad teised. Näiteks taanid (*Dani, Danes*), taanlaste eelkäijad, samuti germaani hõim, kuid kirjandusse ilmuvad nad alles 6. sajandil. Või jüüdid (*Jutes, Iuti*), keda esmakordselt mainib 7. sajandil Bede kui üks kolmest kõige võimsamast germaani hõimust sakside ja anglite kõrval. Nende asualaks oli Jüüti poolsaar ja Põhja-Friisimaa. Need kaks viimatimainitut pole küll käesoleva uurimusega otseselt seotud, kuid peaks kinnitama seda, kuivõrd suur võimuvõitlus käis erinevatel hõimudel ja rahvastel omavahel. Suured hõimud marginaliseerusid ja väikesed kasvasid suurteks, ka nimed teisesid aja jooksul. Kuigi nimede juures tasuks olla kõige tähelepanelikum, sest see, kuidas teised neid kutsusid ja antiikautorid nimetasid ei pruugi sugugi kokku minna sellega, kuidas nad end ise kutsusid. Nimetus võidi panna asukoha, peajumala või mõne iseäraliku sõna tõttu nende keeles. Mitmed neist eelpool nimetatud ligi 200-st hõimunimest võivad omavahel kattuda ja viidata samale hõimule.²⁶⁹

²⁶⁹ Selles germaani hõimude kokkuvõttes on kasutatud mitmeid erinevaid allikaid:

-
- Tacitus, P.C. – Germaanlaste päritolust ja paiknemisest. Tõlk. K.Viiding, toim. Kaspar Kolk. 2007, Tallinn: Vaba Maa.
- Döbler, H. – Die Germanen: Legende und Wirklichkeit. Band 1 von A-G; Band 2 von H-Z. 1977, München: Hayne
- Brill's New Pauly: encyclopaediae of the ancient world. Vol. 1-15. 2002-2010, Leiden; Boston: Brill.
- Playfair, J. – A System of Geography, Ancient and Modern: In 6 volumes. Vol. 4. 1812, London; Edinburgh: Alex. Smellie
- Thomson, J.O. – History of Ancient Geography. 2013, Cambridge: Cambridge University Press.
- Latham, R.G. – The Germania of Tacitus with Ethnological Dissertations and Notes. 2005, Kessinger Publishing
- MacBean, A.; Johnson, S. - A Dictionary of Ancient Geography: Explaining in the Local Appellation in Sacred, Grecian and Roman History. London, 1773.
- Todd, M. - The Northern Barbarians, 100 BC – AD 300. 1987, Oxford, New York: Blackwell

Kasutatud kirjandus

Antiikallikad:

Cassius Dio – Historia Romana. Inglisekeelne tõlge: [WWW] http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/ (10.05.2013)

Caesar, J. – The Gallic War: Seven Commentaries on the Gallic War with an Eighth Commentary by Aulus Hirtius. A New Translation by Carolyn Hammond. Oxford world's Classics. 2008, New York: Oxford University Press.

Caesar, J. – Ajaloolised ülestähendused Gallia sõja üle. I raamat. Tõlk. Fr. Narusk, P. Seeberg.

Caesar, J. – Märkmeid Gallia sõjast. (katkendeid). Tõlk. Kaarina Rein. Ilmunud: Rooma kirjanduse antoloogia. Koos. K. Kolk, toim. E. Kõrge. 2009, Tallinn: Varrak, lk. 182-190.

Hieronymus – De Viris Illustribus. Inglisekeelne tõlge: [WWW: <http://www.istrianet.org/istria/illustri/jerome/works/viris-illustribus.htm>] (10.05.2013)

Josephus - Phlabiou Iōsēpou historia Ioudaikou polemou pros Rōmaious biblia. Inglisekeelne tekst: [WWW]: <http://www.sacred-texts.com/jud/josephus/#woj> (10.05.2013)

Licinianus – Inglisekeelne tõlge: [WWW: <http://www.attalus.org/translate/granius.html>] (10.05.2013)

Livius – The dawn of the Roman empire: Books thirty-one to forty. Transl. J.C. Yardley, intr. W. Heckel. 2000, Oxford: Oxford University Press.

Obsequentis – Liber Prodigiorum. Inglisekeelne tõlge: [WWW: <http://www.alexthenice.com/obsequens/text/text.html>] (10.05.2013)

Orosius – Historiarum Adversum Paganos. Inglisekeelne tõlge: [WWW] <http://www.attalus.org/latin/orosius.html> (10.05.2013)

Plutarchos – Roman lives: a selection of eight Roman lives. Transl. R. Waterfield, intr. P.A. Stadter. 2008, Oxford: Oxford University Press.

Res Gestae divi Augusti – Inglisekeelne tekst: [WWW: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Augustus/Res_Gestae/] (10.05.2013)

Suetonius – Keisrite elulood. Tõlk. M.-K. Lotman, K. Tafenau, toim. M. Tänäva. 2009, Tallinn: Tänapäev.

Suetonius – The Twelve Caesars. Transl. R. Graves, R. Hawthorn. 1994, London: Folio Society.

Strabon – Geographica. Inglisekeelne tõlge: [WWW] <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Strabo/> (10.05.2013)

Tacitus – Germaanlaste päritolust ja paiknemisest. Tõlk. K.Viiding, toim. Kaspar Kolk. 2007, Tallinn: Vaba Maa

Tacitus. – The annals: the reigns of Tiberius, Claudius, and Nero. Transl. J.C. Yardley, intr. A.A. Barrett. 2008, Oxford: Oxford University Press.

Velleius Paterculus – Historia Romana. Ingliskeelne tekst: [WWW: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Velleius_Paterculus/home.html (10.05.2013)]

Sekundaarkirjandus:

Baatz, D., Herrmann, F.-R (eds). – Die Römer in Hessen. 1982, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

Boatwright, M.T.; Gargola, D.J.; Talbert, R.J.A. – The Romans: from village to empire. 2004, New York; Oxford: Oxford University Press.

Bowman, A.K.; et.al. – The Cambridge Ancient History. Volume X, The Augustan empire, 43 B.C.-A.D. 69. 2001, Cambridge: Cambridge University Press.

Burns, T.S. – Rome and the Barbarians, 100 B.C. – A.D. 400. 2009, Baltimore: John Hopkins University Press.

Clunn, T. The Quest for the Lost Roman Legions: Discovering the Varus Battlefield. 2009, New York: Savas Beatie LLC.

Cook, S.A.; Adcock, F.E.; Charlesworth, M.P. (Eds) – The Cambridge Ancient History. Volume X, The Augustan empire 44 B.C.-A.D. 70. 1934, Cambridge: Cambridge University Press.

Czysz, W., Dietz, K., Fischer, T., Kellner H.-J. (eds.) – Die Römer in Bayern. 1995, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

Cüppers, H. (ed) – Die Römer in Rheinland-Pfalz. 1990, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

Deutsch, M.E. – Caesar and the Ambrones: (Suetonius Iulius ix. 3). Classical Philology, vol. 16, nr. 3, 1921

Dobson, D.P. – Roman Influence in the North. *Greece & Rome*, vol. 5, nr. 14, veebr. 1936

Döbler, H. – Die Germanen: Legende und Wirklichkeit. Band 1 von A-G; Band 2 von H-Z. 1977, München: Hayne

Filtzinger, P., Planck D, Cämmerer B. (eds) – Die Römer in Baden-Württemberg. 1976. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

Goldsworthy, A. – Caesar: life of a colossus. 2006, New Haven; London: Yale University Press

Gruen, E.S. – The Expansion of Empire under Augustus. In: The Cambridge Ancient History. 2nd Edition, vol. X. Eds: Alan K. Bowman, Edward Champlin, Andrew Lintott. 1996, Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press

Horn, H.G. (ed) – Die Römer in Nordrhein-Westfalen. 1987, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.

Howorth, H.H. – The Germans of Caesar. The English Historical Review 23, vol. 91. 1908, lk. 432

Kersken, U., Spitra, H., Voelker, J. jt. – Germaanlased: uut, huvitavat ja üllatavat põhjapoolsetest suguharudest. Tõlk. A. Nielsen, toim. A. Kivikangur. 2010, Tallinn: Olion.

Krebs, Christopher B. Borealism: Caesar, Seneca, Tacitus and the Roman Discourse about the Germanic North. In: Cultural Identity: In the Ancient Mediterranean. Ed: Erich S. Gruen. 2011, Los Angeles: Getty Publications.

Krebs, C.B. – A Most Dangerous Book. Tacitus's Germania from the Roman Empire to the Third Reich. 2011, New York: W.W. Norton

Latham, R.G. – The Germania of Tacitus with Ethnological Dissertations and Notes. 2005, Kessinger Publishing

Lee, K.H. - Caesar's Encounter with the Usipetes and the Tencteri. *Greece & Rome*, second series, vol. 16, nr. 1, aprill 1969

Lehmann, G.A.; Wiegels, R. (Hrsg.) – Römische Präsenz und Herrschaft im Germanien der augusteischen Zeit: Der Fundplatz von Kalkriese im Kontext neuerer Forschungen und Ausgrabungsfunde: Beiträge zu der Tagung des Fachs Alte Geschichte der Universität Osnabrück und der Kommission „Imperium und Barbaricum“ der Göttinger Akademie der Wissenschaften in Osnabrück vom 10. bis 12. Juni 2004. 2007, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Levick, B. Augustus: image and substance. 2010, Harlow: Pearson.

Lewis, R.G. – Catulus and the Cimbri, 102 B.C. *Hermes*, 102. Bd, H.1 (1974)

Liebeschuetz, Wolf – The Debate about the ethnogenesis of the german tribes. In: From Rome to Constantinople. Studies in Honour of Averil Cameron. Ed: Hagit Amirav, Bas ter Haar Romeny. 2007, Leuven: Peeters.

Norden, E. – Die germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania. 1998 (5. tr), Stuttgart; Leipzig: Teubner.

MacBean, A.; Johnson, S. - A Dictionary of Ancient Geography: Explaining in the Local Appellation in Sacred, Grecian and Roman History. London, 1773.

Mackay, C. – Ancient Rome: a military and political history. 2007, Cambridge: Cambridge University Press.

Maškin, N.A. – Vana-Rooma ajalugu. 1962, Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus

Mommsen, Th. – History of Rome. Book IV – The Revolution

Oldfather, W.A.; Canter, H.V. – The Defeat of Varus and the German frontier Policy of Augustus. 1915, Urbana: University of Illinois.

Playfair, J. – A System of Geography, Ancient and Modern: In 6 volumes. Vol. 4. 1812, London; Edinburgh: Alex. Smellie

Pitts, L.F. – Rome and the German „Kings” on the Danube. In: Expanding Empires: Cultural Interaction and Exchange in World Societies from Ancient to Early Modern Times. Eds: Wendy F. Kasinec & Michael A. Polushin. 2002, Wilmington: Scholarly Resources

Rankin, D. – Celts and the Classical World. 2003, London; New York: Routledge

Revell, L. – Roman imperialism and local identities. 2011, Cambridge: Cambridge University Press.

Rich, J.W. – Augustus, War and Peace. In: Augustus: His Contributions to the Development of the Roman State in the Early Imperial Period. Ed: Jonathan C. Edmondson. 2009, Edinburgh: Edinburgh University Press

Sherwin-White, A.N. – The Roman Citizenship. 1980, Oxford: Oxford University Press.

Schaps, D.V. – Handbook for Classical Research. 2011, London: Routledge

Schlette, F. – Germaanlased Thorsbergi ja Ravenna vahel: germaanlaste kultuurilugu kuni rahvasterändamise lõpuni. Tõlk. J. Selirand. 1980, Tallinn: Valgus.

Schönberger, H. – The Roman frontier in Germany: An Archaeological Survey. JRS, vol. 59, nr. 1/2, 1969, lk

Thomson, J.O. – History of Ancient Geography. 2013, Cambridge: Cambridge University Press.

Todd, M. – The Northern Barbarians, 100 BC – AD 300. 1987, Oxford, New York: Blackwell.

Viiding, K. – Järelsõna: Teose kirjutamise eesmärk ja žanr. In: Tacitus. Germaanlaste päritolust ja paiknemisest. Toim: Kaspar Kolk, tõlk. Kristi Viiding. 2007, Tallinn: Kultuurileht, lk. 65-68

Wells, Peter S. – The Ancient Germans. The Barbarians of Ancient Europe. Realities and interactions. Ed: Bonfante, Larissa. 2011, Cambridge University Press

Wightman, E.M. – Gallia Belgica. 1985, Berkeley, Los Angeles: University of California Press

Wilson, R.J.A. – What's New in Roman Baden-Württemberg. JRS vol. XCVI. 2006, London: Society for the Promotion of Roman Studies

Wolfram, H. Die Germanen. 2007 (8. tr.), München: C.H. Beck Wissen.

Wolfram, Herwig. The Roman Empire and its Germanic People. 1997, Berkeley, Los Angeles: University of California Press

Õun, M. Rooma: üleriik sõdades. 2012, Tallinn: Ühinenud ajakirjad.

Teatmeteosed:

Brill's New Pauly: encyclopaediae of the ancient world. Vol. 1-15. 2002-2010, Leiden; Boston: Brill.

Internetiallikad:

Oppidum van de Aduatuci ligt in Thuin (Henegouwen), Vrije Universiteit Amsterdam, [WWW] <http://www.archeonet.be/?p=25829> (28.04.2013)

Lihtlitsents

Mina _____ SILVER PALING _____

sünnikuupäev: _____ 03. august 1988 _____

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

ROOMA RIIK JA GERMAANI HÕIMUD MEIE AJAARVAMISE ALGUSES

mille juhendaja on _____ dotsent MAIT KÕIV _____,

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 10. mai 2013